

ԱՂԳԱՅԻՆ ՄԱՏԵՆԱԳԱՐԱՆ

ՀԷ.

ԴԱՍԱԿԱՆ ՄԱՆՐ ԲՆԱԳԻՐՆԵՐ

ԵՒ

ՁԵՌԱԳՐԱԿԱՆ ՀԱՄԵՄԵՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Ա.

ԳՐԵՑ

Հ. ԱՐԻՍՏԱԿԷՍ ՎԱՐԴԱՆԵԱՆ

ՄԽԻԹ. ՈՒՒՏԷՆ

Վ Ի Ե Ն Ն Ա

Մ Խ Ի Թ Ա Ր Ե Ա Ն Տ Պ Ա Ր Ա Ն

1913.

ԴԱՍԱԿԱՆ ՄԱՆՐ ԲՆԱԳԻՐՆԵՐ

ԵՒ

ՁԵՌՆԳՐԱԿԱՆ ՀԱՄԵՄ ԱՏԻՔԻՒՆՆԵՐ

ԱԶԳԱՅԻՆ ՄԱՏԵՆԱԳԱՐԱՆ

ՀԲ.

ԴԱՍԱԿԱՆ ՄԱՆՐ ԲՆԱԳԻՐՆԵՐ

ԵԻ

ՁԵՌԱԳՐԱԿԱՆ ՀԵՄԵՄԱՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Ա.

Վ Ի Ե Ն Ն Ա

Մ Խ Ի Թ Ա Ր Ե Ա Ն Տ Պ Ա Ր Ա Ն

1913.

Գրուեց Դոպրոս յի Կոպրուս

ՄՏՈՒԳՎԱԾ Է 1961 Ք.

ԴԱՍԱԿԱՆ ՄԱՆՐ ԲՆԱԳԻՐՆԵՐ

ԷԻ

ՁԵՌԱԳՐԱԿԱՆ ՀԵՄԵՄԵՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Ա.

ԳՐԵՑ

Հ. ԱՐԻՍՏԱԿԷՍ ՎԱՐԴԱՆԵԱՆ

ՄԽԻԹ. ՈՒԽՏԵՆ

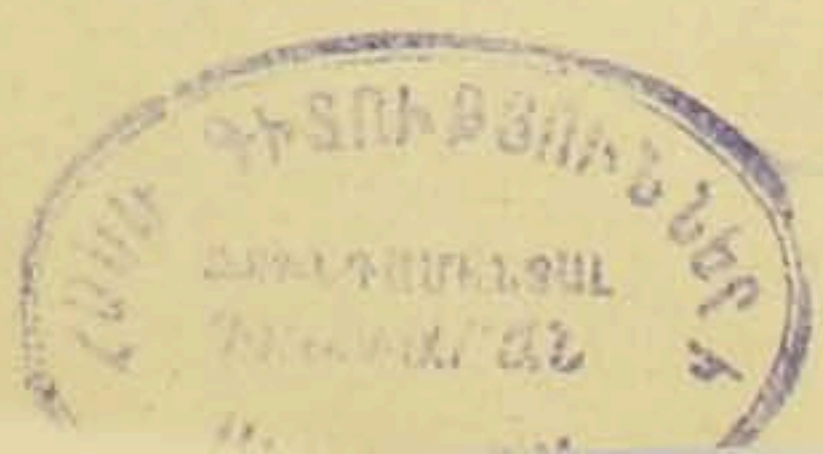

Վ Ի Ե Ն Ն Ա

Մ Խ Ի Թ Ա Ր Ե Ա Ն Տ Պ Ա Ր Ա Ն

1913.

A ^{II} 31227

Յ Ա Ռ Ա Ջ Ա Բ Ա Ն

Այլ եւ այլ գլխակարգութիւններով
Հանդէս Ամսօրեայ ուսումնաթերթին
մէջ հրատարակուած հայրախօսական ու
մատենագրական յօդուածաշարքի մը նիւթ
եղող Հայրերու ժամանակագրական կար-
գաւ ի մի ամփոփումը՝ կը կազմէ առաջի-
կայ հատորս, որ նոխացուծ է էական յա-
ւելուածներով եւ կատարելագործուած
կարեւոր սրբագրութիւններով: Ուսումնա-
թերթին մէջ հատորիս համապատասխա-
նող տեղիքներն են, Թ. 1912, 351—356,
153—159, 392—398 եւ 469—476, 544—
555, 617—626 եւ 666—674, 730—740,
Թ. 1913, 37—44 եւ 222—227:

Յատկապէս մասնաւոր մտադրու-
թեան կը բաղձամ՝ յանձնել այս տեղ աշ-
խատասիրութեանս կցուած կարեւոր բա-
ռացանկը, ուր բովանդակուած են ո՛չ
միայն նորագիտ ու ցանցառ՝ այլ նաեւ

քննութեան ենթարկուած եւ իբրեւ ոչ-
 ընտիր ճանչցուած եւ դատապարտուած
 բառեր ու ձեւեր, որոնք նախորդներէն դիւ-
 րութեամբ զանազանուելու համար տպուած
 են անտրագիր: Մի առ մի յառաջ քե-
 րած ենք բաց աստի տպագիր ծանօթ օրի-
 նակներուն ու Մատենադարանիս ձեռա-
 գիրներուն ընթերցած տարբերութիւններն
 ամբողջովին, որով տպագիրներու կաս-
 կածաւոր ու անհարազատ ընթերցուած-
 ներուն դէմ ձեռագիրներու ներկայացուած
 ընդհանրապէս ընտրելագոյն ընթերցուած-
 ները դիւրաւ ու անաշխատ գտնելու կա-
 րելիութիւն կը տրուի ի մէջ այլոց: Աւե-
 լորդ է, կը կարծենք, ծանուցանել մասնա-
 ւորապէս թէ շատ սովորական բառերը չեն
 առնուած բառացանկին մէջ:

Հ. Ա. Վ.

Գ Ա Ս Ա Կ Ա Ն Մ Ա Ն Ր Բ Ն Ա Ք Ի Ր Ն Ե Ր

Ե Ի

Չ Ե Ռ Ա Ք Ի Ր Ա Կ Ա Ն Հ Ա Մ Ե Մ Ը Տ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ն Ե Ր

Մաշտոցեան դարաշրջանի մէջ ծաղկող մատենագիրներու այնչափ խանդով գովարանուած գործունէութեան համապատասխան արդիւնք չեն ընծայեր մեզի այն գործքերը, որոնց միագումարը կը կազմէ դասական ծանօթ մատենագրութիւնը: Բազմաթիւ — ինքնագիր եւ թարգմանածոյ — հատորներ ջնջուած բարձուած են հետակորոյս. շատերն ընդհակառակն կը վայելեն անշուշտ գոյութիւն, բայց կը հանդիսն մոռցուած դարաւոր փոշիներու տակ, անխնամ մատենադարաններու անմատչելի խորշերուն մէջ. կան ալ, որոնք ծանօթացած են թէեւ, բայց անուամբ միայն կամ մասամբ, որով դասական մատենագրութեան յառաջագէմ բարգաւաճման աջակից ըլլալու վիճակի մէջ չ'են գտնուիր տակաւին դժբախտաբար:

Այս ընդարձակ աշխատութիւններէն զատ մի եւ նոյն դասական լեզուաւ ունինք պահուած համառօտ բնագիրներ եւ ընդարձակ գործքերէ քաղուածօրէն հանուած հատակոտորներ, որոնք թերեւս անոր համար մտադրութիւն չեն շար-

ժեր, որովհետեւ կամ փոքրիկ են եւ կամ ճառ-
 ընտիրներու բազմաթիւ յառաջբերութիւն-
 ներու հետ խառնուած անխտիր: Այս փոքրիկ
 գրութիւնները սակայն կրնային կազմել ի միա-
 սին ստուար մատենագրութիւն մը՝ ճոխ բառա-
 գանձով, որով բնականաբար զգալապէս կ'ընդ-
 լայնէր դասական գրականութեան համեմատա-
 բար նեղ շրջագիծը. իսկ ծանօթ հրատարակու-
 թեանց համապատասխանող ճառընտրային հա-
 տակոտորները տպագրին բիւրաւոր վրիպակները
 անսայթաք ուղղելու հնարաւորութիւնը կ'ըն-
 ձեռէին մեզի, եթէ յանձնուէին մամուլի:

Մատենագարանիս գրչագիրներու մէջ
 վայրավատին սփռուած դասական նոյնօրինակ
 մանր քննադիրներն ու հատակոտորները
 գրուած են մեր մտադրութիւնը, զորոնք որո-
 շած ենք հետզհետէ ներկայացընել հասարա-
 կութեան՝ քննելով մանր ու զտելով խղճիւ:
 Գասական ընդարձակ մատենագրութիւնները
 քննադատօրէն վերստին տպելու հարկը զգալի
 է միշտ, տպագիր օրինակները լի են վրիպակ-
 ներով ու եղծումներով. այս պակասութիւնները
 մասամբ բառնալու եւ գոնէ էական սխալագրու-
 թիւնները ջնջելու նպատակաւ առաջադրած ենք
 Մատենագարանիս ներած չափով համեմատու-
 թեան ենթարկել տպագիրները ձեռագիրներու
 հետ եւ համեմատութեան արդիւնքները յիշու-
 աշխատութեանս մէջ՝ պահելով միշտ խնդրոյ
 նիւթ գրութեանց հեղինակներու ժամանակա-
 գրական կարգը:

Ա.

ԻՐԵՆԵՆԸ ԸՆԴՈՒՄ ՓՂՈՐԻՆՈՍԻ ԹՂԹՈՅՆ ՀԱՏՈՒԸԹԸ

Ղիակատար վարք սրբոցի Հեղինակը Իրենեայ վարքին մէջ յառաջ կը բերէ «ըստ հին թարգմանութեան, հատուած մը Իրենեոսէն՝ «ընդդէմ մոլեղոյն փլորինոսի»,¹ Հայալեզու անհատներու միայն ծանօթ այս փոքրիկ հատուածը Եւսեբիոսի յիշած *περι μοναρχιας*՝ Իրենեայ ընդդէմ Փղորինոսի թղթէն² իբրեւ հայական մնացորդ փութաց ծանօթացընել Պիտրա օտարաբարբառներու՝ կցելով համապատասխան լատին թարգմանութիւնը³։

Ուստի՞ է այս հինգերորդ դարու լեզուաւ օժտուած հատակոտորը. անդեօք առաքելոց հետեւողին ընդդէմ Փղորինոսի յօրինած, դասական դարու մէջ հայերէնի վերածուած եւ ապա հետակորոյս ջնջուած թղթին գոյութեան

¹ Հատոր Զ. էջ 411։

² «Իսկ Իրենեոս գրեաց թուղթս նշանաւորս . . . ի միւսու մն ընդդէմ Փղի-ր-ի-ն-ի մ-ն-ի-ո-յ -ի-դ-մ-ն.» Եւսեբիոսէն կ'անուն Նիկեփորոս, Պատմ. Եկեղ. Գ. 20, Յերոնիմոս կը յիշէ *Ad Florinum de monarchia անուամբ*, *Cat. e. 35*, տես եւ Harvey, *Sancti Irenaei libri quinque adversus haereses*, t. II. էջ 470—472.

³ *Analecta sacra Spicilegio Solesmensi parata*, t. II, 200—1. *Ex epistola S. Irenaei ad Florinum.*

միակ վկան է, թէ միջնորդաբար միայն հայա-
ցած բեկոր մը: Ահա հարցը՝ որուն պատաս-
խան կը ցանկայինք տալ այստեղ:

Առաջին կէտը հաստատելու համար չու-
նինք ո եւ իցէ՝ ըլլայ դրական ըլլայ ժխտական
ապացոյց. չենք կարծեր ընդհակառակն որ Ղիոնի
հայրապետին «Ընդդէմ հերձուածոց» (= ἔλεγχ-
χος καὶ ἀνατροπὴ τῆς ψευδωνύμου γνώσεως)
եւ «Ծոյցք» (= εἰς ἐπίδειξιν τοῦ ἀποστολικοῦ
κτερίγματος) իրենց ծանօթ՝ հիմնական գլուխ
գործոցները թողլով մեր նախնիք՝ ձեռնարկէին
թարգմանել առթական թուղթ մը. թէեւ
պէտք ենք շեշտել, περὶ τοῦ μὴ εἶναι τὸν θεὸν
ποιεῖσθαι κακῶν (= վասն թէ չէ Աստուած
պատճառք չարեաց) տիտղոսին ներքեւ պար-
փակուած բովանդակութիւնն՝ երկարմատեան
վարդապետութեան շայաստանի մէջ գործած
հոսանքին դէմ իրրեւ թուժք կրնար ծառայու-
թիւն մատուցանել: Մեզի համար յամենայն
դէպս ստուգագոյն է երկրորդ կէտը. այսինքն
— մէկ խօսքով — իրենեան այս հաստուածը
արտագրութիւն մըն է պարզ՝ Եւսեբեայ եկե-
ղեցական պատմութեան հայերէն բնագրէն:
Մեր այս կարծիքն ի հարկէ խնդրոյ նիւթ
չէր ըլլար, եթէ եկեղեցական պատմութեան
թարգմանութեան մէջ պահուած ունենայինք
նոյն կտորը, որ սակայն ինչպէս տպագրին նոյն-
պէս մատենադարանիս թիւ 49 ձեռագրին մէջ
կը պակսի թերթի մը անկմամբ. «Աստանօր,
կը ծանուցանէ արդէն ճարեան, ի հայ օրի-

նակին պակասէ թուղթ Երինէոսի եւ մասն մի
քսաներորդ գլխոյն, եւ ապա գլուխք երեք¹։
Բայց բարեբախտարար թէ լեզուին փոքր ի շատէ
ասորական նկարագրէն, եւ թէ մասնաւորապէս
հատուածիս եկեղեցական պատմութեան ասորի
թարգմանութեան հետ ունեցած անձուկ յարա-
բերութենէն, ի վիճակի ենք հաստատելու վեր-
ջնականապէս մեր ըսածը. յառաջ բերենք քանի
մը օրինակ, յոյն (= Յ.) բնագրին *ἵνα πεφεισ-
μένως εἶπο*² (ճարեան «զի անխայելով ասա-
ցից») նախադասութիւնը շկայ ասորի (= Ա.)
թարգմանութեան մէջ³, որ կը պակսի նոյնպէս
հայ հատակոսորին մէջ։ Յ. կը կարդայ «Տեսի
ղքեղ... ի ասորին Ասիա (ἐν τῇ κάτω Ἀσίᾳ)
առ Պողիկարպոսի, զի պայծառ փայլէիր ի
դահլճին (ἐν τῇ βασιλικῇ ἀύλῃ)», տարբեր է
շարադասութեան կարգը Ա.ին մէջ, զոր բա-
նական կը թարգմանենք «տեսի ես զքեզ...
յԱ-ի- ներտին (Ιαλαλ Ιωβ) առ Պողիկարպոսի
ի պող-... -րտ-նի ե- սքանչելապէս գնայիր
դու», որուն հարազատ պատկերն է հայ թարգ-

1 Եւսեբիոսի Վեսարացւոյ Պատմութիւն Եկեղեցւոյ
պարզարանեալ նոր թարգմանութեամբ ի յոյն բնագրէն,
Վենետ. 1877։

2 Առջեւնիս ունինք H. Laemmerի հրատարակու-
թիւնը *Eusebii tou Pamphilou ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας
βίβλοι δέκα, Scaphusiae, MDCCCLXII.*

3 Կը գործածենք *The ecclesiastical history of Eu-
sebius in syriac, ed W. Wright and M^olean, with a
collation of the ancient armenian version by Dr. A. Merx,
Cambridge 1898.*

մանութիւնը (= 2.) “յԱ-ի-ն Զերի-ն . . . Ե-
 -ր-ն” ք-ն-ն-ն Ե-ն “+ն-ն-ն-ն-ն” ք-ն-ն-ն-ն-ն :
 Յ. “վասն զի առ մանկութեան ուսմանը ածե-
 լով ածեմ ընդ -ի-ն-ն (συναύξουσαι τῇ ψυχῇ),
 Ա. Խա Եւ Եւ, որուն բառականն է հայր
 “Ընդ Զ-ի-ն Ընդ Զ-ն-ն-ն : “Ար տեսին զՏէրն Դեր,
 որպէս պատմէր, հաստատորին Դեր բառը
 կը նորագրէ Պիտրա նշանակելով թէ հայ
 թարգմանչին յաւելուածն է, որ չկայ Յ.ի
 մէջ. ասորին սակայն ունի Դեր (Ϸ) դերանունը
 ճիշդ յար եւ նման հայերէնին : Հատ պայծառ
 է Յ.ին սա հասուածը “եթէ զայդպիսի նորա-
 ձայնութիւնս լսէր երանելին եւ - - - - -
 երեցն” (ἀποστολικὸς πρεσβύτερος), որուն արշափ
 ուրիշ՝ անշափ մթին թարգմանութիւնը կու տայ
 Ա. “երանելի երեցն” ր (էր) յ- - - - -
 ք;) . այս անիմաստ հասուածը լուսաբանելու
 համար հայ թարգմանչիցը կը շեղի յանդիմա-
 նադիր բնագրէն եւ կը գրէ “եթէ լսէր ինչ
 երանելին” ր - - - - - լ- - - - -
 էր” . այսպէս ծագած պիտի ըլլայ նաեւ վերը
 յիշուած “Ե - - - - - ք-ն-ն-ն-ն”¹ ասութիւնը,
 ըստ որում Յ. ին ἐν τῇ βασιλικῇ αὐλῇ (եւ
 բնականաբար ասորւոյն բառական թարգ-
 մանութիւնը) ինչպէս կը նկատէ արդէն Պիտրա
 չունի ըմբռնելի իմաստ մը, իսկ հայերէն “- - - - -

1 Sat difficile est կը գրէ Պիտրա, introspicere, quid
 legerit interpres, dum sic vertebat, pro τῇ βασιλικῇ usus
 vocabulo φηγογ, i. e. πλατειᾶ, ἀγορά.

Ժողովոց, աւելարանութեան պարզապէս «սրահ»,
 դահլիճ, նշանակութիւնը բաւականէն աւելի
 պայծառ է: «Փողոց»ի դասական հայերէնի մէջ
 նաեւ «սրահ», նշանակութեամբ գործածու-
 թիւնը ծանօթ է Ոսկերերանէն «ի Ժողով» եւ
 ի սրահս եւ ի պէսպէս շրջանակս ծախել զոսկին
 չիցէ՞ վնաս¹:

Արչափ ալ բառական կը ներկայացընէ
 ըսինք հայ հատակոտորը եւսերեան ասորի
 բնագիրը, այսու հանդերձ աստ անդ ունի
 փոքրիկ յաւելուածներ ու պակասներ. այս
 երեւոյթը սակայն արգելք չէ մեր կարծեաց
 եթէ նկատենք այն պարագաներն, որոնց տակ
 մինչեւ մեզի եկած հասած է այս հատուածը.
 փոխանակ մի առ մի մատնանշելու այս տեղ
 տարբերակները՝ պատշաճ կը համարինք ամ-
 բողջապէս ներկայացընել հոս բնագիրը՝ ասոր-
 ւոյն մանր բաղդատութեամբ: Արովհետեւ ինչ-
 պէս եկեղեցական պատմութեան հայ թարգ-
 մանութիւնը, նոյնպէս մեր հատածը բառ առ
 բառ կ'ընթանայ ասորւոյն հետ, առանց մեծ
 դժուարութեան պիտի կարենանք մատնանշել
 ստորեւ հարազատն ու անհարազատը: Հաւան
 չենք սակայն Analectaxի հեղինակին կարծեաց,
 որուն համաձայն հատածիս յաւելուածներն ու
 պակասները պարզապէս հայ թարգմանչին կը
 վերագրուին, այն թարգմանչին որ գիտցած է
 բառական հայերէնի վերածել Եւսերիոսի Եկ.
 Պատմութիւնը:

1 Մեկնութիւն թղթոցն Պաւղոսի, Ա. էջ 465:

Այս ուսմունք, Փղորիանէ՛¹ չեն առողջք²,
 եւ ոչ են միաբան ընդ եկեղեցւոյ.³ զայս ուս-
 մունս⁴ երիցունք որ եղեն յառաջ քան զմեզ, որք
 էին աշակերտք առաքելոցն, ոչ ետուն քեզ: Ձի
 5 տեսի ես զքեզ յԱսիա ներքին, [եւ] մինչ
 տղայ էի առ Պողիկարպոսի⁵ ի սրահս փողո-
 ցացն⁶ եւ սքանչելապէս զնայիր դու, եւ զաւրա-
 նայիր⁷ զփորձ տալ եւ զհանդէս ցուցանել առ
 նա: Ձի առաւել յիշեմ ես զայն⁸ որ յայնմ
 10 ժամանակի էր, քան զայս⁸ որ այժմ գործի.
 զի ուսումն մանկութեան ընդ նմին ընդ շնչոյն
 աճէ եւ խառնի ընդ նմա: Եւ վասն այնորիկ
 կարեմ ասել զտեղին⁹, յորում նստէր եւ ու-
 սուցանէր (երանելին)¹⁰ Պողիկարպոս, եւ յի-
 15 շեմ¹¹ զելս նորա եւ զմուտս նորա, եւ զնմա-
 նութիւն վարուց նորա¹² եւ զուսումն՝ զոր ու-

1 Այսպէս Ա. իսկ Յ. Փլօրօնե. Հմմտ. Եկ. Պամ.
 էջ 372 «էին այլք որ ի հռոմ քաղաքի գոռողանային, զի
 էր նոցա առաջնորդ Փղօրիանս»:

2 Ա. Յ. յաւելուն՝ վարդապետութիւնք.
 այս ուսմունք ոչ են միաբան:

3 Ա. Յ. կը կցեն հոս փոքրիկ յաւելուած մը, տես
 Ճարեան, առ, էջ 391 տ. 13—17:

4 Բնագիր՝ ուսմունքս, ուղղեցինք:

5 Այս հատուածը Ա. ի համաձայն կ'ուղէինք ընթեա-
 նուէլ «զի տեսի ես զքեզ մինչ մանուկ էի յԱսիա ներքին
 առ Պողիկարպոսի»:

6 Ա. Խաւար, ճլլ, = ի պաղատան արքունի:

7 Յ. «ջանայիր», = πειρωμένον. Հ. կը ներկայացընէ
 Ա. ի Խաւար ընթերցուածը, Խաւար = զաւրանալ, ջանալ:

8 Ձայն . . . զայն՝ հայաբանութիւն, Ա. երկու տեղ
 ալ՝ ճաճ.

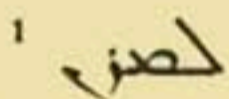
9 Ա. Յ. է- զտեղին:

10 Ա. եւ Յ. ունին այս բառը Խաւար, μακάριος.

11 «Յիշեմ», չիք Ա. եւ Յ.:

12 Ա. եւ Յ. ունին նաեւ «եւ զտեսիլ մարմնոյն»:

սուցանէր ժողովրդեանն, եւ զգնացսն՝ որ գնայր նա ընդ Յովհաննու [աւետարանչին] եւ ընդ այլս որ տեսին զտէրն մեր¹, որպէս պատմէր մեզ՝ թէ զհարդ յիշէ նա զբանս նոցա . . .² եւ լսէի ես, եւ գնէի³ զնոսա ի մտի, եւ հանապազ շնորհաւքն Աստուծոյ սիրով յիշեմ զնոսա, եւ կարեմ վկայել առաջի Աստուծոյ, զի եթէ լսէր ինչ⁴ երանելին՝ որ արտաքոյ վարդապետութեան առաքելոցն էր, խնոյր գահանջս իւր, եւ ասէր⁵, Ո՛վ բարերար Աստուած, որոց ժամանակաց պահեցեր զմեզ, զի համբերից եւ այսմ⁶, [եւ լուայց զայսպիսի բանս], եւ փախչէր ի տեղւոջէ անտի՝ ուր⁷ կայրն կամ նստէր անդ⁸, յորժամ լսէր զայսպիսի բանս [խոտանս]⁹ :

¹

² Աւգերեան կը գնէ այս կէտերն, համառոտութեան համար թէ նշանակելու համար թերին, յայտնի չէ. Ա. եւ Յ. ունին աւելի, տես Ճարեան, տող 32-39:

³ Յ. «մտադիւր լսէի, ԴԵՆԵԼԸՎ (ὕπομνηματιζόμενος) զայնս առ ի յիշատակի ոչ ի քարտիսի, այլ է «բէ իմոմ (ἀλλ' ἐν τῇ ἐμῇ καρδίᾳ) Ա. բառական «եւ լսէի ես, եւ ԴԵԵԵ (ϫϩ) զնոսա է ԴԵԵ (Ա; Գ Ը Ը), Հ. չունի Ա. ի եւ Յ. ի «ոչ ի քարտիսի» յաւելուածն:

⁴ Ա. եւ Յ. «լսէր ինչ այսպիսի»:

⁵ Ա. եւ Յ. «եւ ըստ սովորոյ թեան ասէր»:

⁶ Բնագիր «այսմ», որուն կցուած հատուածը չունին Ա. եւ Յ., ներմուծումը ըլլայ թերեւս:

⁷ Բնագիրն՝ ԵԵ, ուղղեցինք ըստ Ա. օձ

⁸ Բնագիր՝ ԵԵԵ, ուղղեցինք ըստ Ա. օձ

⁹ Հ. ի յաւելուած, չունին Ա. եւ Յ.:

Բ.

ՀԻՊՊՈՂԻՏՈՍԻ ԸՆԺՆՅՈՒՄԺ ՀԱՏՈՒՄԺ
ՄԸ ԲՈՒՆ ՀԵՂԻՆՍԿԸ

ԵՒ ՉԵՌԱՔԻՐԱԿԱՆ ՀԱՄԵՄԱՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Հիպպոլիտոսի անուան ընծայուած հայերէն հատակոտորներու մէջ¹ ընդարձակագոյն տեղ կը գրաւէ Ղազարու Յարութեան նուիրուած ճառը. որ «Երանելոյն Հիպպոլիտոսի Բարդուղոյն հարած է ճառելն որ է Յերմիան Ղազարոս²», մակագրութիւնը կը կրէ եւ զոր Պարիսի ազգային մատենադարանի Թիւ 120 Չեռագրին վրայէն³ լատին թարգմանութեամբ հրատարակեց Մարտէն Analectաներու չորրորդ հատորին մէջ⁴:

¹ Տես Չարրհանալեան՝ Հայկական թարգմանութիւնը նախնեաց, էջ 553—557, *URUSUS*, 1896, էջ 60, ՀԱՆԴ. ԱՄՍ. 1896, էջ 271:

² Չարրհանալեան, անդ:

³ Macler, Catalogue des manuscrits arméniens et géorgiens de la bibliothèque nationale, Paris, 1908, էջ 62:

⁴ Pitra, Analecta sacra Spicilegio Solesmensi parata, tom. IV, Parisiis, 1883, p. 64—67. Տալեան վերադամը մեր մատենադարանի Թիւ 1 Չեռագրին է Յերմիան Ղազարոս ճառը՝ այս ճառին հետ կը նոյնացնէ, Յուրապ. էջ 1106:

Տրատարակութեան երկրորդ ճառը¹, որուն ինչպէս վարդապետութիւնը նոյնպէս ճարտասանութիւնը գրաւած է ի հնուց մեր հայ վարդապետները. Յովհանն Իմաստասէր ընդդէմ էրեւելի-նաց ճառին մէջ Սեբերիանու անուամբ գիտէ յիշատակել այս ճառը եւ ի մէջ կը բերէ ընդարձակ հատուած մը. «Չորմէ առաւելաշնորհն Սե-երի-նաց ասէր Գ-Բ-ը-ն-ը եւ-ի-ն-ը ի տնօրէնութեան Փրկչին բանի². Անշարշարելին ասէ՛ շարշարի շարշարելեան, ոչ ընդ այնու կարեօք եմուտ որ ի մեղսն տանիցին, այլ որ զհասարակաց բնութեամբս պատեալ է³, եւ այլն, համեմատէ Սեբեր. էջ 12 «Քանզի եմուտ ընդ շարշարանաւք անշարշարելին շարշարելեան, ոչ ընդ այնու կարեաւք որ ի մեղս տանիցին, այլ որ զհասարակաց բնութեամբս պատեալ իցեն:» նոյնպէս Խոսրովիկ այս ճառէն երիցս վկայութիւն յառաջ կը բերէ եւ հեղինակը կը ճանչնայ զՍեբերիանոս. «Արպէս եւ Սե-երի-նաց ասէ՛ Գ-Բ-ը-ն-ը եւ-ի-ն-ը» «Արպէս եւ Սե-երի-նաց ասէ՛ Գ-Բ-ը-ն-ը եւ-ի-ն-ը⁴:» Այս ճառի վրայէն կա-

¹ Ա. գ ե բ ե ա ն, Տրատ. հայ-լատ. 1827, էջ 16. Տրատ. հայ. 1830, էջ 8:

² Օձնեցի, ոյ այս մակագրութեան հետեւելով Ա. գ ե բ ե ա ն Սեբեր. ճառը կը կոչէ «ի տնօրէնութիւն Փրկչին» Տրատ. հայ. էջ 8:

³ Յովհաննու Իմաստասիրի ճառ ընդդէմ երեւելի-թականաց, Վեներա. 1816, էջ 92, 94:

⁴ Գ. Վ. Յովսէփեան, Խոսրովիկ թարգմանիչ, պատմական-մատենագրական ուսու մեասիրութիւն, Վարդաշապատ, 1889-1903, էջ 98-99 — Սեր. էջ 12, 104 — Սեր. էջ 12, 135 — Սեր. էջ 12:

ղապարել փորձած է նաեւ Մամբրէ — կամ Եղի-
 շէ — իւր է Յ-ը-ը-ը-ը-ը Ղ-ը-ը-ը-ը-ը ճառը. փոխա-
 ութեան օրինակ մը միայն յառաջ բերենք. «Ոմն,
 ասեն, կարգայ, եւ ոմն, ասեն, լսէ, ոմն աղաշէ
 եւ ոմն աղաշի, ոմն խանդաղատէ եւ ոմն ի խան-
 դաղատանս ամէ՛ն¹». Հատած իս նախագաղափարն
 է Սերբերիանու խօսքը. «մին աղաշէ եւ մին աղաշի,
 մին պաղատի եւ մին պաղատանաց անսայ»
 (էջ 16), զոր Հայր ճարտարօրէն իւրացու-
 ցած է:

Ո՛չ թէ մեծագոյն հաւանականութեամբ
 այլ ստուգութեամբ գիտենք թէ Սերբերիանոսի
 անուամբ հրատարակուած հայերէն ճառերը —
 ի բաց առնչով տասներորդ ճառը, որ կը վերա-
 բերի Քարսղի² եւ որուն թարգմանութիւնը դա-
 սական չէ³ — Սերբերիանու հարազատ գործերէն
 մնացորներ են. զայս կ'ապացուցանեն մեծաւ
 մասամբ թէ՛ յոյն, լատին եւ հայ հեղինակներու
 քով յանուանէ յիշուած վկայութիւններ⁴ եւ
 թէ մասնաւորապէս դասական լեզուի բացար-
 ձակ նոյնութիւնը, որ ընդհանրապէս կը տիրէ

¹ Մամբրէի վերձանողի ճառք, Վենետ. 1884, էջ 28
 Հմմտ. Նորայր, ի քննութեան թ. Արժրուելոյ, ԲԶԱՎ,
 1905, էջ 227:

² Bardenhewer, Patrologie, էջ 315.

³ Այս մասին համեմատէ Նորայր, Բառաքննու-
 թիւն, էջ 52 եւ Կորիւն Վարդապետ, էջ 471-472:

⁴ Հմմտ. Fr. Diecamp, Doctrina Patrum de
 incar. Verbi, ein griech. Florilegium aus der Wende
 des 7. und 8. Jahrhunderts. Münster, 1907. S. 119.
 Բարդէն հեղէր, —ը, էջ 315 եւ Աւգերեան, Յով-
 հաննու Իմաստասիրի ճառ ընդդ. երեւ. էջ 94:

Ճառերուն մէջ: Այսու վերջնականապէս կ'որոշուի նաեւ, կը կարծենք, Ղազարու Յարութեան նուիրուած այս ճառին հեղինակը: —

Սեբերիանու վայելուչ ու զարդարուն լեզուն ալ ժամանակի ընթացքին մէջ բազմաթիւ մանր աղաւաղումներէ կրցած չէ զերծանիլ. առիթ ունեցանք այլուր մատնանիչ ընել Ա. ճառին գլխաւոր եղծումները, զորոնք փութացինք Մատենադարանիս Թիւ 217 ձեռագրի ընտրելագոյն ընթերցուածներովը ջնջել եւ վերականգնել մասամբ բնագիրը¹: Այս տեղ հետաքրքրական է Վենետիկեան հրատարակութեան նաեւ Բ. ճառը համեմատութեան դնել պարիսեան հատակոտորին հետ եւ նկատել թէ ինչպէս փոփոխակի կ'ուղղեն զիրար: Խնդրոյ նիւթ չենք ըներ ի հարկէ մանրագոյն տարբերութիւններն ու շեղումները, զորոնք եթէ մի առ մի յառաջ բերել ուզէինք, հարկ կ'ըլլար դիւրամատչելի բնագիրը վերստին արտատպել: Արկին օրինակաց ընտիր ընթերցուածներն բաց տպուած են:

Պիտրայի հրատարակութեան բնագրին սկզբնաւորութիւնը Սեբերիանու չէ, այլ անագանագոյն ժամանակի ծնունդ մը՝ որ ըստ պատահման դասական հատուածի մը կցուած է. « Զի ամենեւին իսկ ցուցցէ ճշմարտապէս մարդ գոյով սակս արտասուելոյն եւ աստուածութեանն պատիւ մարմնով տնտեսութեանն երեւեալ որպէս մարդ եւ կերակրեաց իբրեւ զԱս-

¹ ՀԱՆԴ. ԱՄՍ. 1911, էջ 97-99:

տուած,, : Համեմատութիւնը կը սկսի “ եւ առաւել
այն զարմանալի է ” նախադասութեամբ (Սերբեր.,
էջ 1813, տող 18):

1. V (= Վենետիկեան տպագրութիւն)
էջ 13. “Եւ առաւել այն զարմանալի է, զի
մինչդեռ խնդրէր ըմպել՝ արբուցանէ զտիե-
ղերս, ցկինն Սամարացի ասէ... ” = P (= Պի-
տրայի հրատարակութիւն), էջ 64. “Առաւել
եւս զարմանալի այն էր, զի մինչ ինքն
խնդրեաց ըմպել, արբուցանէր զտիեղերս.
ցկինն Շամարտացի ասէր: ” — 2. V “Առ-
ի ճշմարտելոյ զմարմնոյն բնութիւն, ” P ունի
“առ ի ճշգրտելոյ. ” ընտիր են երկու ընթեր-
ցուածներն ալ: — 3. V “Յառաջագոյն տե-
սանէ իբրեւ զԱստուած զամենայն ինչ... եւ
չըջէր ի կողմանս Գալիլեացւոց ի բրեւ զմարդ,
եւ եկեալ կայ հանդէպ Բեթանիայ գեղջն
Ղազարու, անջրպետութեամբ տեղեացն
վասն բացեայ եւ ի մաւտ ցուցանէ զանձն,
P “յառաջագոյն տեսանէր իբրեւ զԱստուած
զամենայն ինչ... եւ չըջէր (տպ. ջրջէր) ի կող-
մանս գալիլեացւոց եւ իբրեւ զմարդ եկեալ հան-
դէպ կայ Բեթանիա գեղջն Ղազարու: ան-
ջրպետութեամբ տեղեացն, վասն մարմնոյն ի
բացեա[յ] մատուցանէ զանձն ”. հատուածիս
վերջին մասը գլխաւորաբար եղծ է երկու բնա-
գիրներու մէջ ալ, Աւգերեան կը հասկնայ per
intervallum locorum vel in distantia vi-
cinum se demonstrat (էջ 29), իսկ Մարտէն
loco corporeque absens^{ով} կը գոհանայ, ըն-
դունելի կը թուի ինծի թոռնեանի ուղղագրու-
թիւնը. “անջրպետութեամբ տեղեացն կայ ի բա-
ցեայ, եւ ի մաւտ ցուցանէ զանձն ” (Հարլանի
Ընթերցող, Ա, էջ 255). — 4. V “Եւ ո՞վ
իշխեսցէ ամբաստանութիւն անգիտութեան

զՔրիստոսէ յառաջ բերել վասն հարցանե-
 լոյն, ըստ . . . ամբաստանութիւն անգիտութեան
 ասել զՔրիստոսէ յառաջ բերելով վասն հար-
 ցանելոյն, մի անգամ ընդ միշտ հարկ կը զգանք
 շեշտել թէ դասական աներեւոյթի կամ դիմաւոր
 բայի մը յետնադարեան աներեւոյթ գործիա-
 կանի յեղաշրջումը շատ սովորական է ձեռագիր-
 ներու մէջ. Ոսկեբ. ի Պղ. ի մեկնութեան հա-
 մառօտ խմբագրութեան մէջ յաճախ է այս
 երեւոյթը. Ջրանն կենաց, ասէ, ունիցիք, Ունի-
 Պղ. Ա, էջ 441, Չեռագիր Թիւ 42 «-նէլը»
 Թղ. 162ա. «Ջայն բան ի կիր արկանէ,» -նդ,
 էջ 442, Չ կը յաւելու «-նէլը», Թղ. 163բ:
 Տպագրին «տրտունջ ինչէլը» եղծ ընթեր-
 ցուածը, էջ 611 Չի մէջ անաղարտ մնացած է
 «ինչէլը», Թղ. 181ա. «յաճախապէս անդ պա-
 րապէր,» -նդ, էջ 673, Չ կը յաւելու «անդ
 + -նդէլը պարապէր,» Թղ. 137ա. «Ի նոյն
 նոյն-նոյն մեզ Քրիստոս, անդ 677, Չ ունի
 ուղիղ «նոյն-նոյն», Թղ. 138ա. «Ինչէլը պատրէ
 տանի ի մոլորութիւն, -նդ, էջ 706, Չ ունի
 լաւագոյն ընթերցուած մը «Ինչէլը եւ -նդէլը
 + -նդ ի մոլորութիւն:», Թղ. 142ա. «զայն ի բաց
 ինչէլը,» անդ, էջ 819, Չ «ի բաց ինչէլը,
 Թղ. 148բ. եւ այլն: — Ծ. V էջ 13—14
 «Այնպիսի ինչ բանք եւ զհաւրէն Քրիստոսի
 ասացեալ են միթէ անգիտութեան իցէ եւ
 հաւրն ասելն, թէ ո՞ւր ես Ադամ, եւ այս բար-
 բառ -նդ (տպ. -նդ, հմմտ. էջ 25 այս բարբառ
 -նդ բարբառոյ ընկեր է) բարբառոյ ընկեր է,»
 ըստ էջ 65 «այնպիսի բանք եւ զհաւրէն Քրիս-
 տոսի ասի(ն) թէ Ադամ ո՞ւր ես. ե թէ անգի-
 տութեան բարբառ իցէ ասելն ո՞ւր
 եղիք զնա, ապա եւ անգիտութեան
 բարբառ է եւ հաւրն ասելն թէ Ուր
 է Սարա[յ] կին քո, զի այս բարբառ -նդ

(տպ. այն) բարբառոյ ընկեր է: — **6.** V “Այդ չէ լուծուիմն խորհրդոյդ (mysterii), այլ յաւելուած տարակուսանաց,” P “այդ չէ լուծուիմն խնդրոյդ” (quaestionis): — **7.** V “Եթէ այնպէս իցէ եւ միտք եւս հարցուածոյն մեկնեացին եւ հաւր եւ Որդւոյ. ուսիր նախ զմիտս նորա, որ անդն եհարց, եւ զսորա աստ: Բայց յորժամ աս իցեմ զնորա անդ եւ զսորա աստ, ոչ այլում զնա ասեմ, եւ ոչ այլում զսա, այլ...” P “...Եւ միտք եւս հարցուածոցն լուծիցին եւ Հաւրն եւ Որդւոյն. ուսիր նախ զմիտսն զոր աստն ասաց զսորայս աստ, այլ յորժամ լսիցեմ զնորայն անդ եւ զսորայս աստ, ոչ (տպ. ոչ) այլ ոմն զսա ասեմ եւ այլ ոմն զնա, այլ...” — **8.** V “Զի՞նչ միտք հարցանելոյն իցեն ընդ Վային,” P “Զի՞նչ միտք հարցանելոյն ջՎային թէ...,” այսու կը ջնջուի ընդ անսովոր խնդիրը, տես Հ. Գ. Ը. Բ., էջ 256: — **9.** “Եւ զի՞նչ. առ ի միտ զԱստուծոյ դիտաւորութիւնն. մեկնէ նմա.” այս հատուածը Աւգերեան կը թարգմանէ բառական *Quid ergo? Attende Dei intentionem* մինչ P ունի ուղղագոյն ընթերցուածը “Եւ զի ոչ է առ ի միտ զԱստուծոյ դիտութիւնն (sic), մեկնէ,” V ի շինչ ան ուրեմն ուղղելու է՝ զի չէ: — **10.** V “Հայէր ի նոսա զի տեսանէին զղաւրութիւնսն, եւ ուրանային զարուեստագործն,” P խառնակ ունի այս հատուածը “Եւ ուրախ արասցէ զարուեստագործն,” որուն իմաստ մը յատկացրնելու համար Մարտէն շատ խեղճ թարգմանած է *volebat etiam laetificare Diabolum (!)*, ուղիղ է ի հարկէ Աւգերեան *negabant harum (i. e. virtutum) operatorem.* — **11.** V “մանաւանդ թէպէտ եւ չերթայր իսկ մարմնով, այլ զղաւրութիւնն առաքէր,” P “մանաւանդ թէ չերթայր իսկ մարմնով,

այլ . . . ,» աւելորդ է ուրեմն թոռնեանի յաւել-
 լուածական սրբագրութիւնը, -27, էջ 256: —
12. V «ածել ի լոյս զխաւարարգելեալն,»
 Աւգերեանի եւ թոռնեանի ուղղագրութեան
 համաձայն ունի P զխաւարարգելն: —
13. «կամի զապախտաւորսն իսկ վկայս սքանչե-
 լեացն, եւ կանխէ ձգէ նախ քան ցուցանել
 զգերեզմանն բազում ապախտաւորացն .» Աւ-
 գերեան կը դժուարի թարգմանել այս մութ
 հատուածը (էջ, 31) P ի ընթերցուածը բաւա-
 կան լուսաւոր է «կամի զապախտաւորսն իսկ
 առնել վկայս սքանչելեացն, եւ կանխէ ձգէ
 նախ քան ցուցանել զգերեզմանն զբազում
 տեսողս յապախտաւորացն:» — **14.** V
 «Զվէմ մի փոքր ի դուռն գերեզմանին՝ շկարի-
 ցես ի բաց թաւալեցուցանել,» P զվէմ մի փոքր
 ի բերանոյ այրոյդ ո՞չ կարես թաւալեցու-
 ցանել, վերջինս հարազատ կը թուի ինձի: —
15. «Եւ ասէին՝ խաբէութիւն ինչ եւ առ աշաւք
 գործն իցէ մեռելոյն, պատճառեալ կայցէ ի
 կարծեցուցանող եկաւորութեանն ունկնդիր
 լինել, վասն այնորիկ . . . ,» այս մթին կտորը՝
 locus obscurus et aequivocus erat (Աւգեր.
 էջ 33) անեղծ պահած է Պարիսի օրինակը
 «կարէին ասել թէ խորամանկութիւն
 ինչ եւ առ աշաւք գործ իցէ, մեռեալ պատ-
 ճառեալ կայցէ ի ներքս. մին կարծեցու-
 ցանէ կոչել եւ միւսն ունկնդիր եղեալ,
 վասն այնորիկ . . . :» — **16.** V «Զայսպիսի
 հնարս հնարէր տեսան զիջանելն,» դասա-
 կան այս հատուածը դարձեալ եղծուած է P ի մէջ
 «Զայսպիսին հնարս հնարի տէրն զիջանելովն:»
 — **17.** V «Բուժս (կամ բուծս) իմն ի բանիս
 գտանեն հերձուածողացն աշակերտը,» P ունի
 «բոյծս իմն ի բանս գտանեն հերձուածողացն
 մանկունք,» առ այս համեմատէ Նորայր Բառու-
 ճարացիի «Բուժս (կամ բուծս) իմն ի բանիս
 գտանեն հերձուածողացն աշակերտը,»

Գրքի-ն, էջ 53. Ժի եւ Ծի շփոթութեան
օրինակ մըն ալ կարելի է բերել Ռսկեբ.ի Պաւ-
ղոսի Մեկնութենէն "Որում ոչն ոք կարէ բիժ
գնել" Ա, էջ 931, մեր Թիւ 42 2 ունի "բիժ
գնել" Թ.Ղ. 154բ:

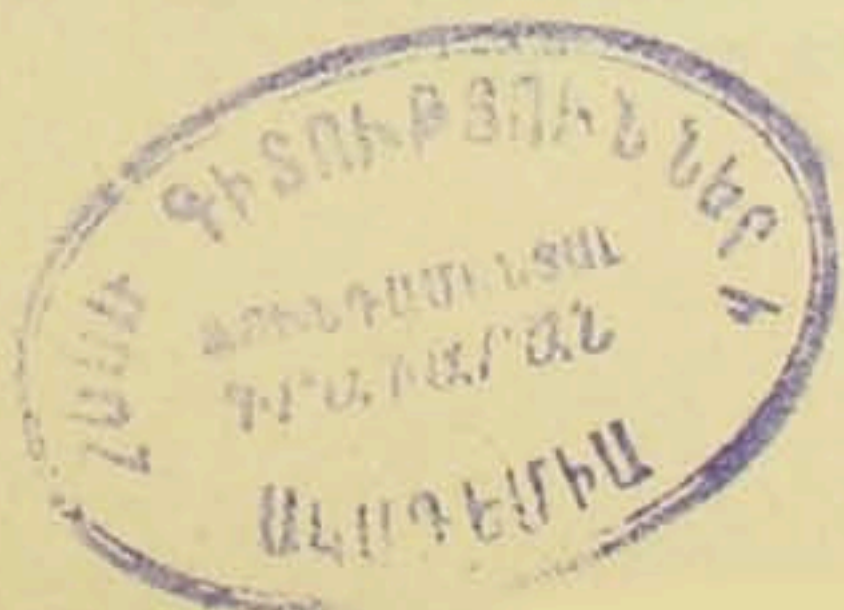
Այս կարեւոր համեմատութիւններով
ինչպէս ըսինք, մատնանիշ ըրինք Սեբերիանու
նաեւ Բ. Ճառին ուղղագրութեան կարօտ տե-
ղերը. մանրակրկիտ բաղդատութիւնները կը
թողունք Գարաղացոց եպիսկոպոսին գործոց՝
ապագայ քննական հրատարակութեան:

~~13700~~

A $\frac{\text{II}}{31227}$

ՀԱՅԵՍՏԱՆԻ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

“ ԵՐԸՆԵԼԻՈՅՆ ԳՐԻԳՈՐԻ ՍՔԱՆԶԵԼԸ ԳՈՐԾԻ
ԽԸԻՍՔԻ ԹՆՈՒՆԳՆ ՔՐԻՍՏՈՍԻ ”

Գրիգոր Աքանչելագործ կենսական պարագաներու բերմամբ յօրինած է քանի մը առթական թղթեր ու ճառեր, որոնց մնացորդները միայն կը ներկայացընեն այսօր Գրիգորի գրական արդիւնքը: Հրաշագործութիւններու երկայն տողան մը, զոր վարուց հեղինակները գիտցած են վերագրել Նէոկեսարու Հայրապետին, պատմական յիշատակարաններ են միաժամանակ Գրիգորի մեծ անձնաւորութեան: Անուան ու համբաւի այս մեծութիւնն ահա առիթ ընծայած է ի հնուց յատկացընելու Աքանչելագործի օտար ու անտէր գրութիւններ որոնք իրրեւ բնիկ սեփականութիւններ ընդարձակած են յընթացս անոր գրական անձուկ շրջանակը: Այսու Աքանչելագործը համադասուած է նոյն իսկ Նիւսացւոյ եւ Նազիանզացւոյ¹:

Հայ թարգմանիչները Գրիգորի ստուգապէս հարազատ գրութիւններու հետ միասին փութացած են թարգմանել նաեւ մաս մը այս

¹ Տես Գիրք թղթոց, էջ 50, 91, 94, 101, Ուրպեւելան, էջ 92 եւ այլն:

անհարազատ գրութիւններէն, որոնցմէ վկայութիւններ ալ յառաջ բերելու չեն դանդաղած՝ իրրեւ Սքանչելագործէ: Իրրեւ այսպիսի նշանաւոր է մասնաւորապէս Գրեթորէ Ստեփանոսի երկրորդին գլխի նշանը ընդդէմ մեծայն ներշնչանքի (κεφάλαια περὶ πίστεως δώδεκα)¹, որուն առաջին հինգ գլուխները հրատարակուած են «Արարատի», մէջ երկուրորդին ինչից ինչ մասնակցեալ Սրբոյն Գրեթորէ Ստեփանոսի տիտղոսով²: Ա՛րրեւի թէ գլուխներուս վարդապետական բովանդակութիւնը մեծ յարգ գտած է մերիններուն քով, ինչպէս յայտնի է մեր ձեռքն հասած կրկին թարգմանութիւններէն եւ գլխաւորաբար այն ծանրակշռութենէն, զոր ստացած է գլուխներուս բովանդակութիւնը. ի միջի այլոց Գագիկ առ կայսր Ռոմանոս ուղղած «վասն հաւատոյ», թղթին մէջ չի մտնար յիշել Զ. գլուխը³, իսկ Գ. հատուածը յառաջ կը բերուի Սահակայ թղթին մէջ⁴: Այսչափ

¹ Չարրհանալեան, Հայկական թարգմանութիւնք նախնեաց, էջ 377. յոյնը Migne P. Gr. X, 1127—1136:

² URUS 1895, էջ 113. Նոյնը կայ նաեւ մեր մատենագրանի Թ. 594 Չեռագրին մէջ քանի մը տարբերութիւններով: Տիմոթէոս Առ. զի հակաճառութեանց մէջ ուրիշ թարգմանութեամբ կը գտնուին երկուստան գլուխները. մտադրութեան արժանի է որ նախորդ հինգ գլուխները մնացած գլուխներէն կը զատուին «Եւ յետ սակաւուց» խօսքով, էջ 190:

³ Գիրք թղթոց, էջ 298—299:

⁴ Անդ, ընդդէմ երկարնակաց խեւարականացն, էջ 454:

յարգուած գործք մը սակայն չորրորդ դարու վերջերն միայն ծնունդ առած է Ապողինարներու դէմ մղուած պայքարի առթիւ՝ Լաուխերտի քննութեան համաձայն¹ :

Աքանչելագործի ընծայուած եւ մեր քով ցայժմ հարազատ կարծուած ճաներու մէջ այսպէս անհարազատ են Բիտրայի հրատարակած «ի թնուանքն Բրիտանի»², «Յուեդի» Ասորի-ժամանակն³, «Գովեդի» Ասորի-ժամանակն⁴, «Յուլիան Մարիան» աւելեւեւ⁵, «Գովեդի» Ասորի-ժամանակն եւ ի յիշար հոյան Մարիան⁶, «Եւրեդի» Ասորի-ժամանակն եւ ի յիշար հոյան Մարիան⁷, «Եւրեդի» Ասորի-ժամանակն⁸ ճաները, որոնք վեցերորդ դարուն մէջ

¹ Lauchert, Die Gregorius Thaumaturgus zugeschriebenen 12 Kapitel über den Glauben (Tübingen, Theol. Quartalschrift, 1900, էջ 395 եւ յաջ.) :

² Analecta Sacra IV, էջ 144—145. Ջարբհ. անդ., էջ 375. Մանֆոկոնէ ընծայուած Ոսկերեւանի (tom. V, 392) :

³ Anal. անդ., 145—150. Ջարբհ. անդ., էջ 375 : ասորի թարգմանութիւնը աես Pitra, անդ., էջ 122—127 :

⁴ Anal. անդ., էջ 150—153. Migne, P. gr. X, 1155—1170 :

⁵ Anal. անդ., էջ 154—156. Ջարբհ. անդ., էջ 376 : Այս եւ նախորդ ճառն ամբողջութիւն մը կը կազմեն. die ... zwei arm. Homilien „laus sanctae Deiparae“ und „in salutationem Mariae ad Elisabeth“ bilden nämlich in Wirklichkeit ein zusammengehöriges Ganzes (Bardener, Gesch. der altkirchl. Literatur, II, 289).

⁶ Anal. անդ., 156—159. Ջարբհ. անդ., 376. — սոյնը հրատարակած է նաեւ Մսեր Մսերեանց, ՃՌԱ-ՔԱՂ. Ա. տարի, Բ. տետր. :

⁷ Anal. անդ., 159—162. Ջարբհ. անդ. 376—377 :

⁸ Anal. անդ., 162—169. Ջարբհ. անդ., 377 այս

Թարգմանուած են հայերէնի եւ՝ որչափ կը
թուի, միեւնոյն թարգմանչէն:

Պիտրայի հրատարակութեանց սկիզբը
դրուած «ի Ծնունդն Քրիստոսի»¹, ճառը սա-
կայն կը մնայ հարազատ սեփականութիւն Աքան-
չելագործի², Գրիգորի առ Թէոպոմպոս ուղղած
հարազատ գրութեան հետ³ ունեցած անձկա-
գոյն յարաբերութեան պատճառաւ, զայս ապա-
ցուցած է արդէն Loofs⁴. Մենք կ'անցնինք
ճառիս յատկապէս հայ մատենագրութեան մէջ
խաղացած դերն ստուգելու:

Այս ճառը երկու տեսակէտով նշանաւոր
կը հանդիսանայ հայ մատենագրութեան մէջ,
նախ որովհետեւ հինգերորդ դարու ոսկեղէն
լեզուաւ հայանալու բախտին արժանացած է եւ
երկրորդ որովհետեւ ճառիս սկզբնաւորութիւնը
ներշնչած է հայ բանաստեղծի մը յօրինելու

ճառերու մասին համեմատէ Loofs ի Թերթին Theol.
Literaturzeitung 1884, 551—553:

1 Ibid. 134—144:

2 Հարազատ է նոյնպէս ԱՐԱՐԱՏԻ մէջ (1895 Յաւե-
լուած, Սեպտեմբերի, էջ 366—368) հրատարակուած «Նո-
րին Գրիգորի Աքանչելագործի ի սուրբ Աստուածածինն եւ
ի միշտ կոյսն» ճառը, որուն անգղ. թարգմանութիւնը
տուաւ Կոնիբեր The Expositor Թերթին մէջ եւ ցու-
ցուց հարազատութիւնը. On an ante-nicene homily of
Gregory Thaumaturgus. The homily of St. Gregory the
Wonder-worker concerning the Holy Mother of God,
Ewer-Virgin 1896, l. 161—173.

3 De Lagarde, Anal. Syriaca 46—64, հմմտ.
Ryssel, Gregorius Thaumaturgus, S. 118—124.

4 Անդ:

Ծննդեան հռչակաւոր շարականը. աստուածային
համեմատութիւնը

Ծանօթ ծնունդն Քրիստոսի:

Օրինութիւն ծննդեան:

Խորհուրդ մեծ եւ
սքանչելի տեսանեմք
յայսմ աւուր... Հո-
վիւք հնչեն յականջս...
տան աւետիս որդւոց
մարդկան (P. էջ 134...
Ծնաւ նոր արքայ (էջ
135)... Ի Բեթղէէմ քա-
ղաք (ի) (էջ 134):

Խորհուրդ մեծ եւ
սքանչելի, որ յայսմ
աւուր յայտնեցաւ: Հո-
վիւքն երգեն ընդ հրեշ-
տակս տան աւետիս
աշխարհի: Ծնաւ նոր
արքայ Ի Բեթղէէմ
քաղաքի:

Շարականոցներն, ինչպէս յայտնի է, Ծննդեան այս շարականին շեղինակ կը ճանչնան զՄովսէս Խորենացի: Գրեթէ ամէն շարականոցի մէջ կը գտնուի՝ «Յաղագս շարականաց թէ ումէ ասացեալ է: ՆԾննդեան եւ զԱստուածածնին Մովսէս Գրեթէ», եւայլն խօսքը¹. Գրիգոր Տաթեւագոյ «Գիրք շարցմանց»ը միեւնոյն պատասխանը կու տայ՝ «զշարականս ով է ասացեալ... Մովսէս Գրեթէ ՆԾննդեանն²», ինչպէս Ծննդեան նոյնպէս «Վարդավառի», եւ «Հոսիսիմեանց»³, ներբողեանները կը վերագրուին միեւնոյն Մովսէսի, «Սքանչելին Մովսէս,

¹ Տաղեան, Յուրակ, էջ 441. Մատենադարանի թ. 345-ին մեծն Մեսրոպ Քերթոզն գծննդեանն (Թղ. 345բ) ընթերցուածը կը կարդամ Մովսէս:

² Տե՛ս Das arm. Hymnarium, Studien zu seiner geschichtlichen Entwicklung von Nerses Ter-Mikaelian, Leipzig 1905, էջ 71:

³ Մովսէսի խորենացոյ Մատենադարանի, Վեներա. 1800-1804—1827-1828—1838:

կը գրէ Աիրակոս, զՀայոց պատմութիւնն... եւ զներբողեան սրբոց Հռիփսիմեանցն եւ զԱարգավառին (շարագրեաց)¹։»

Այս գրութիւններու միեւնոյն Հեղինակին վերագրումը պատահական զուգահիշ պութիւն մը չի թուիր ինծի, այլ կը հանգչի ապահով աւանդութեան մը վրայ, որ սակայն չէ հասած մեզի. ներբողեաններու եւ շարականի միեւնոյն Հեղինակն ըստ որում շատ քաջ տեղեակ է Աքանչելագործի վերագրուած գրութիւններուն եւ գիտէ անոնցմէ օգտուիլ։ Ինչպէս օրինակի համար հիմ կ'առնու «Ի Ծնունդն Քրիստոսի», ճառը՝ իւր յօրինած Շարականին, նոյնպէս կրկին ներբողեաններու համար կը գործածէ «Գովեստ ասացեալ յաւետիս սուրբ Աստուածածնի», անվաւերական ճառը, բանագողելով նախագասութիւններ ու բառեր։ Աքանչելագործի «Այսօր հրեշտակական դասու + օրհներգութիւնք պայծառանան եւ փայլուն մն գալստեանն Քրիստոսի զհաւատացելովքս հրճուի» (Pitra, անդ, էջ 145) հատուածը գրեթէ բառական կ'ընդօրինակուի «Աարգավառ»ի ճառին մէջ «Այսօր հրեշտակական դասուցն քաղցրանուագ հնչեն օրհնութիւնք... եւ փայլուն մն գալստեանն Քրիստոսի զհաւատացելովքս փարի» (Խորեն. էջ 326)։ Աքանչ. անդ, «կամելով Աստուծոյ

¹ Աիրակոս Գ. ան ձա կ ե ց ի, Վենետ. 1865, էջ 16-17։

պսակել զտարփողս անթիւրելի հաւատոյս, (անդ, էջ 327)՝ միեւնոյն ճառին մէջ նոյնպէս բառական կը ներմուծուի «զտարփողս անթիւրելի հաւատոցն (անդ, էջ 327)։ Աքանչ. անդ, «արդարութեան արեգակն պայծառ լուսով շրջափայլեաց զմեք . . . իմանալեացն լոյս բացափայլէ», (Չեռ. Թ. 748, Թղ. 38)¹, բառական համեմատէ շոխիսիմեանց ներբողեանը «պայծառ լուսով շրջափայլեալ ի տան Թորգոմայ . . . փայլակնարորբոք ճառագայթիւք բացափայլեաց (անդ, էջ 304—305)։ Կը թողունք յիշատակել ցանցառ բառերու նոյնութիւնը (բարեհամբաւ, երկնախորհ, լսասէր եւ տօնասէր եւ այլն)։

Աւելի նշանակալից է մեր դիտած առաջին կէտը. Սսկեղարեան հայերէն հրաշալի լեզու մը կը ներկայացընէ ծննդեան այս ճառը. բառերու ու ասութեանց ընտրութիւնն եւ շարագասութեան կանոնաւորութիւնը խօսուն վկաներն են հաստատուած կարծիքին, որ անվիճելի է։ Սակայն այսու հանդերձ ճակատագրական անխուսափելի հարկէն այս թանկագին հատուածն ալ չէ կրցած ձողոպրել։ Պիտրայի հրատարակութիւնը շատ տեղ անհասկնալի դարձած է ճառընտրական սովորական աղաւաղումներէ, որոնցմէ շատերն եղծած ալ են

¹ PIGRAF ընթերցուածն եղծուած ու այլայլած է. «Արդարութեան արեգակն պայծառալուսով շուրջ փայլեաց զմեք», էջ 145. Հմմտ. ասորին անդ, էջ 122։

դժբախտարար ճանիս դասական նկարագիրը.
 դիւրին է ասկէ եզրակացընել թէ որչափ
 սրբագրութեան կարօտ է Martinի թարգմա-
 նութիւնը: Պարիսի Չեռագլին «առանց ապա-
 կանութեան ծնաւ, յարիւշտի շարիւշտի յարիւշտի»,
 (էջ 136) յոռի ընթերցուածը՝ Մարտէն կը
 թարգմանէ բնականաբար *castus castam servans*
 (էջ 389), ուղիղն է սակայն «առանց ապա-
 կանութեան ծնաւ պարկեշտն շարիւշտի»,
 «Զինչ իցէ աւրինակ ծննդեանն զայն ոչ է-էթ
 ուսայ պատմել», (էջ 136) = *explicare haud
 spero*, այս նախագասութիւնը ուրիշ կերպարանք
 կ'առնուր եւ յաջորդ տողերու հետ ուղղագոյնս
 կը կասուէր ընտիր ընթերցուածի մը թարգ-
 մանութեամբ. «զայն ոչ լիւրս պատմել ուսայ,
 եւ ոչ բանիւ քննել», — «Քանզի ըստ բնու-
 թեան մարմնաւորաց եղեն իրք նորակերտք, ոչ
 յի վեր քան զբնութիւնս են զարմանական
 սքանչելիք», այս անիմաստ հատուածն ալ թարգ-
 մանուած է *quoniam res novae fiunt secundum
 corporearum naturam rerum. Haec mirabilia
 non sunt natura mirabilia* (էջ 389). անեղծ
 ընթերցուած մը կը ցուցընէ թէ որչափ անյա-
 ըիր է այս թարգմանութիւնը. «Քանզի ոչ ըստ
 բնութեան մարմնաւորաց եղեն իրքն նորակերտք,
 ոչ ի վեր քան զբնութիւնս են զարմանական
 սքանչելիքն», ուրեմն *quoniam non secundum
 corporearum naturam rerum sunt factae res
 novae, sed supernaturalia sunt omnino mira-*

bilia. — “այլ է- քորժ է անճառ զօրութեանն,” (էջ 137) = hocque mysterium ineffabili opus est virtutis (էջ 389), ուղղագոյն ընթերցուածն է “այլ եղեւ (կոյսն) քորժի անճառ[ելի] զաւրութեանն.” ուրեմն sed facta est (virgo) instrumentum ineffabilis virtutis. Կարելի էր դէռ ընդլայնել այսպիսի անհարթութիւններ, որոնք սպրդած մտած են Պարիսի ձեռագրին մէջ:

Սակայն անբուժելի չեն բարեբախտար իսպառ այս խանգարումները: Մատենադարանս ճառերու ընտիր հաւաքածոյ մը ստացած է 1908ին, որ Մշոյ Թաղէի վանուց անուանի մեծ ճառընտրէն հաւաքուած է “ի ձեռն Առլոտի կ Յոհաննու սեւակրիս Հերմանի վանից,” 1771ին եւ սոյն կաղապարէն ընդօրինակուած է “ի ձեռն Գերձակեանց Մարտիրոս դպրի ի Մայր դպրատանն Սամաթիայ, Յամի Տեառն 1808 ի Կոստանդնուպօլիս” հետեւեալ վերնագրով “Ճառք ասացեալք ի սուրբ եւ յաստուածաբան Հայրապետաց ի կատարեալ յաստուածութիւնն Քրիստոսի եւ ի կատարեալ մարդկութիւնն Քրիստոսի եւ ի սուրբ Այսն Մարիամ. ընդդէմ հերեսիովտապետացն Արիոսի եւ Մակեդոնի եւ Նեստոսի եւ Եւտիքի չորից երիվարաց կառացն Սաղայէլի¹ :”

¹ Հմմտ. նաեւ Ա կ ի ն ե ա ն, Տիմոթ. Կուղ հայ Մատենադրութեան մէջ, էջ 51: — Աւերջին նախադասութիւնը առնուած է Պրակղի “ի բերան ճրագացն,” ճառէն “Ամաչեսցէ Արիոս, եւ Փոտինոս եւ Նեստորիանոս եւ Մակեդոն. չորիւք երիվարեան կառքն սատանայի” (2. [Թղ. 23 ա):

Այս ճառը նորին մէջ կայ ի մէջ այլոց
 հատուած մը «Էրանէլ»-ը Գրեթորէ Ստանլէլ-Գրեթէ՛
 Սրբոյ Եղիսիոսոսի նշոյնէսարոս՝ Գրեթորոսոսոս ասոյեալ է
 թնոնդն Գրեթորոսի Ասորոս-ժոյ Ժերոյ, զվերնագրով:
 Խնդրոյ նիւթ այս ճառը Pitrah հրատարակու-
 թեան հանդէպ կը ներկայացընէ թէեւ համառօտ
 բնագիր մը, այսու հանդերձ իւր համառօտու-
 թեան մէջ պահած է այնպիսի ընտիր ընթերցու-
 ածներ, որոնք արժանի են յատուկ մտադրութեան՝
 ուղղելու համար Պարիսի ձեռագրին եղծուած
 կտորները: Սակայն զարմանալի է որ երկու բնա-
 գիրներու մէջ կը նշմարուին կարելոր ետեւա-
 ռաջութիւններ, զորոնք իրենց բնական տեղը
 զետեղելու դժուարութիւնը կը յարուցանէ
 մասնաւորապէս ճառին ոչ այնչափ կապակցեալ
 յօրինուածութիւնը. նախկին կարգն որոշելու
 համար հարկաւոր է անպատճառ բուն բնա-
 գիրը:

Ահա այս պարագայիս մէջ թէ իւր
 ընտրելագոյն ընթերցուածներովն եւ թէ տար-
 բեր կարգաւորութեամբը մասնաւոր կարելո-
 րութիւն կը ստանայ մեր համառօտ բնագիրը.
 հետեւաբար արժանի է անայլայլ հրատարա-
 կութեամբ ծանօթանալու գիտնոց:

Պարիսեան ձեռագրին ($= P$) յաւե-
 լուածները չենք մուծաներ մեր բնագրին մէջ,
 բայց նկատել կու տանք ծանօթութեանց
 մէջ թէ ուր կը սկսին եւ ուր կը վերջանան
 յաւելուածները, ետեւառաջութիւնները նոյն-
 պէս կը մատնանշենք՝ P ի իջահամարներով

եւ տողաթիւերով . ընթերցուածներու տարբերութիւնները բնականաբար մանրամասնօրէն կը զետեղենք ստորեւ եւ ամէն անգամ կը ծանուցանենք մեր ընտրութիւններն ու անձնական սրբագրութիւնները՝ որոնց հիմը պիտի կազմէ դասական հայերէնի անյեղլի օրէնքը : Այս օրէնքով ի յառաջագունէ արդէն իբրեւ անհարազատ բնագրէն դուրս հանած ենք յետ-սուկեղարեան բառերով (փառաբանութիւն, գերագոյն, գոլ, բնաւորեալ, արտաշնչումն, տեսական) ու ասութիւններով (« զգերագոյնն ունելով զփառս », « առ նա ասելով լի գոլ զերկինս », « յամենիցն զազրարեացն ») խճողուած հետեւեալ հատուածը, որ կամ ուրիշ տեղէ մը վերցուած ազուցուած է հոս կամ օրինակողն անձամբ կարկատած է . Պարիսի օրինակը այսպիսի հատուած մը չի ճանչնար .

« [եւ այսպէս տեսցես զնա ի վերագոյն բարձրութիւնսն] զգերագոյնն ունելով զփառս . նստեալ ի վերայ աթոռոյ վերացելոյ եւ բարձրացելոյ, լուիցես եւ զփառաբանութիւն Սերօբէիցն որ առ նա ասելով, լի գոլ զերկինս եւ զերկիր փառօք նորա : —

Աամիս եւ այլ պատճառսն ուսանել զգրեալսն Պօղոսի՝ որ ասէ վասն նորա թէ որ անհնարին էր օրինացն՝ որով տկարանայրն մարմնովն, Աստուած զորդին իւր առաքեաց յաշխարհ ի նմանութիւն մարմնոյ մեզաց եւ վասն մեզաց եւ դատապարտեաց զմեզս ի մարմնի . զի արդարութիւն օրինացն լինիցի ի մեզ : Զինչ նմանութիւն մարմնոյ մեզաց՝ առաքեալ ասէ զորդին . քանզի բունեաց յանդամս մեր մեզացն օրէնք, եւ տնկա-

կան ցանկութեանն տեսական շարժմունք ի սկզբանէ. Աստուծոյ եղեալ մարմին՝ որ է մարդ, եւ զոր ըստ մեզ առեալ նմանութիւնն՝ սուրբ ունէր զմարմինն. եւ ամենայն ճշմարտութեամբ նմանութիւն մարմնոյ մերոյ եղեալ. այլ ոչ եւս ըստ նմին մարմնոյ. քանզի վճարեալ լինէր յամենիցն զազրալեացն, որ բնաւորեալ են ի մարմինս մեր ի շարժմանց եւ յարտաշնչմանէ՝ որ տանի զմեզ յոչ պատշաճականս: [Եւ զի մի երկայնեսցուք զճառս . . .] 17

Երանելոյն Գրիգորի Սքանչելագործի
խաւար ի ծնունդն Քրիստոսի:

Խորհուրդ մեծ եւ սքանչելի տեսանեմք յայսմ աւուր, եղբայրք. հովիւքն հնչեն յականջս,
5 տան աւետիս որդւոց մարդկան. ոչ ի լերինս հաւտից բարբառին, եւ ոչ ի դաշտս խաշանց հնչեն,
այլ ի Բեթղեհէմ քաղաքի Գաւթի երգեն զերգս երկնաւորս. հրեշտակք ի բարձանց գոշեն, եւ հրեշտակապետք ի ձայնս նուագարանաց. աւրհնեն
10 քերովբէք երկնից եւ փառաւորեն սերովբէք սրբասացք: Ամենեքեան առ հասարակ առնեն տաւն ցնծութեան՝ զԱստուած տեսեալ յերկրի եւ զմարդիկ վերացեալ յերկինս. ներքինք ի բարձունս տեսչութեամբ եւ վերինք ի ստորինս մար-

1. Գրինք Քի գլխակարգութիւնը, V ունի Արանելոյն Գրիգորի Սքանչելագործի Սրբոյ եպիսկոպոսի նիոյկեսարու՝ Գովեստ ասացեալ ի ծնունդն Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ: — 4. P հովիւք. V հրնչեն: — 6. V հրնչեն: — 7. P ի Բեթղեհէմ. V ի Բեթղեհէմ: — 8. P հոգեւորս . . . ի բարձունս երգեն: — 9. P նուագաց: — 10. V քերովբէք . . . սերովբէք: — 14. P ի ներքինս:

15 զասիրութեամբ. բարձրեալն խոնարհութեամբ
հանցէ ի բարձունս զխոնարհս:

Յայսմ աւուր տաւնի մեծի Բեթղեհեմ
երկնից նմանեցաւ, զի փոխանակ լուսաւոր աստե-
ղաց ընկալաւ զհրեշտակս փառաւորիչս եւ փոխա-
20 նակ երեւելի արեգականս՝ ընկալաւ զարեգակն
արդարութեան:

Յայսմ աւուր ուրախութեան էն Աս-
տուած եկն ի ծնունդ եւ եղեւ որ ինչ չէրն. քան-
զի էր Աստուած եւ եղեւ մարդ, ոչ անկեալ
25 յԱստուածութենէն եւ ոչ խախտեալ ի բնու-
թենէն. եղեւ մարդ եւ մնաց Աստուած. ոչ
զարգանալով ի մարդկանէ եղեւ Աստուած եւ ոչ
առաքինութեամբ որդւոց Ադամայ ճոխացեալ՝
եւ յաստիճան մեծութեան. այլ քանզի բան էր,
30 եւ առանց շարշարանաց եղեւ մարմին եւ երեւե-
ցաւ: Աստուած յԱստուծոյ ծնաւ եւ նոյն մարդ
եւ մարմին ի կուսէ: Ի վեր՝ միայն ի միջէ հաւրէ,
միածին եւ որդի միոյ եւ ի խոնարհս՝ միայն եւ ի
միոյ կուսէ, միածին եւ որդի միոյ. եւ զոր աւրի-
35 նակ ի վերին ծննդեանն չիք մուտ եւ տեղի հայ-
հոյութեան, զի առանց միջնորդի եւ հաստուածոյ

15. P զի բարձրեալն: — 17. P Բեթղեհեմ.
V Բեթղեհեմի: — 18. P նմանեալ, զփոխանակ: —
19. PV փառաբանիչս, կուղղեմ Էրեւ, հմմտ.
«Հանդէս Ամսօրեայ», 1911, էջ 49: — 20. P զարե-
գակնն արդարութեան. հոս P կը կցէ հինգ տող յա-
ւելուած: — 22. P էնն: — 23. P ի ծնունդն: Յայսմ
Էրեւ Էրեւ էնն Աստուած է եղեւ որ ինչ չէրն:
— 26. V եւ եղեւ մարդ: — 27—29. P ոչ զարգանա-
լով որպէս թէ ի մարդկանէ որ եղեւ Աստուած, եւ ոչ
առաքինութեամբ (V զառաքինութեամբ) յորդւոյ Ադա-
մայ եւ ճոխացեալ յաստիճան տէրութեան: — 28. V
յորդւոց Ադամայ: — 30—31. «եւ երեւեցաւ» ին կը
յաջորդէ P ի մէջ ընդարձակ հաստուած մը (Anal. sacra,
IV, էջ 135, տող 3—136, տող 23): — 32. P ի կու-
սէն: — 32. V ի միոյ հաւրէ: — 33—34. V ի խո-
նարհ ի միայնոյ կուսէ: — 35. P ծնունդն:

ծնաւ ի հաւրէ անբաւ եւ անբաժին, նոյնպէս եւ
 յերկրորդ ծննդեանս չիք մուտ ամբարշտութեան,
 զի առանց ապականութեան ծնաւ պարկեշտն
 40 զպարկեշտականն. ոչ Աստուած կարեաց համբե-
 րեաց, քանզի Աստուածապէս ծնաւ զԱստուած.
 եւ ոչ կոյսն զապականութիւն ընկալաւ, քանզի
 հոգեպէս ծնաւ զհոգեղէնն: Աւստի ոչ վերին
 ծնունդն պատմի եւ ոչ՝ որ յետոյս եղեւ քննի,
 45 քանզի ոչ առաջինն եղեւ կարեաւր եւ ոչ վեր-
 ջինս աղտեղութեամբ: Եւ զի ծնաւ կոյսն այսաւր՝
 գիտեմ. եւ զի ծնաւ ի հաւրէ առանց ժամանա-
 կայ՝ հաւատամ. բայց եթէ զինչ իցեն հանգա-
 մանք ծննդեանն, զայն ոչ լեզուաւ պատմել ուսայ,
 50 եւ ոչ բանիւ քննել, եւ ոչ խորհրդով հասանել:
 Ձի Աստուծոյ բնութիւնն ոչ մտանէ ընդ քննու-
 թեամբ, եւ ոչ հասանի խնդրողաց, եւ ոչ կարծի
 յանարդութեան մտաց, այլ դաւրութեան դործոց
 նորա պարտ եւ արժան է հաւատալ: Բնութեան
 55 մարմնոյ են ընթացքս զի կին ամուսնացեալ յղա-
 նայցէ եւ ծնցի որդի, այլ յորժամ կոյս առանց
 ամուսնութեան ծնցի սքանչելեաւր որդի եւ ինքն
 անդէն կոյս մնացէ, ի վեր քան զբնութիւն
 մարմնոյ են իրքն: Արդ՝ որ ըստ մարմնոյ բնու-
 60 թեան է խնդրեսցուք. եւ որ ի վեր քան զբնու-

38. PV երկրորդ, ուղղեցի: — 38. P ոչ է: —
 40. P զպարկեշտն արար: — 41. V ծնաւ Աստուածն,
 P զԱստուած ծնաւ: — 42. V կրեաց: — 43. P հո-
 գէպէս: — 43. V վերջին: — 47. P գիտեմք: — 47. V
 ծնաւ Աստուած առանց ժամանակի: — 48. P հաւա-
 տամք: — 48—53. P զինչ իցէ աւրինակ ծննդեանն զայն
 ոչ եւեթ ուսայ պատմել. ոչ բանիւք քննել առի եւ ոչ
 խորհրդով հասանել ուսայ. . . ոչ հասանելի խորհրդոց,
 եւ ոչ կարծելի անարդ մտաց: — 54. P պարտ է: —
 55. V ընթացք: — 55. P յորժամ փխկ՝ զի: —
 56. P ծնանի որդի ըստ աւրինի հարսանեաց: — 57—58.
 P անամուսնական ծնանիցի որդի սքանչելեաւք: — 59. P
 ոչ չիք: — 59—60. P բնութեան են իրք խնդրեսցուք:

թիւն է լռեսցուք. ոչ եթէ զի փախչի ի մէնջ,
 այլ քանզի անձառ է՝ լռեսցուք, զի լռութեամբ
 պատուեսցուք զարժանաւորութիւնն եւ մի ըստ
 չափ ելանելով անկանիցիմք յարժանաւոր կար-
 65 զացն: Ձի նչ ասացից, եւ կամ զինչ խօսեցայց,
 ի կոյս ծնողն հայեցայց եւ գնորանչան ծնունդն
 տեսից եւ դարբինակ սքանչելի ծննդեանն ըստ
 նոսին հայեցեալ տեսից. քանզի յայթեալ լինի
 բնութիւնն եւ պարտեալ բնթացք կարգացս, զի
 70 սր Աստուծոյ կամքն իցեն, նոր եւ չքնաղ ինչ
 գործ ցուցանի, քանզի ոչ ըստ բնութեան մարմնա-
 ւորաց եղեն իրքն նորակերտք, այլ ի վեր քան
 գրնութիւնն են զարմանական սքանչելիքն: Եւստի-
 նեալ զատարկացաւ բնութիւնս, զի ոչ կարաց
 75 ըստ իւրում կամաց բնթանալ, զի դարացեալ
 կամքն տէրունական ցուցին զգործս՝ զոր կամեցան:
 Ով անձառ եւ սքանչելի շնորհք, որ յա-
 ռաջ քան դյաւիտեանս էր միաժինն անշաւշա-
 փական եւ պարդական, անմարմին եւ անյաւդական.
 80 եկն եմուտ բնդ ապականացու մարմնովս, զի

61. P փախիցի: — 63. P զարժանաւոր զու-
 րութիւնն: — 63. P է- ֆ չիք: — 64. P յերկնաւոր
 պարգեւացն: — 66. V ի կոյսն ծնեալ: — 66. P զնոր
 աննչան, այսպէս է նաեւ էջ 135 զծնունդն նոր աննչան
 (որ կր պակսի V ի մէջ), իսկ էջ 140 բնագրի նոր աննչանը
 Մարտին կ'ուղղէ «նոր աննչան», «զի նոր, աննչան պայ-
 ման ծննդեանն մեծաց խորհրդոց լիցի մեզ առիթ»: —
 73. P բնութիւնն: — 73. V պատեալ: — 73. P կար-
 գաց: — 73. P չէ չիք, այլ նոր տողով կր սկսի «Ուր
 Աստուծոյ կամքն իցեն»: — 70. P էն չիք: — 71. P
 ցուցանին: — 71—73. P քանզի ըստ բնութեան . . .
 իրք . . . ոչ այն ի վեր քան գրնութիւնս: — 73. V
 զարմանալան սքանչելիք: — 74—75. V զատապարտե-
 ցաւ բնութիւն . . . ըստ իւրում բնթանալ, իսկ P ոչ
 ինչ կարաց ըստ իւրում կամաց բնթանալ, չէ (V եւ)
 զարմացեալ ցուցին գործքն տէրունական զոր կամեցան:
 — 77. P անքննին խորհուրդ: — 78. P զաշխարհ: —
 79. P անմարմին էր եւ եղև յաւդական: — 80. P
 մարմնով:

յայտնեսցի եւ երեւեսցի: Ընդէր արդեւք եւ
 կամ զհարդ: Այլ զի տեսանիցի՝ եւ ուս(ուց)անիցէ
 եւ կատարեալ վարդապետութեամբ առ աներե-
 ւոյթն առաջնորդեսցէ. քանզի յայս իսկ յայտնե-
 85 ցաւ զի զերեւելիսս յաներեւոյթսն փոխեսցէ:
 եւ վասն զի մարդիկ զաչս քան զլսելիս համարին
 հաւատարիմ, եւ զոր տեսանենն եւեթ հաւատան,
 եւ զոր ոչն տեսանենն յայնմանէ երկմտեն, յայն
 սակս կալաւ յանձին զիւր տեսիլն մարմնով շնոր-
 90 հել, զի լուծեալ քակտեսցէ զանհաւատիցն թե-
 րեհաւատութիւն. առ յանձն ծնանել ի կուսէ,
 որ ոչ էր խելամուտ իրացն, որոց ոչինչ եղեւ կոյսն
 գործակից, քանզի ոչինչ գիտէր զհանգամանս
 իրացն, այլ եղեւ գործի անձառ զաւրութեանն,
 95 եւ զայն եւեթ իմացաւ հարցանել ցԳաբրիէլ,
 եթէ զհարդ առնիցի ինձ այդ, զի զփորձ առն ես
 ոչ գիտեմ. եւ առ զճշմարիտ պատասխանին, եթէ
 հոգին սուրբ եկեսցէ ի քեզ. եւ եթէ զհարդ էր
 ի նմա եւ յետոյ ի նմանէ, այս են զարմանք եւ
 100 սքանչելիք առանց քննութեան. որպէս իմաստուն
 ճարտարապետ գտանիցէ ատաղձ եւ առնիցէ ա-
 նաւթ ինչ ընտիր՝ ի պատշաճս պիտոյից իւրոց,

82. T տեսանիցէ: — 82. VP ուսանիցէ
 (P կը թարգմանէ doceret): — 83. P ի կատարել
 զվարդապետութիւնն եւ առ . . . — 84. P յայն
 իսկ: — 85. P զերեւելիսս յաներեւոյթս: — 86. P զ-
 — 87. P հաւատարիմ համարին: — 87. P տեսանենն:
 — 88. V երկմտինն: — 89. P տեսիլ: — 90. P զթե-
 րահաւատութիւնն: — 91. P ծնանիլ: — 92. P ոչ
 չիք: — 92. P որոց ինչ եղեւ: — 93. P ոչ գիտէր:
 — 94. P այլ է- գործ է: — 94. V անձառելի: —
 95. V եւս: — 96. P թէ զհարդ: — 96. V լինիցի.
 — 96. P ինչ այս, զի ես ոչ գիտեմ զառն փորձ.
 (Ղ-ի. Ա. 34): — 97. P թէ հոգին. P կը յարէ
 “ի քեզ”ին “եւ զաւրութիւն բարձրելոյն հովանացի
 ի վերայ քո” (Ղ-ի. անդ. 35): — 98—100. P էր ի
 նմանէ եւ յետոյ եւ ի նմանէ. այս են սքանչելիք: —
 101. P արծաթ: — 102. P էլ չիք: — 102. V պատ-

նոյնպէս եւ Քրիստոս եգիտ սուրբ հոգւով եւ
 մարմնով զկոյսն եւ ա՛ռ ի նմանէ զշնչական մար-
 105 մինն ըստ պատշաճից իւրոց կամացն. զի զոր աւրի-
 նակ ի սկզբանէ անհնարին է առնել ի հողոյ
 անաւթ, մինչեւ գայցէ ստեղծուած կաւոյն ի ձեռն
 ճարտարապետին՝ որ ստեղծ զնա, նոյնպէս ապա-
 կանեալ անաւթոյն չէր մարթ այլազգ նորոգել,
 110 եթէ ո՛չ էր լեալ պատմութեան արարչին՝ որ զգեցաւն
 զնա: Եւ զայս վասն որոյ իրի. զի զանարգութիւնն
 ի պատիւ շրջեսցէ եւ զարհամարհանսն ի փառս
 հանցէ. առնու զգենու զիմ մարմինս, զի ես եղէց
 բաւական նորա հոգւոյն, եւ տացէ ինձ զհոգին՝
 115 որով զգանձս կենաց շահեցայց. առնու զիմ մար-
 մինս՝ զի սրբեսցէ եւ տացէ ինձ զհոգին իւր՝ եւ
 կեցուցէ:

Ահաւասիկ կոյս յղացի եւ ծնցի զԵմմա-
 նուէլն, որ թարգմանեալ կոչի ընդ մեզ Աստուած.
 120 ո՛չ այսուհետեւ իբրեւ զլինելոցն պատմէ եթէ
 հայեցեալ տեսցուք յուսով, այլ իբրեւ զլեալ եւ

շաճ. P ի պատշաճ, կ'ընթեռնուամ ի պատշաճս: —
 103. P Քրիստոս արար, եգիտ: — 104—105. P եւ ի
 նմանէ . . . ըստ պատշաճի իւրոյ կամացն զգեցաւ. հոս
 հինգ տող աւելի ունի P. (աւր, էջ 138. տող 2—7):
 — 106. V անհնարին է յառնել ի հողէ մարմին, մինչեւ
 կայցէ, P անհնար էր ի հողոյ յառնել մինչեւ գայցէ
 կաւոյն ի ձեռս: — 108. P նոյնպէս եւ: — 109. P չէր
 հնար նորոգել, այլազգ եթէ չէր: — 110. P զգեցաւ
 զնա. հոս 12 տող յաւելուած (էջ 138, տող 11—22),
 այս յաւելուածէն հինգ տող ունի V շատ ընտիր, տար-
 բեր Pէն. P զի զանարգութիւնն ի պատիւ փոխեսցէ, եւ
 զարհամարհանս ի փառս հանցէ: Եւ փոխանակ փշոց
 պսակ տացէ, եկեալ մտեալ ընդ իմով մարմնով, զի ես
 եղէց բաւական նորա հոգւոյն: Առնու զգենու զիմ
 մարմինս եւ տայ ինձ զիւր հոգին, զի տալովն եւ առն-
 լովն գանձ կենաց շահեցայց: — 113. V զգեստ: — 118.
 P ծնցի որդի եւ կոչեսցեն զանունն նորա Էմմանուէլ,
 որ թարգմանի ընդ (Ե. Է. 14, Մ. Բ. Ա. 23): —
 120. P զլինելոց պատմի: — 121. P իմասցուք:

զկատարեալ: Չարմանալ պարտիմք եւ պատմել.
 առ ի հրէիցն կանխաւ ճառէր, քանզի առ նոսա
 իսկ կատարեցաւ. առ ի մէնջ եղեւ հաւատարիմ,
 125 քանզի առաք ընկալաք եւ հաւատացաք. առ ի
 հրէիցն անուանեալ կոչէր, թէ ահաւասիկ կոյս
 յղասցի. ճառ իրացն՝ առ խաչահանունսն եւ
 շահ արդեանցն առ եկեղեցի. նա զօրինադրին
 տախտակսն էառ եւ սա զմարդարիտն պատուա-
 130 կան ստացաւ. նա զասր ծիրանեացն եներկ եւ սա
 զծիրանական պատմութեանն զգեցաւ. կոյսն հրէա-
 կան էր՝ որ ծնաւ եւ ընկալան զնա ամենայն տիե-
 ղերք. ժողովուրդն սնոյց եւ յանձանձեաց, եկե-
 ղեցի ընկալաւ եւ պտղաբերեաց. առ ի նմանէ
 135 տաշտ այգւոյն եւ առ ի սմանէ ողկոյզն ճշմարտու-
 թեան. նոքա զծիռն ճմլեցին եւ հեթանոսք
 զանապակ ըմպելի արբին. նոքա զհատ ցորենոյն
 ցանեցին, եւ հեթանոսք հաւատովք զհասկն
 հնձեցին. հրէայքն խոպանացեալք հեղձան փշովք
 140 եւ հեթանոսք զմայլեալ լցան պտղովք. նոքա
 զաւանդս աւրինացն մեկնեն եւ հեթանոսք
 զպտուղն կենաց կթեն:

Ահա կոյս յղասցի. մեկնեա՛ մեզ ո՛վ հրէայ-
 ասա՛, զի՛ ծնաւ կոյսն, որպէս առ Հերովդէսն ասա-

122. P զկատարեալ պարտ է զարմանալ եւ պատմել:
 — 123. V քան: — 123. P առ ի նոցանէ իսկ (M.
 in eis): — 124. P եւ առ ի մէնջ: — 126. P առ ի
 հրէիցս: — 126. P ահա: — 128. P զաւրինագիծ
 տախտակն: — 131. P զտիրական: — 132. P է- չիք:
 — 134. P պտղալից եղեւ: — 135. P արմատ: — 137.
 P խորհրդական . . . արիւն, որ կ'ուղղուի արբին. (Ա.
 Ա. ր. Ժ. 4): — 137. V զհետ: — 138. P սերմանեցին,
 եւ հեթանոսքն զհասկն հնձեցին հաւատովք V հաւա-
 տով: — 139—140. P հրէայք խոպանացեալ . . . զմայ-
 լեցան պարգեւաւք. P կը յաւելու հոս «նոքա ընդ
 արուք (կ'ուղղուի արուգ) ծառովն նշտէին, եւ հեթա-
 նոսք ընդ ոստովք ծառոյն կենաց»: — 141. P զշա-
 ւանտս . . . մեկնէին: — 142. P զպտուղս հոգեւորս:
 — 143. P ահաւասիկ: — 143—145. P ո՛վ հրէայ,

- 145 ցար . նմա ասացեր զի սպանցէ զմանուկն եւ յինէն
 թագուցանես , քանզի երկիր պագանեմ : Ասա
 ինձ ո՞վ հրէայ , ծնա՞ւ կոյսն եթէ ոչ ծնաւ . ընդ էր
 խարեցեր զՀերովդէս , որ եհարցն զքեզ , թէ ո՞ր
 ծնանիցի Քրիստոսն . ոչ դուք ի հարցանելն նորա
 150 ածէք վկայ զՄիքիէ մարգարէ , զի զձեր բանն
 հաստատեցէ եւ արասցէ զճառն հաւատարիմ ,
 այնու թէ՛ դու Բեթղեհէմ տուն Եփրատայ , ոչինչ
 կրտսեր ես յիշխանս Յուդայ . ի քէն ելցէ ինձ
 իշխան որ հովուեցէ ժողովրդեան իմում Իս-
 155 րայելի : Միթէ ես գտեղին կամ զգեաւղն գիտէի՞ ,
 կամ զծննդեանն աւրինակ ճանաչէի՞ , ոչ կանխաւ
 մարգարէքն գուշակեցին եւ քարոզեցին զնա Աս-
 տուած : Եսայի ասէ . ահա կոյս յղացի եւ ծնցի
 որդի , եւ կոչեցեն զանուն նորա Եմմանուէլ , որ
 160 թարգմանի ընդ մեզ Աստուած : Եւ եթէ եղեւ
 մարգարէութիւնն , հաւատալ պարտիս . միթէ

զո՞ . . . կոյսն . համարձակեա եւ ճառեա որպէս Հերով-
 դէին ասացեր : Այլ գիտեմ զի ոչ համարձակիս եւ
 ճառեա զճշմարիտն զի չես արժանի . նմա ասացեր . . . :
 — 145 . P է - չիք : — 146 . P զի երկիր պագանեմ
 նմա . հոս կը սկսի ետեւառաջութիւնը , P ի մէջ համա-
 պատասխան հատուածը տես էջ 140 , տող 16 : —
 147 . P հրէա . “եթէ ոչ ծնաւ . ին (տ . 147) կը կցէ
 P Ձի եթէ ծնաւ հաւատա ի ծնունդ նորա . նոր եւ
 չքնաղ . եւ եթէ ոչ ծնաւ . ընդ էր . . . — 148 . P զՀե-
 րովդէս (V զՀերովդէն) որ ընդ քեզ հարցանէր թէ ուր
 ծնանի Յիսուս Քրիստոս (ՄԻԲ . Բ . 5) . V ի շարունա-
 կութեան համապատասխան տեղը տես P 140 , տ . 31 .
 ոչ դուք ձեզէն ի հարցանելն Հերովդի ածէք : — 150 .
 P զՄիքիաս : — 151 . P զճառսն հաւատայի , եւ դու
 Բեթղեհէմ տունդ , V Բեթղեհէմ : — 152—54 . P ոչ
 ինչ ես նուազեալ յիշխանս Յուդայի . . . իմոյ (ՄԻԿ .
 Ե . 2 . ՄԻԲ . Բ . 6) . V ի շարունակութիւնը տես P 140 ,
 տ . 19 : — 155 . V եւ : — 156 . P զաւրինակ : — 156 .
 V ճառէի : — 156 . P [եթէ , յաւելուած Մարտէնի]
 ոչ մարգարէքն կանխաւ գուշակէին . Եսայիս զնա Աս-
 տուած քարոզէ , կոյս յղացի , ասէ , եւ . . . — 159 .
 V Եմմանուէլ : — 160 . P որ թարգմանեալ կոչի : —
 160 . P է - չիք : — 161 . “պարտիս” P հոս չորս տող

մեք զերբայեցւոց լեզուն գիտէաք խաւսել երբեք,
 այլ դուք մեզ զաւրէնս եւ զմարգարէս մեկնեցէք
 եւ ուսուցէք, եւ զի՞նչ մեք ուսաք անտի, այլ
 165 զի յառաջ քան զճնունդն եւ յետ ճննգեանն
 գտաւ կոյսն ի կուսութեան. ճնաւ կոյսն՝ ո՛չ որպէս
 ինքն կամեցաւ, այլ զոր աւրինակ ճնունդն կամե-
 ցաւ. ո՛չ բնութեամբ մարմնոյ վարէր եւ ո՛չ ընդ
 հարկաւ բնութեան մտանէր, այլ իբրեւ գտէր
 170 բնութեան մարմնոյ: Ո՛վ պատերազմողք պիտա-
 նիք եւ դատախազք մարդասէրք, որք զճնեալն ի
 Բեթղէէմ Աստուած եւ որդի Աստուծոյ քարո-
 ղեցին եւ զղաւղեալ ծածկեալն ի մտւր՝ տէր
 175 բազմէր, ցուցին զնա ակամայ Աստուած. երախ-
 տաւորք եղեն իբրեւ ո՛չ կամաւ, բարեկամք՝ եւ ո՛չ
 յիւրեանց մտաց, քանզի նոքա թագուցանել
 կամէին, այլ յայտնեցին եւ ո՛չ հաւատացին:

Տեսանես տգէտս զվարդապետս. զի զոր ի՞նչ
 180 ուսուցանենն ո՛չ գիտեն. ինքեանք քաղցեալք՝
 եւ զայլս կերակրեն, ծարաւիք՝ եւ այլոց տան
 ըմպել:

[Արդ՝] նոր եւ չքնաղ եցոյց զճնունդն իւր

աւելի ունի: — 161—162. P միթէ զերբայեցւոց լե-
 զուն մեք երբեք գիտէաք, V երբեք: — 163. P զաւ-
 րէնսն եւ զմարգարէսն մեկնեցիք ետուք եւ... — 164.
 P եւ զի՞նչ արդեւք ուսաք անտի: — 166. V «ճնաւ
 կոյսն», հմմտ. P էջ 139, տող 10: — 167. P ինք...
 այլ որպէս: — 170. V «Ո՛վ պատերազմողք», հմմտ.
 P էջ 141, տող 9: — 171. P ո՛վ դատախազք...
 որ զծածկեալն ի Բեթղէէմ, V ի Բեթղէէմ: — 173.
 V զղաւեալն ծածկեալ: — 176—76. P նստէր... զնա
 Աստուած: Ակամայ երախտաւորք... ոչ իւրեանց կա-
 մաւ: — 176. P բարերարք: — 177. P թագուցա-
 նէին: — 179. P տգէտ վարդապետս: — 180. P ու-
 սուցանենն չգիտեն: — 183. V «[Արդ՝] նոր եւ չքնաղ»,
 հմմտ. P էջ 139, տող 18 «զՏէր բնութեան մար-
 մնոյն, որ եւ չքնաղ (ուղղելի մարմնոյ նոր եւ չքնաղ)

Քրիստոս փրկիչն աշխարհի. զի յայտնի լիցի զաւ-
 185 բուժիւն իւր, եւ զի ցուցանիցէ, եթէ եւ ի մարդն
 լինել ոչ իբրեւ զմարդ ծնանի, այլ իբրեւ զԱս-
 տուած՝ մարդ լինի, զի չէ ինչ դժուարին կամաց
 նորա: Քանզի նա էր, որ ի սկզբանէ էր, եւ ի կոյս
 երկրէ ստեղծ զԱդամ, եւ յԱդամայ առանց կնոջ՝
 190 ի պատկեր կնոջ էած զԵւա: Եւ զոր աւրինակ
 Ադամ առանց կնոջ եբեր յառաջ զկինն առաջին,
 սոյնպէս եւ յայսմ աւուր առանց առն ծնաւ կոյսն
 զԱդամ երկրորդ՝ փրկիչ աշխարհի. ըստ որում
 մարգարէն ասէ, զի մարդ է եւ ո՞ ծանիցէ զնա.
 195 զի մարդ է, քանզի մարդ երեւեցաւ. եւ Աս-
 տուած, զի յԱստուծոյ ծնաւ: Եւ քանզի պար-
 տական էր ազգ կանանց՝ հատուցանել փոխարէնս
 արանց, զի որպէս յԱդամայ կին առանց կնոջ,
 նոյնպէս եւ ի կնոջէ այր առանց առն. զի հա-
 200 տուցէ զփոխարէնսն Եւայի, զոր պարտէր Ադա-
 մայ, վասն այսորիկ կոյսն առանց առն ծնաւ
 զԱստուած մարդ եղեալ, զի մի մեծամտեացէ
 Ադամ, եթէ առանց կնոջ կին ընծայեցոյց, այլ
 զի հասարակ սքանչելաւքն ցուցցէ հասարակաց
 205 պատիւ, երկոցունց կողմանց բնութեան արանց եւ
 կանանց՝ միով կշռով. եւ զոր աւրինակ յԱդամայ

ծնունդ եցոյց աշխարհի: — 184. V զաւբուժիւնն իւր
 եւ զի ցուցցէ զի: — 185. P եթէ մարդն լինելով: —
 187. V չէր: — 187. «կամաց նորանին կր յարէ P
 3 1/2 տող յաւելուած: — 188. P ի սկզբանէ ի կոյս
 երկրէ: — 190. P ած ի պատկեր կնոջ զԵւայ (V զԵ-
 ւայ): — 192. P է- չիք: — 192—94. P ծնաւ կոյսն
 առանց առն ըստ այնմ աւրինակի զոր մարգարէն ասէ
 թէ մարդ . . . — 195. V է-: — 195. P երեւեցաւ
 Քրիստոս զի յԱստուծոյ էր ծնեալ: — 196. P զի: —
 197. P զփոխարէնս: — 200—203. P ազգի արանց, զի
 մի մեծամտեացէ Ադամ եթէ (V թէ) . . . ընծայեցոյց:
 Ասն այնորիկ եւ կոյսն առանց առն ծնաւ զԱստուած
 բն լեալ մարդ: — 204. V հասարակաց սքանչելաւք
 . . . հասարակ պատիւն երկուց: — 206. P միոյ կշռով:

առաւ կողն, եւ ոչ նուազեցաւ, նոյնպէս եւ ի կու-
սէն առաւ մարմինն, եւ ոչ եղեւ գողացեալ կու-
սութիւնն. ողջ եւ անարատ մնաց Ադամ յետ
210 առնելոյ զկողն ի նմանէ, նոյնպէս եւ կոյսն առանց
արատոյ կաց մնաց յետ ելանելոյ մարմնոյն ի նմանէ.
Ծնաւ կոյսն [ի] յայրին, եւ զոր ոչն տանին երկինք,
բաւական եղեւ մտերն ի բնակութիւն: —

Արդ՝ զոր ասացից կամ զոր խաւսեցայց, զի
215 հիւսն եւ մտեր տեսանեմ, եւ մանուկ եւ կոյս
ծնաւդ, յամենայն պիտոյից չքաւոր, ամենեւին
ընդ աղքատութեամբ եւ ընդ կարաւտութեամբ:
Եւ արդ՝ տես զմեծութիւնն, յորպիսի աղքատու-
թիւն էջ, ըստ առաքելոյ, թէ վասն մեր աղքա-
220 տացաւ մեծատունն. զի ոչ մահիճ եւ ոչ անկողին,
այլ ի շոր մտեր եղեալ: Ո՛վ աղքատութիւն աղ-
բիւր մեծութեան եւ կարաւտութիւն բղխիչ
գանձուց. աղքատութեամբ երեւեալ եւ լնու
մեծութեամբ զաղքատս եւ ի մտեր անբանից
225 բազմեալ եւ հրամանաւ շարժէ գտիեղերս. ի
խանձարուրս պատեալ ծպտեալ եւ խզէ զմեղացն

— 207—209. P կին եւ նա ոչ նուազեաց . . . մարմին
եւ նա ոչ նուազեաց եւ ոչ՝ գողացեալ եղեւ կ.: —
20. V առնելոյ: — 211. V ինչ չիք: — 211. P ելա-
նել Աստուծոյ բանին: — 212. P շնորհ ի յայրին
չիք: — 212. V “եւ զոր ոչն,” համտ. P էջ 141. տ. 31
զոր ոչն,” համտ. P էջ 141, տող 31 զոր ոչն տեսանեն
երկնայինք: — 214. V “Արդ զոր ասացից,” համտ. P
էջ 143. տ. 1: — 214. P եւ կամ: — 116. V ծըն-
եալ . . . չքաւորս: — 217. P կարաւտութեամբ եւ լի
ամենայնիւ: Եւ . . . : — 218. VP յորպիսի էջ աղ-
քատութիւն (P յաղքատութիւն). ուղղեցի: — 219.
P ըստ այնմ որ Առաքեալ ասէ թէ: — 219—220.
P որ մեծատունն էր (Բ. կ. ր. Ը. 9): — 220. P
մահիճս, այս հատուածը կուզէի ընթեռնուլ՝ զի ոչ ի
մահիճս եւ ոչ յանկողինս, այլ . . . — 221. P այլ ի
խանձար] ուր եղեալ: — 222. V բարութեան: — 222.
P գտիչ: — 223. V չիք ոչ ոք ինչ . . . շնոր-
հ: — 224. P ինչ չիք: — 225. V շարժէր: —
226. VP զմեղացն խզէր (P խզէ) զկապանս, ուղղեցի.

զկապանս: Արդ՝ յորժամ տեսցես մանուկ պա-
տեալ ի խանձարուքս, մի մինչեւ ի մարմնոյ
ծնունդն նորա հաստատեսցես զխորհուրդսդ, այլ
230 ել ի վեր ի տեսչութիւն աստուածալայելուչ
փառաց նորա, թո՛ւ զմիտս քս, ել ի վերին իսկ
յերկինս, եւ այսպէս տեսցես զնա ի վերագոյն
բարձրութիւնս:

Եւ զի մի երկայնեսցուք զճառս, այսուիկ
235 արասցուք զլուխ եւ վճիռ, եթէ զի՞արդ բանն
անչարչարական եղեւ մարմին եւ երեւեցաւ
անփոփոխական մնալով աստուածականն բնու-
թեամբ:

Եկայք այսուհետեւ՝ արասցուք տաւնս եւ
240 տարեկանս մեծաւ ցնծութեամբ. նոր են արէնք
տաւնիս, քանզի չքնաղ ծննդեանն են պատճառք.
յայսմ աւուր տաւնի մեծի լուծան կապանք ժա-
մանակաւորք. սատանայ յամալթ եղեւ եւ դեւք
ամենայն ի փախուստ դարձան. մահ մեռուցիչ ի
245 կեանս փոխեցաւ. դրախտն բացաւ աւաղակին.
անէծքն յաւրհնութիւն դարձաւ. մեղքն յետս
ընկեցան. հրեշտակք մարդկան եղեն հաղորդք

V կը կցէ այս տեղ հաստուած մը, որ կը պակսի Pի մէջ.
ինչպէս լեզուական նկարագիրը կը ցուցնէ. անհարա-
զատ է այս կտորը, բաց ի "Արդ՝ յորժամ... բարձրու-
թիւնսն" հաստուածէն, զոր միայն կ'առնունք մեր բնա-
դրին մէջ (տես վերը էջ 332): — 234. "Եւ զի մի"
տես P էջ 142. տող 32: — 234. P այլ այսու: —
235. VP անչարչարելի, ուղղեցի դասական հայերէնի
հոգւոյն համաձայն: — 237. P ամփոփոխական մնալով
իւրով բնութեամբ Աստուածութեանն: — 239. "Ե-
կայք այսուհետեւ" հմմտ. P էջ 14. տող 16: —
239. P է- չիք: — 240. P չիք է-է-է-: — 241. P
ծննդեան: — 241. V ճառք: — M. quoniam mirabiles
sunt partus rationes (էջ 392): — 245. P դար-
ձաւ: — 245. P Չեռ. Դ-Ի-Դ, երկրորդ ձեռք մը Դի
վրայ աւելցուցած է փոքրիկ Է: — 246. V յեղաշրջե-
ցաւ: — 246. P եւ մեղք ամենայն յետս անկան. եւ
երեք տող յաւելուած: — 247. P ընդ մարդկան:

եւ մարդիկք ընդ հրեշտակս համարձակեցան .
 ընդէր արդեւք . քանզի Աստուած եկն յերկիր եւ
 250 մարդիկ յերկինս վերացան , եւ եղեն խառնուրդք
 ամենայնի , քանզի հաճեցաւ Աստուած բովանդա-
 կել զամենայն յանձին իւրում . միաւորէ ընդ վեր-
 նոցն զներքինս . եղև մեզ խաղաղութիւն քրիս-
 տոս . որում ընդ Աստուծոյ հաւր փառք , պատիւ
 255 եւ երկրպագութիւն հանդերձ կենդանարար եւ
 ազատիչ սուրբ հոգւովն , այժմ եւ միշտ եւ յա-
 ւիտեանս . ամէն :

249. P արդեւք եւ վասն որոյ իրաց : Այլ քանզի . . .
 — 249. P յաշխարհս : — 250—51. P եւ եղև խառն
 ամենայնի : — 251—57. P Բնդի հմեցմ . . . Ահն չիք :

ՉԵՌԱՔՐԱԿԱՆ ՀԱՄԵՄԱՏՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՔՆՆՈՒԹԻՒՆ
ՅԵՍՈՒՆՅ, ԴԱՏԱԻՈՐԱԾ, ԹԵՔԵԻՈՐՈՒԹԵԸՆԾ
ԵՒ ՄՆԱԾՈՐԴԱԾ ԵՓՐԵՄԵԱՆ ՀԱՅ ՄԵԿՆՈՒ-
ԹԻՒՆՆԵՐՈՒ

Եփրեմի լայն գրականութիւնը տակաւին
չէ յարգուած քննադատօրէն յօրինուած ամ-
բողջական հրատարակութեամբ ո՛չ Եւրոպայի
մէջ եւ ո՛չ մեր քով: Եփրեմեան գործոց վեճատիւ-
կի քառահատոր տպագրութիւնը¹ վրիպակաւոր
ձեռագիրներու “ցսիւղորայս” հաւատարիմ ար-
տագրութիւնն է պարզապէս, ուր չի մատնուիր
ձեռք մը՝ որ փոյթ տարած ըլլայ գոնէ ակնյայտնի
վրիպագրութիւններն ուղղագրելու, քննական
միտք մը՝ որ մամուլի յանձնուելի հատուածին
հարազատութեան կամ ոչ-հարազատութեան
մասին գոնէ տարակոյս յարուցած ըլլայ: Der Text
ist durch Myriaden von Fehlern verun-
staltet und der Leser muss sich in diesem
Gestrüppe Schritt für Schritt durch Emen-
dationen den Weg bahnen. Կր ու մբ ախ էր ի
այս բացատրութիւնը² որչափ ալ չափազանց

¹ Սրբոյն Եփրեմի Մատենագրութիւնք, 4 հատ.
Վեճատիկ 1836:

² K. Krumbacher, Miscellen zu Romanos,
München 1907, 79.

ըլլայ հայ հրատարակութեան համար, այսու
հանդերձ մութ ու անորոշ հատուածներ, տա-
րակուսական, կասկածելի բառեր ու ձևեր կը
հարկադրեն զմեզ իրապէս՝ «այս խռուացեալ
մացառուտքի մէջէն սրբագրութիւններով քայլ
առ քայլ միայն ճանապարհ հորդել:» Այս
քրտնաբեր աշխատութիւնը բնագրական համե-
մատութիւններով փոքր ի շատէ կը նուազէր
անշուշտ եթէ հայերէն ծանօթ բնագրին հա-
մապատասխան ասորի բնագիրը տուժած չըլլար
իւր ինքնակաց գոյութիւնը¹. կարելոր պակաս
մըն է այս բնականաբար, զոր առ այժմ կը
մեղմէ գոնէ ձեռագրական համեմատութեան
կարելիութիւնը: Եթէ ճոխ մատենագրաններու
անարգել մուտ գործող գրասէրներն յանձն
առնուին ձեռագրական պարզ համեմատութիւն-
ներով միայն մատչելի ընել հասարակութեան
այլուստ անհպելի ձեռագիրներու կարելոր ըն-
թերցուածները, այսու, կը կարծենք, պատեհու-
թիւն կը տրուէր նախնեաց մատենագրութիւն-
ներով զբաղող անհատի մը՝ ցիր ու ցան սփռուած
համեմատութիւններն ի մի հաւաքելով կազմել
ըստ կարելոյն անեղծ ու անսխալ բնագիր մը:
Նման ծառայութիւն մը մատուցանելու դիտմամբ
ահա կը ձեռնարկենք յաջորդ համեմատութեան,
որով շատ բան կը լուսարանուի, շատ բան
կ'ուղղագրուի Եփրեմի Ս. Գրոց մեկնութիւն-
ներու մէջ:

Տպագրին հանդէպ համեմատութեան միւս

¹ Այս մասին ուրիշ առթիւ պիտի խօսինք:

եզրը կը կազմէ մեզի Մատենադարանիս թիւ 229 ձեռագիրը, մանրամասնօրէն վերլուծուած Տաշեանէ¹, ուր կը բովանդակուին ի մէջ այլոց թղ. 165ա—169բ Սրբոյն Երէմի Մեկնութիւն Յեռոնի [Էրատրաց]², թղ. 171ա—177բ Մեկնութիւն Գրոյն Դատրաց³, թղ. 191ա—211բ Մեկնութիւն արարչի Բագրաց⁴, թղ. 203բ—211 Երէմի Բագրաց⁵, թղ. 211բ—226բ Մեկնութիւն Երէմի Բագրաց. թղ. 222բ առանց յատուկ բաժանման կը սկսի չորրորդ թագաւորութեանց մեկնութիւնը. լուսանցքի վրայ կայ միայն 2-րդ. Բագ., վերջ թղ. 22բ⁶. թղ. 222ա—236բ Մեկնութիւն Դատրութիւն Իբրամեան⁷:

Ահա այս հատուածներն համեմատելով զգուշութեամբ տպագրին հետ՝ ընտիր ու հարազատ ընթերցուածները պիտի մատնանշենք մի առ մի. բաց տպուած բառերն ու հատուածները կը նշանակեն ուղիղ ընթերցուածները, պիտի փութանք յիշատակութեան նիւթ առնլու նաեւ տարակուսական հետաքրքիր ձեւերը եւ

1 Ցուցակ, էջ 592—596:

2 Տպ. շտր. Ա. «Մեկնութիւն Յեսոփայ», 307—322. սկիզբը (տպ. էջ 299—307) չէ առնուած շեռագրին մէջ:

3 Տպ. անդ. «Մեկնութիւն Ազգաց», էջ 325—347:

4 Տպ. անդ. «Մեկնութիւն Սամուէլի», էջ 351—412:

5 Այս բաժանմանքը չկայ տպագրին մէջ ուր Սամուէլի Մեկնութեան մասը կը կազմէ ձեռ. «Երկրորդ թագաւորաց», հմմտ. Տաշեան, անդ., 595:

6 Տպ. «Մեկնութիւն թագաւորութեան», էջ 415—60:

7 Տպ. 463—495:

ուր հարկ է պիտի կցենք նաեւ մեր անձնական
դատումները:

Համեմատութեան անցնելէն յառաջ սա-
կայն հարկ կը զգամ այստեղ մտադրութիւն
հրաւիրել հետեւեալ կարեւոր կէտին: Ինչպէս
կը տեսնուի, Եփրեմի Մեկնութեան եւ ի մաս-
նաւորի վննետիկեան հրատարակութեան եւ
Ս. Գրոց թարգմանութեան գլխակարգութիւն-
ները չեն համաձայնիր իրարու. Ս. Գրոց Ա եւ
Բ թագաւորութիւնները Մեկնութեանս մէջ
կ'անուանուին «Գիրք Սամուելի», եւ կը կազմեն
միայար մատենագրութիւն մը, զոր Աարդան
հետեւելով Ս. Գրոց բաժնած է երկու հա-
տուածի, Եփրեմի քով Աստուածաշունչի Գ. եւ
Գ. թագաւորութիւնները կը կազմեն բուն թա-
գաւորութեան գիրքը, որ նոյնպէս բաժանում
չունի, այլ կը կոչուի «Մեկնութիւն թագաւո-
րութեան», այսպէս է նաեւ «Մեկնութիւն
դպրութեան Իբրամեան», ուր չկայ բաժա-
նումն Մնացորդաց Ա եւ Բ գրքերու: Եթա-
նասնից թարգմանութենէն այս շեղումները բա-
րեբախտաբար առիթ չեն տուած ընդօրինակիչ-
ներու փոփոխութեան ենթարկելու Մեկնու-
թեանս սկզբնական հնագոյն բաժանումները¹,
որոնք ի մէջ այլոց մեծ ապացոյց են իբրեւ հա-
րազատ եփրեմեան ընդունելու հայ մեկնութիւնը,
որոնք — ինչպէս ըսինք — չեն համաձայնիր

¹ Հմմտ. F. Kaulen, Einleitung in die hl. Schrift, alten und neuen Testaments, Ֆրայբուրգ 1876, էջք 186, 201:

Եփրեմի անուամբ ծանօթ հատակոտորներու
հետ¹ :

Գիտողութիւն մըն ալ Իբրամէն ըն-
թերցուածի մասին. ինչպէս եբրայական նոյնպէս
ասորի Ս. Գիւրքը Մնացորդաց մատեանը կը կոչեն
“Գիրքէեովմին” = verba aut res gestae
dierum², յեր նոտրագրած իմաստով առած է
Եփրեմի թարգմանիչն ալ ասորի բառը. “Մատե-
նագիրն դպրութեան իբրամենու, զի է մեկ-
նութիւն նորա դպրութիւն՝ վարումն աւուրց
թագաւորաց Յուդայ” (էջ 463) եւ դարձեալ
“կատարեցաւ մեկնութիւն դպրութեան իբրա-
մենու³, զի սա ինքն է (Չեռ. իսկ տպ. չիք է)
վարումն աւուրց թագաւորաց Հրէաս-
տանի” (էջ 495). այս մեկնութիւնը սակայն
ի զուր պիտի որոնենք Իբրամէն բառին մէջ.
-Քէը յօւի (օր) յոգնակին է անշուշտ՝ ܘܘܘܝ
իսկ Էբրը բնաւ իմաստ չունի, այս պատճառաւ
թոյլ կու տամ ինծի ուղղագրութիւն մը փորձել
եւ Էբրը ընթեռնուլ Էբր (= ܘܘܝ), որով կ’ու-
նենանք դպրութիւն Գիբրամենու⁴, որ
է բառական ‘վարումն աւուրց’ :

¹ A. Pohlmann, S. Ephraemi Syri commenta-
riorum in s. Scripturam textus etc. 1862, part. 1, էջ 8,
26-27 :

² Տես H. Zschokke, Historia sacra antiqui
Testamenti, ed. VI. Vindobonae 1910, էջ 311 :

³ Տես նաեւ “յորոյ աւուրս գրեցաւ սոյն դպրու-
թիւնս այս իբրամենու” (էջ 465) : Բացաձիգ տպուածը
Պատճառաց գրքին հեղինակը կը հասկնայ “Գիրքէեովմին”
հմտ. Տաշեան, անդ. էջ 216 :

⁴ Այս առթիւ համեմատելու է Յերոնիմեայ

ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ ՅԵՍՈՎԱՅ: — 1. V
 (= Վենետիկեան տպագրութիւն) էջ 307
 “Մի կոտորեսցին ի սրոյ սուսերի Յեշովայ = W
 (Վիեննայի ձեռագիր) Թղ. 165ա “ի սուր
 սուսերի”: — 2. V էջ 308 “Արհամարհեսցի
 նա... յերկիրն պարգեւաց” = W Թղ. 165ա
 “յերկրին”: — 3. էջ 309 “նովաւ եղեւ ազդ
 ամենայն ժողովրդեանն”, W ունի, Թղ. 165բ
 “ազդ ու մն”: — 4. V էջ 310 “հանել զկաւ-
 շիկս ի յոտից իւրոց” = W անդ. “յոտից
 իւրոց”. դասական հայերէնի մէջ ի եւ յ նախ-
 դիրներու միասին գործածութիւնը յետսամուտ
 կը ցուցնեն համեմատութիւնները, հմմտ. “ի
 յաւր կոտորածին”, էջ 329, 2. “յաւր”, Թղ.
 172ա. “ի յաղաւթից”, էջ 356, 2. “յաղաւ-
 թից”, Թղ. 192բ. “ի յղեւտացւոց”, էջ 371,
 2. “ղեւտացւոց”, Թղ. 197բ. “ի յորդւոցն”,
 էջ 374, 2. “յորդւոցն”, 198բ. “զառ ի յա-
 պայսն”, էջ 384, 2. “զառ յապայսն”, Թղ.
 202ա. “ի յառաջին”, էջ 404, 2. “յառաջին”,
 Թղ. 209ա. “յալեւորէ, էջ 430, 2. “ի յալեւո-
 րէ”, Թղ. 216բ. “ի յեւթներորդ”, էջ 486, 2.
 “եւթներորդ”, Թղ. 234ա. — 5. V էջ 310 “ի
 զաւրագլուխ անդ՝ որ եկեալ էր = W անդ.
 “այն որ եկեալ էր”: — 6. V անդ. “առաջին
 աւրն եւ զերկրորդն” = W 166ա “զառաջին
 աւրն...”: — 7. V էջ 311 “ի խրախոյս բար-
 բառ աղաղակի” = W անդ. “եւ ի բարբառ”:
 — 8. V անդ. “մինչեւ ցայսաւր իսկ կան” =
 W անդ. “մինչեւ ցայսաւր իսկ կայ նա”:

“Վասն յերկուս գիրս առ ի հերրայեցւոցն բաժանելոյ” հա-
 տուածին (հմմտ. ԲՁԾՎ. 1877, էջ 202-203 եւ ԱՐՇԱԼՈՅՍ
 ԱՐԱՐԱՏԵԱՆ 1867, Թիւ 811-812) սա ընթերցուածը
 “զԴամբրէ ովմինն, որ նշանակէ զբանս աւուրց” = լատ-
 dibre haiamim, id est verba dierum.

9. V էջ 312 “շառափնատ”ի տարբերութիւն չունի W, Թղ. 166բ: — **10.** V էջ 315 “ետուն նոցա զաւրհնութիւն” = W անդ “միւս օրինակ”ի համաձայն ունի “զհաւանութիւն”: — **11.** V էջ 316, “կաց, ասէ, արեգակն ի Գաբաւոն եւ լուսին ի դաշտ Իլոնի... արգելուլ լուսնին ի դաշտ Իլովնի” = W 167բ, “կացցէ, ասէ... ի դաշտին Ղոնի... ի դաշտին Ղոնի”: — **12.** V էջ 316 “զերկինն եւ զլուսաւորս” = W անդ, “զերկինս”: — **13.** V էջ 317 “ի սմբակս երիւարաց” = W 167բ “երիվարաց”, այսպէս է նաեւ էջ 334 = 2. 173բ. էջ 334 = 2. 214ա. էջ 457 = 2. 226ա. էջ 480 = 2. 232ա (bis), էջ 482 = 2. 232բ. հմմտ. Մէնէվիշեան, Հայ. լեզու- --ղղ-էր--թե-ն ինքերը, էջ 43: — **14.** V անդ. “զայնոսիկ թագաւորս... կոտորեաց Յեշով... եւ ոչ մնաց գոնեայ գիւղ մի փոքրիկ որ ապրեցաւ ի նոցանէն՝ բայց թէ Գաբաւոն, զորս ինքն կացոյց պաշտել ծառայել Իսրայէլի” W Թղ. 167բ ունի “որ ապրեցաւն ի նմանէ... զորս (կարդա՛ զոր) կեցոյց...”: — **15.** V անդ. “յորս հպարտացեալն էին” = W անդ. “յորս յուսացեալ հպարտացեալ էին”: — **16.** V անդ. “եւ զի յաւել եւս ասաց” = W անդ. “յաւել եւ ասաց”: — **17.** V անդ. “մի եղիցի ի վերայ նոցա աղաչանք եւ պաղատ”, միւս օր. “վաչանք եւ աղէտ” = W անդ. “աղաչանք եւ պաղէտ”, այսպէս դարձեալ Մնացորդաց մեկնութեան մէջ, էջ 475 “աղէտ խնդրուածոց”, 2. Թղ. 230 “պաղէտ”, հմմտ. Ջգօն “մատոյց զջերմեռանդ պաղէտն խնդրուածովք”, էջ 305 “եւ Ասա մատոյց զպաղէտ աղաչանաւք”, էջ 339: — **18.** V էջ 318 “ութսուն եւ հինգ ամ է ի մ. 2. Թղ. 168ա կը կարդայ “... ամաց եմ”, որ նոյնպէս ընտիր է: — **19.** V էջ 319

“յաներկիւղ յանհոգ յապահոզ վատահոսթեամբ” = W անդ. “աներկիւղ անհոգ եւ ապահոզ վատահոսթեան” : — **20.** V էջ 320 “զուխտիւն որ ուխտեցին” = W 168բ “գորդ. դասական հայերէնի մէջ փոխանակ շր... կամ յոր... գործածելու որ... գործածելը ոչ թէ հին մատենագրութեան կամ ընտանեկան լեզուին բնութիւնը կը թուի թէ կը տանէր (Ա յտընեան, քննակ. քեր. Ն-ի-շ-ի-շ, էջ 90—91) այլ կ'երեւայ թէ յետին դարերու աղաւաղում է, համեմատութենէն յայտնի կ'իմացուի թէ դասական լեզուն ունէր իւր բնորոշ օրէնքները, հմմտ. Եփր. Ա, էջ 320 “շինեաց շեղանն”, 2. “սեղանն”, Թղ. 168բ. էջ 321 “ես Եսաւայ շլեանն Սէիրա”, 2. “լեանն”, Թղ. 169ա. էջ 338 “որ սպանին”, 2. ուղիղ “չոր սպանին”, Թղ. 175ա. էջ 305 տես (այրն) շհարձն, 2. “հարձն”, Թղ. 177ա. էջ 386 “ոչ ունէր նա... շշունչ մարգարէին”, 2. “շունչ”, Թղ. 203ա եւ այլն : — **21.** V անդ “այլ զի մի ասիցեն վաղիւ որդիքն ձեր” = W Թղ. 168բ “այլ զի մի դարձուսցեն որդիքն ձեր զմեր որդի սսի տեառն է, վասն այն շինեցաք զնա զի մի ասիցեն”, բացատրիպ հատուածը կը պակսի բնագրին մէջ : — **22.** V էջ 321 “գնասցեն ընդ շաւղաց” = W Թղ. 169ա զհետ շաւղաց : — **23.** V անդ. “գործովք ձերով” = W անդ. “ձերովք” : — **24.** V անդ. “ժողովեաց զնոսա... ասելով ցնոսա” = W անդ. “ասել ցնոսա”, համեմատէ վերը, էջ 14 : — **25.** V էջ 322 “պաշտաւն դից դիական” = W Թղ. 169բ “դիականց” :

ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ ԳՐՈՑ ԱԶԳԱՑ : — **1.** V էջ 325 “ժողովրդեանն եւ ի հեթանոսս” = W Թղ. 171ա “ի ժողովրդեանն” : — **2.** V անդ. “Քանզի որպէս յար է — դատաւորու

թեանն Յեշովայ, հատուածը Մատենադարանի
 թիւ 47 2. ին մէջ այսպէս պարզուած է «Քանզի
 որպէս սկիզբն առաջնորդութեանն Յեսուայ ի
 կատարման մարգարէութեան եւ առաջնորդու-
 թեանն Մովսէսի եղեւ, սոյնպէս սկիզբն դա-
 տաւորացն որ կացին զկնի Յեսուայ, ի վաղ-
 ճանին Յեսուայ եղեւ»։ — **3.** V էջ 327 «Ի
 նմա իսկ խոստացեալ է» = W թղ. 171ա
 «նմա իսկ»։ — **4.** V էջ 328 «Խաւսեցին...
 խնամութիւն ընդ քանանացիս» = W 171բ
 «խաւսեցին», երկուքն ալ ընտիր։ — **5.** V
 անդ. «կացոյց տէր փրկիչ զԳոթոնիէլ» = W
 անդ. «կացոյց նոցա տէր»։ — **6.** V էջ 329
 «մատնեաց զնոսա ի ձեռս... զաւրավար զաւ-
 րացն նորա Սիսարա» = W անդ. «...զաւրա-
 վար ի զաւրացն նորա Սիսարայ»։ — **7.** V անդ.
 «վարել ընդ քեզ տասն հազար յորդուոց Նեթ-
 թաղիմայ» = W թղ. 171բ—172ա «տասն-
 հազար այր յորդուոցն...»։ — **8.** V էջ 331
 «Ի ձեռն ծածակողին» 2. «միւս օրինակ» ի հա-
 մաձայն կ'ընթեռնու «ծածկողին» թղ. 172բ։
 — **9.** V էջ 331 «սակաւքն եւ նուազքն» =
 W թղ. 172բ «նուազուէքն», եւ ի հակա-
 աակէն տպ. էջ 369 «սակաւքն եւ նուա-
 զուէքն», 2. թղ. 197ա «նուազքն»։
10. V էջ 332 «անկանի զարմացումն յաւր-
 հնիչս եւ յերգարկս... ի ձեռն վատթարի եւ
 ծանակի անկաւ պարծոյկ քաջամարտիկն»,
 միւս օր. «յերգակս... ծանայ եւ պարուկ քա-
 ջամարտիկն» = W թղ. 173ա յաւրհնիչս եւ
 յերգարանս... ծանեայ եւ պարծուկ քաջա-
 մարտիկն» (համա. ՀԱ. 1911, էջ 101)։ —
11. V էջ 333 «սիրով ք» = W թղ. 173ա
 «քով»։ — **12.** V անդ. «եւ Իսաքար իբրեւ
 առակի ի հեթանոսս» = W անդ. «եւ իբրեւ
 Իսաքար առաքի ի հեթանոսս»։ — **13.** V անդ.

“անուանեցաւ աւձ խորամանի”, միւս օր.
 “խորամանկ”, իսկ 2. կը կարդայ “աւձ դարանա-
 կալ խորամանկ. Թղ. 173ա. հմմտ. Ծննդոց
 ԽԹ 17 “Եղիցի Գան աւձ ր-ր-ն-կ-լ: — 14. V
 անդ. “Հագայ նաւովք”, W անդ. “ահագայ”,
 — 15. V էջ 334 “կոտորել յաւժարէին եւ
 յաւարել”, = W Թղ. 173բ. ի կոտորել: —
 16. V էջ 335 “իբրեւ եբեր զպատգամն”, = W
 Թղ 174բ “զպատարագն”, — 17. V էջ
 337 “բարբառեալ կոչէին սուր, ոչ զզաւրսն...
 այլ տեան”, = W Թղ. 174բ “զաւրու(ն)”,
 — 18. V անդ. “եկին վասն երկուց փախստէից
 նորա նկանս ի ձեռս նորա”, = W անդ.
 “փախստէիցն որ անկանս ի ձեռս, հմմտ.
 ՀԱ. 1912, էջ 177: — 19. V էջ 339 “ես իսկ
 ով իցեմ”, = W Թղ. 175ա “իսկ ես ով
 իցեմ”, — 20. V անդ. “պատրաստեսցէ զպա-
 տարագն ի փառս ծառայից իւրոց”, = W անդ.
 “ծառայի իւրոյ”, — 21. V էջ 340 “զուխտ
 ուխտից իւրոց”, = W Թղ. 175բ “զուխտս”,
 — 22. V էջ 341 “Աստուած յայտնեաց նո-
 վաւ”, = W Թղ. 176 “յայտնեցաւ”, ինչ-
 պէս ունի “միւս օրինակ”, — 23. V էջ 342
 “հզօրացոյց”ը W կը կարդայ “զաւրացոյց”.
 Թղ. 176բ: — 24. V էջ 343 “խորտակեալ
 հանդերձեալ էր”, = W անդ. “խորտակել: —
 — 25. V անդ. “յուսանելովն ազբամբն ընդ
 նիւթս ստայնւոյ”, “միւս օր.” ունի ի “հիւսե-
 լոյն”. W կ’ընթեռնու “յուսելոյն աբամբ ընդ
 նիւթ ստայնի”, Թղ. 176բ, աչքի առաջ ունե-
 նալով Հարանց վարուց “յուեմբ (= հիւ-
 սել, անկանել) ուղիղ կը համարիմ 2. ի “յու-
 սել”ը, զոր սակայն նախադասութեան մէջ պէտք
 է ուղղել կամ “յուսելովն”, կամ ի յուսելոյն.
 հատուածիս համար համեմատելու է Գատ. ԺԶ,
 “Եթէ նկցէ զեւթանեսին գիտակս գլխոյ իմոյ

ընդ աղբիւն, — **26.** V էջ 344 “եւ արկ միա-
տարած դամենեսին առ հասարակ, լուազոյն կը
թուի 2.ի բնթ երցուածք “միատարած դա-
մենեսեան առ հասարակ սատակեաց”:

ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ ՍԱՄՈՒԷԼԻ. — **1.** V
էջ 351 “վասն յանդիմանութեան Սաւուղի, =
W Թղ. 191ա “վասն յանդգնութեան
Սաւուղի” — **2.** V անդ. “Վասն յանցանելոյն
Յովնաթանու... բատ նդովս հաւրն” = W
անդ. “վասն անցանելոյն... ըստ նդովն
հաւր: — **3.** V էջ 352 “մատնել ի տուն
Սաւուղի” = W անդ. “մտանել” — **4.** V
էջ 352 “ել պատգամաւ տեան ի նմանէն” =
W անդ. “պատգամ” — **5.** V էջ 353 “հաճե-
ցոյց զնա բնդ Գաւթի, W ունի “հաշտեցոյց”
Թղ. 191բ: — **6.** V էջ 354 “սիրեցի զքեզ”
= W անդ. “սիրեցից զքեզ: — **7.** V էջ 355
“ի ժամանակին յայնմ” = W Թղ. 192ա
“յայնմիկ, հմմտ. էջ 325 “ի գիրս յ-յ-մ, գոր
Թիւ 47 2եռագիրը կը կարդայ “յ-յ-մ. Թղ.
18ա: — **8.** V էջ 357 “վասն այսորիկ եւ որ
սոցին նման են” = W Թղ. 193ա “վասն այ-
սոցիկ: — **9.** V էջ 359 “դմեկնոցն զոսկե-
հուս” = W Թղ. 193բ “զկրկնոցն զոսկե-
հուսն” — **10.** V էջ 360 “անջատեցոյց
զանձն իւր յորդոյն իւրմէ” = W Թղ. 193բ
“անձետեցոյց” հետաքրքրական բնթ երցուածն
ունի: — **11.** V էջ 364 մեծիւ աղաղակաւ =
W Թղ. 195ա “մեծաւ” — **12.** V էջ 364
“արհամարհեցաւ ի ձեռն այլազգեացն” = W
անդ. “արհամարհեցաւ անդոսն եցաւ ի
ձեռն...” — **13.** V էջ 365 “կտրեալ զթաթս
նորա” = W անդ. “զթաթս ձեռաց նորա”
հմմտ. Ա. թագ. Ե. 4: — **14.** V էջ 366 “բո-
լորով սրտիք” = W Թղ. 195բ “բոլորովք”
— **15.** V էջ 370 “յորում աւուրակն ունէին... ”

որ ի նմին աւուրն. 2. շունի ուր, Թ. զ. 197ա: —
16. V էջ 371 “ժլատացան”, միւս օրինակն
 “չլատացան”, որպէս եւ ի յաջորդսն, իսկ W
 “ժլատեցան”, Թ. զ. 197բ: — **17.** V էջ 373
 “ուր ոչ էր հրամայել նմա” = W Թ. զ. 198ա
 “որ ոչ էր հրամայեալ նմա”, ուրի եւ ուրի
 շփոթման համար հիմա. նորայր, Բ. — — — — —
 Բիւն, էջ 43—44. տես նաեւ Եւս. Բրոն. Ա.
 էջ 36, Սեբեբ. 160, Լաբ. Վենետ. 42.
 Վարք Հարանց Եգիպ. 270, Թ. զ. Իգն.
 83, Բուր. 15, 21, 45 (հիմա. Ա ճառեան,
 ԲԱՆԱՍԷՐ 1903, էջ 191, տես նաեւ էջ 194) եւ
 այլն: — **18.** V անդ. “գուցէ յայսմանէ” = W
 198բ “գուցէ եթէ յայսմանէ”: — **19.** V անդ.
 “եւ զի ցուցցէ նմա Սաւուր” = W անդ.
 “ցուցցէ Սամուէլ”: — **20.** V անդ. “խլուճն
 թագաւորութեաննոցա” = W անդ. “խլուճն,
 հիմա. “դ. — — — — — թագաւորութիւնդ քո ի
 քէն” անդ. էջ 374: — **21.** V էջ 376 “մին-
 չեւ թագաւորի. = W Թ. զ. 199ա թագաւո-
 րե սցէ: — **22.** V անդ. “ի զգեստս պայծա-
 րագեղս” W ունի “պայծառագգեստս” (տես
 նաեւ ՀԲ. Բ. էջ 593), երկուքն ալ բնութիւր, հոս
 սակայն հարադատ կը կարծեմ “պայծառա-
 գգեստ”ը, իբրեւ “չաճ մեծաշահ”, սուր սայ-
 րասուր: — **23.** V անդ. “մերկացաւ (զ)զգեստն
 իւր” W Թ. զ. 199բ ունի “մերկեաց, հիմաեւու
 է էջ 378 մերկաց, 2. մերկեաց” 200ա այսպէս
 նաեւ էջ 383 = 2. 202ա, էջ 385 = 2.
 202ա, էջ 385 = 2. 204ա. էջ 437 = 2.
 219ա: — **24.** V էջ 377 կամեցաւ տեղեկա-
 նալ = W անդ. “կամեցաւ ուսանել տե-
 ղեկանալ”: — **25.** V էջ 378 “ի պահու առ-
 նուլ զնա” = W Թ. զ. 200ա “ի պահ” —
26. V էջ 378 “մարգարէացան թագաւորու-
 թեանն իւրում = W անդ. “ի թագաւո-

բուժեանն: — **27.** V էջ 380 “եւ ինքն
 Սաւուղ” = W 200բ. “Սաւուղ եւս” —
28. էջ 382 “ճածկեցաւ երախտիքն” = W
 Թղ. 201բ “ճածկեցան” — **29.** V էջ 386
 “Աստուած... ոչ լուաւ ինձ եւ արդ եկեալ” =
 W 202բ “ոչ լուաւ ինձ եւ ի ձեռն մարգա-
 րէիս եւ ի տեւալ եան խնդրեցի [ն] ի նմա-
 նէս, ոչ լուաւ ինձ” հմմտ. Ա. Թագ. ԻԸ 15
 “ոչ լուաւ ինձ ոչ մարգարէիւք եւ ոչ
 երազովք” — **30.** V էջ 387 “վաղիւ անդր”
 = W Թղ. 203ա “ի վաղիւ անդր” — **31.** V
 էջ 387 “լինիցիս նոցա յուղարկիչ ի դժոխս”
 = W Թղ. 203բ “յուղարկ” հմմտ. ՀԲ. Բ.
 “յուղարկ” — **32.** V էջ 390 “սկայազունք
 քաջամարտիկք” = W Թղ. 204ա “սկայա-
 ղունքք” — **33.** V էջ 391, “ի գլուխ ըն-
 կերի իւրում” = W Թղ. 204բ “իւրոյ” —
34. V էջ 394 “եւ զի գիտացես եթէ ի հիւր
 ժամու էր” միւս օր. Էհ-ր, մերր կը կարդայ “ոյ՞ր
 ժամու” Թղ. 205բ: — **35.** V էջ 397 “յազդ
 եւ յազինս” = W Թղ. 206բ “յազդս”:
36. V անդ. “խաւսել սկսաւ ընդ նա” = W
 Թղ. 207ա “ընդ նմա” — **37.** V էջ 399
 “խրատաւու գործոյս այսմիկ” = W Թղ. 207բ
 “խրատու... այսորիկ” — **38.** V անդ.
 “Թողէք լիք, Թող անարգէ զիս” W ունի հե-
 տեւեալ ընթերցուածը “Թողէք լիապէս ա-
 նարգէ եւ դորովէ զիս” Թղ. 207բ. Վի մասին
 համեմատելու է ՀԲ. Ա “լքանեմ” — **39.** V
 էջ 401 “երթանայցեմք” = W Թղ. 208ա
 “երթայցեմք” որ յետոյ մուծուած կը թուի,
 հմմտ. Քննակ. Քերակ. Ն-Է-Ղ-Է-Է, էջ 93,
 Ծան. 70: — **40.** V անդ. “զիարդ խափանեաց
 զիս ի իմ զայնպիսի խորհուրդն” = W
 Թղ. 208ա շուրջ V ի նստրատիպը, հմմտ. Բ.
 Թագ. ԺԷ. 23. “ոչ եղեւ խորհուրդն նորա”

- 41. V էջ 402 “առնել մեզ թիկունք ապաստանի” = W Թղ. 208բ թիկունս: —
42. V անդ. “ի սուրն սուսերի” = W անդ. “ի սուր սուսերի”: — 43. V էջ 403 “եւ ընդ իմ զքեզ” = W անդ. “ընդունիմ զքեզ”: — 44. “թաւալանէր առաջի ոտիցն. 2. ունի “թաւալ անկանէր” նոյնպէս ընտիր ընթերցուածը, անդ: —
45. V էջ 404 “ոչ գմուրուսն իւր վերայ եւալ”, W “փոքր եւալ. նոյնպէս դասական ձեւն ունի, Թղ. 209ա: — 46. V անդ. “սկսան հակառակել... թէ ով... սիրէ զԳաւիթ” = W անդ. “սիրիցէ”: — 47. V էջ 405 “ո՛ր զինչ առնեմ ձեզ” W “զինչ ինչ առնեմ ձեզ (՛ չէք): — 48. V էջ 407 “զբորբորումն կուտակեալ սաստկութիւն թշնամեացն իւրեանց առակեաց ի նոսա” = W Թղ. 210ա “զբորբորակուտակեալ սաստկութիւն... առաքեաց ի նոսա”. “բորբորակուտակեալ” անսովոր ածականը ծնունդ առած կ’երեւայ “սաստկութիւն” գոյականին համաձայնելու համար, զոր եթէ “սաստկութեան” ընթեռնունք, այն ատեն կանոնաւոր ընթացք կ’առնու Վի հատուածը: — 49. V անդ. “անցից ընդ պարիսպ... անցից ըստ նոսա” = W անդ. “ընդ պարիսպս... ընդ նոսա”: —
50. V էջ 408 “ընդարձակեցեր զգնացս իմ ի ստորեւ իմ, զի մի գայթակղեցին պճղունք իմ” = W Թղ. 210բ “ի ստորէ իմմէ... դողացեն”, հմմտ. Բ. Թագ. ԻԲ 37 “ընդարձակութիւն ի ներսոյ սոխի իմոց. եւ ոչ սասնէցան բարձք իմ”, տես ՀԱ. 1911, էջ 49: — 51. V անդ. “աղաղակեցին առ Տէր”, W Բ. Թագ. ԻԲ 42. հետ կր կարգայ ուղիղ “աղաղակեցեն”, — 52. V անդ. “իբրեւ զկաւ գռեհից”, W անդ. “գռեհաց”, այսպէս նաեւ Բ.

Ինչ շահ: — **13.** V էջ 428 “առաքեցաւ նա
 անդ = W Թղ. 216բ “անդր” եւ ի հակա-
 աակէն էջ 430 “հասանէր ի տեղի -նէր”, 2.
 Թղ. 216 “-նէր”, իսկ էջ 437 “գարձոյց...
 ի մարմին -նէր”, 2. “-նէր”, Թղ. 219ա,
 էջ 434 “կերակրեաց ի ձոր -նէր”, 2. Թղ.
 218ա “-նէր”, այսպէս ուղղելու է նաեւ քիչ
 յը վար “տրամեցոյց զնա... ի ձոր -նէր”
 “-նէր”: — **14.** V էջ 429 – 430 “երթայր
 ընդ աներկիւղ ճանապարհն բաղմախիտ ընդ
 խճողեալ մարդկաւն” = W Թղ. 216բ
 “բաղմախիտ խճողեալ մարդկամբքն”, ուստի
 “-նէր” չկայ: — **15.** V էջ 430 “ի նմին
 մարգարէին գրաստուէն” = W անդ. “ի
 նորին”: — **16.** V էջ 433 “առեալ տա-
 նին զաւրհնութիւնսն” = W Թղ. 217բ,
 “տային”: — **17.** V անդ. “ի գրացն Ծար-
 փաթու” = W անդ. “ի գրանն”, հմմտ. քիչ
 յը վար “- - - - - շէ -նէ քաղաքի”: — **18.** V էջ
 435 “զսեմս վերնատանն” = W Թղ. 218ա
 “զսեմս”: — **19.** V էջ 432 “կռեցաւ ի
 վերայ նորա”, այսպէս նաեւ էջ 454, Չեռագիրը
 երկու տեղ ալ կը կարգայ “կծկեցաւ”: —
20. V էջ 436 “որթուցն ձուլածոյ” = W
 “ձուլածուած” (°), Թղ. 219ա: — **21.** V էջ
 438 “յաղաւթիցն նորա արձակին երկինք ի կա-
 պանաց անտի բանին” = W Թղ. 219բ “ի կա-
 պանաց անտի զոր կապեաց ի ձեռն բանին”,
 այս յաւելուածով “բանին” տգեղ բայը կ’ըլ-
 լայ գոյական (Ա յտընեան, Քննակ. Քեր-
 ն-իչ. էջ 96): — **22.** V անդ. օրինակին մէջ
 “ի - - - - - թէ -ն սովոյն. հատուածը ըստ լու-
 սանցիցն կը դրուի “ի սարկութենէ”, W ալ
 վերջին ձեւն ունի, Թղ. 219բ: — **23.** V էջ
 441 “կուտեցին զզաւրսն” = W Թղ. 220բ
 “կուտորեցին”, հմմտ. քիչ յը վար “կ- - - - -

ցիւ... հարիւր հազար հետեւակ, — **24.** V
 էջ 441 “փոխանակ ընդ սպանելոյն զնա, = W
 անդ. “սպանանելոյն, — **25.** V էջ 442
 “անդրէն եւ անդ, = W թղ. 221ա “անդէն
 եւ անդ, եւ ի հակառակէն V էջ 434
 “ուրէն առ դրանն, 2. թղ. 218ա “ու-
 րէն, տես եւ էջ 445 “կրկնեցաւ ուրէն,
 2. թղ. 222ա “ուրէն, — **26.** V
 էջ 442 “այլ դու քեզէն քոյին արձակե-
 ցեր, = W թղ. 221ա չիք + ոյն ոչ-դասա-
 կանը, հմտ. Գաթրճեան, Ս. Պարտ-
 իմարտոյց, էջ 533: — **27.** V էջ 442 “Տե-
 ծաւ թախծիւ, = 2. ունի “թախճանաւք,
 թղ. 221: — **28.** V էջ 443 “ընդ նա եւ իզա-
 քել խորհուրդ առեալ = W թղ. 221ա “ընդ
 նա եւ ընդ իզաքել: — **29.** V անդ. “եզ
 զտուն նորա յաւեր, = W թղ. 221ա “ետ,
 — **30.** V էջ 444 “հարց տերաճք, = W
 թղ. 221բ “ի տեառնէ: — **31.** V էջ 444
 “առաքեաց ներքինի մի, W կը յաւելու
 “զնմանէ, թղ. 221բ, հմտ. էջ 445 “որ շո-
 գաւն շննէ, — **32.** V էջ 445 “կաց առաջի
 տեառն իբրեւ ոչ կամեցաւ, = W թղ. անդ.
 “իբրեւ ոչ կոչեցաւ, հմտ. քիչ մը վար
 “իբրեւ ոչ կոչեց, — **35.** V էջ 447, “առա-
 քեաց գիտել = W թղ. 222բ “գիտել ճշմար-
 տել, տես նաեւ էջ 435 “զի ճշմարտեալ
 հաւատասցէ, = W թղ. 218բ “զի ճշմարտեալ
 գիտասցէ եւ հաւատասցէ, — **36.** V էջ
 447 “յնապետ մի յնիւք... հանդերձ յնիւք.
 = W թղ. 222բ “յիսնապետ մի յիս-
 նիւք... հանդերձ յիւսնիւք, — **37.** V
 էջ 448 “եղիցի հոգիդ քո կրկին անգամ ի վե-
 րայ իմ, քանզի այն որ էր ի քեզ... զինչ արար
 քեւ՝ արասցէ եւ ինեւ, = W անդ. “հոգի
 ք... քան զայն որ էր ի քեզ... զոր ինչ

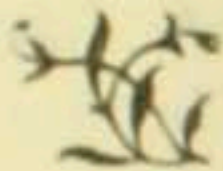
արար քել: — **38.** V էջ 449 “եւ այլ ոչ եղեւ անդ” = W Թղ. 223ա “ոչ եւս եղեւ անդ”: — **39.** V էջ 449 “գոյ աստ ոչ եղիշա... այլ զի գոյ աստ պաշտաւնեայն եղիայի” 2. չունի “-շ... -յլ չի — եչի-յի” Թղ. 223բ, հմմտ. Գ. Թ ա գ. Հ 11 “է՛ աստ եղիսեէ”: — **40.** V էջ 450 “զի նա է գուրշ ուղտապանաց” = W Թղ. 223բ “գուրսուղ տապանաց”: — **41.** V էջ 450 “արդարեւ արդ այս այսպէս իցէ” = W Թղ. 223բ “-րդ” շեք: — **42.** V էջ 451, “մատոյց զորդին իւր պատարագ” = W Թղ. 224ա “զորդին իւր կռոց իւրոց պատարագ”: — **43.** V էջ 454 “յորանչեցաւ եւթն անգամ” = W Թղ. 225ա այսպէս՝ “որ (բաց տեղ թողուած) ննջեցաւ” Ս. Գիրքն ունի “եւ թ-թիւ-ց զմանուկն մինչեւ ցեւթն անգամ” Գ. Թ ա գ. Գ 35: — **44.** V էջ 456, “պառաւն խրչմերես” միւս օրինակն ժմերես մեր Չեռ. “խրչեմերես” կը կարդամ “խորչոմերես” ըստ ՀԲ: — **45.** V էջ 457 “գայեակք իւրեանց W ունի հետաքրքրական ձեւ մը գա հե ա կ ք. Թղ. 226ա, հմմտ. “չայեկան” եւ “չահեկան” տես սակայն Հիւբշման, Arm. Gr. էջ 437: — **46.** V էջ 459, “քանզի եթէ նա միայն կայր... եւ կամ եթէ տեսիլ ինչ ետես” = W Թղ. 226բ “կամ [դի] եթէ... եւ կամ”:

ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ ԴՊՐՈՒԹԵԱՆ (Դ)ԻԲՐԸ-ՄԵՆՈՒ: — **1.** V էջ 464 “Գրէ դարձեալ երկոտասան ազգք... Յակոբայ մինչեւ ի Գաւիթ” = W Թղ. 226ա “ազգ... ի Յակոբայ”: — **2.** V անդ. “Իբրեւ համարէր զորդիսն Յեքոնեայ... եւ հասանէ մինչեւ...” = W անդ ունի “համարեա”, զոր կը կարդամ “համարեայ” (= համարէ), հմմտ. քիչ

մը վեր «ի Փարեսայ ի Դաւիթ համարեայ»
 (= կը համարի), Չեռագիրն ունի դարձեալ
 «համարեայ», այս ձեւ ընթերցուածի մա-
 սին մտադրութեան արժանի է Չալըխ-Այ-
 տընեան, քեր-ի. էջ 414—415: — 3. V
 էջ 465 «ապաւինեցան ի նոսա եւ կարդացին
 առ նա», = W Թղ. 227բ «ապաւինեցան ի
 նա»: — 4. V անդ. «մինչեւ ի Մովսէս... մին-
 չեւ յԱզարիայ», = W անդ. եւ ի Մովսէսէ
 մինչեւ յԱզարիայ»: — 5. էջ 467 խըն-
 դրութեամբ խնդրել զվրէժ Տեանն զամե-
 նայն զրկողաց նորա», = W Թղ. 228ա «խնդու-
 թեամբ... յամենայն զրկողաց նորա»: —
 6. V էջ 468 «նոքա եւ ոչ ինչ ոչ արարին»,
 = W Թղ. 228ա «եւ ոչ մի ինչ արարին»:
 — 7. V անդ. «երբ եւ յանդիմանէ», = W
 Թղ. 228բ «իբրեւ յանդիմանէ»: — 8. V
 էջ 469 «զորս ի ներս հրամայէր արկանել», =
 W Թղ. 228բ «ի ներքս»: — 9. V էջ 470
 «սպանանել զսկայազն յայլազգեաց», = W
 Թղ. 227ա «այլազգեաց»: — 10. V էջ
 470 «հաճեցայ ես յսրայելի», = W Թղ. 229ա
 «իսրայելի»: — 11. V էջ 472 յերեսաց
 Հաւուղի», W կը յաւելու «աներոյ իւրոյ»,
 Թղ. 229բ: — 12. V էջ 472, «ի Խառանէ եւ
 յԱրամայ Միջագետաց», W ունի «Գետամի-
 ջաց», շատ հետաքրքրական ընթերցուածը, համա-
 «բերդամէջ, փողոցամէջ, քաղաքամէջ»: — 13.
 V էջ 473 «ուր խրատն ստուգութեան է, անդէն
 եւ յանցանքն ազատութեան», = W Թղ. 230ա,
 «անդ են եւ յանցանքն»: — 14. V էջ 474
 «յայտ է աւասիկ», = W Թղ. 230ա ի յայտ
 է: — 15. V էջ 475 «մերկացուցեալ զսուսեր
 իւր», = W Թղ. 230 «մերկացեալ», համա-
 քիչ մը վար «Գրկ-ցե-լ ունէր զսուսեր իւր»:
 — 16. V էջ 475 «եւ ասեր (sic) ցտէր», =

W Թղ. 230բ «ասէ» — 17. V էջ 477
 «երկաթն եւ քարքն կոփածոյք» = W
 Թղ. 231ա «քարն», որով «+ւր+ն» ան-
 կանոն յոգնակին կը ջնջուի: — 18. V էջ
 477 «ի Պարթեւաց թագաւորաց Պարսից»
 = W Թղ. 477 «ի պարգեւաց»: —
 19. V էջ 479 «ընտրեաց տէր գտուն հաւր
 իւրոյ, եւ ի տանէ հաւր իւրոյ զիս ընտրեաց»
 = W Թղ. 232ա «գտուն հաւր իմոյ եւ
 ի տանէ հաւր իմոյ»: — 20. V էջ 480
 «խնդրեա ինչ» 2. ի մէջ եղած է «խնդրէ»,
 Թղ. 232ա: — 21. V էջ 480 «գնոյն-
 չափ քարանցն» = W Թղ. 232ա «գնոյն
 չափ»: — 22. V էջ 480 «զի տեղին եւս» =
 W Թղ. 232ա «զի եւ տեղին եւս», հմմտ.
 2 աւրիս - Ա յտըն. Բեր-ի էջ 168, ծան. 2: —
 23. V էջ 482 «բազում ամրապարիսպ քաղա-
 քաւքն» 2 եռ. ունի «բազմապարիսպ քա-
 ղաքաւքն», Թղ. 232բ: — 24. V էջ 484 «չեւ
 երթեալ էին» = W Թղ. 233 «չեւ էին եր-
 թեալ»: — 25. V էջ 485 «յառաջնովն» =
 W Թղ. 233բ «առաջնովն»: — 26. V անդ.
 «այս առաքեցաւ» = այս ինքն առաքեցաւ:
 — 27. V էջ 486 «եւ սպան զնորա այնոքիկ ըստ
 նմանէն» = W Թղ. 234ա «զնոսա ունի
 «զնորա» ի փոխարէն, «այնոքիկ» կը մնայ անորոշ:
 — 28. V էջ 488 «անկաւ ընդ մէջ աչաց թա-
 գաւորին» 2. ունի Թղ. 234բ «ի մէջ»: —
 29. V էջ 488 «ոչ թաղեցաւ նա ի գերեզ-
 մանս թագաւորաց» W կը յաւելու «ըստ
 աւրիսի թագաւորաց», Թղ. 234: —
 30. V էջ 489 «իբրու թագաւորեցաւ» = W
 Թղ. 234բ «իբրեւ»: — 31. V էջ 491 «վայ-
 րեաց զմոխիր նոցա ի վերայ գերեզմանաց» W
 ունի «վառեաց», հմմտ. վերը հատ. 11 (Մեկ-
 նութիւն թագաւորութեան): — 32. V էջ 491

«գտաւ ի տուն տեառն = W թղ. 235բ «ի
 տանն» — 33. անդ. «պատանեաց զպատմու-
 ճան իւր» = W թղ. 235բ «պատանեցաւ»,
 տես Չալբխ. - Ա յտըն, քեր-ի. էջ 240: —
 34. V էջ 493, Յովսեփ յորչափ եւս առաւել
 պարտ եւ պատշաճ էր, որ ճշմարիտ Աստուածն
 ունէր՝ եւ ոչ ելանէր ի մարտ պատերազմի» =
 W թղ. 236ա «որչափ եւս առաւել պարտ եւ
 պատշաճ էր — որ (որ չիք) զճշմարիտ Աս-
 տուածն ունէր իւր — չեւան եւ ի մարտ
 պատերազմի»:

“ՍՐԲՈՅՆ ԵՓՐԵՄԻ ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՍԿԻՉՐՆ ՅՈՐԱՅՆ”

Մեր համեմատութիւններուն սիրով պիտի ցանկանք կցել Եփրեմի շատ հետաքրքրական մեկնութեան մը հայերէն հատակոտորը՝ Սրբ-յն Եփրեմի Դիւ--թիւն Է--կէրքն Ե-ք-յ, որ պահուած է մատենադարանիս թիւ 47 (= A) եւ 305 (= B) Գիւր+ Պ-դճ--յ ձեռագիրներուն մէջ¹, Յորայ մեկնութեան այս հատակոտորը Տաշեան² կը նշնացընէ Եփրեմի անուամբ ծանօթ ասորական մեկնութեան հետ, In librum Job explanatio³, որուն հետ սակայն բնաւ ամենեւին չի համաձայնիր, ինչպէս ընդհանրապէս չեն

¹ Ձեռագիրներու որպիսութեան ու բովանդակութեան մասին հմտ. Տաշեան, Յուցակ, էջ 213-233 եւ 733-734, Ճիւղադրութիւնը տես Ա. Կիւեան, “Պատճառաց զիբբըն, ՀԱՆԴ. ԱՄՍ. 1907, էջ 229-230, Պատճառաց զբբին մեզի ծանօթ հնագոյն օրինակը կը գտնուի Էջմիածին, հմտ. Պարեւեան, Յուցակ, էջ 178, Գ. Տէր-Պկրտշեան, ԱՐԱՐԱՏ 1895, էջ 148 եւ Տէր-Պոլսէսեան, История перевода Библии на арм. язык (էջ 227-228) :

² Յուցակ, Յանկ, էջ 1086 :

³ Ephraemi Syri opera omnia, ասորերէն մաս, հար. Բ, էջ 1-19, տես P o h l m a n n, S. Ephraemi Syri commentariorum in saeram Scripturam textus etc. Brunbergae, part. I, էջ 12 եւ 15 :

համաձայնիւ Եփրեմի ասորի մեկնութիւններու
 հետ՝ հինգերորդ դարու մէջ եգեսական աշա-
 կերտներու ձեռքով թարգմանուած հայերէն
 համանուն մեկնութիւնները¹: Արդէն սակայն
 տարակուսի տակ է հռոմէական հրատարակու-
 թեան Եփրեմի ընծայած Ս. Գրոց ասորի մեկ-
 նութիւններու անեղծութիւնը եւ հետեւաբար
 հարազատութիւնը, եւ այս պարագայիս հայ
 բնագիրներուն ընդհանրապէս, իսկ մասնաւորա-
 բար Յորայ մեկնութեան բնագրին ասորերէնէ
 տարբերութիւնները ապացոյց կրնան ըլլան միա-
 ժամանակ անոնց հարազատութեան ու անեղ-
 ծութեան, որուն երբ կու գայ կը միանայ լե-
 ղուական ամենայաղթ ցուցումը, այսինքն Եփրե-
 մեան գործոց դասական հայերէնը, անհակաճառ
 կ'ըլլայ այնուհետեւ ապացոյցը: Յամենայն դէպս
 Յորայ մեկնութեան հայ հատակոտորը չենք
 կրնար մենք զլանալ Եփրեմի, առանց միեւնոյն
 ատեն զլանալ ստիպուելու հին կտակարանի
 նաեւ միւս մեկնութիւնները, որոնց հետ այն-
 պէս սերտիւ կապուած է խնդրոյ նիւթ հա-
 տուածը. եւ որչափ անկարելի է վերջինս, այն-
 չափ հարազատ է եւ կը մնայ առաջինը. առա-
 ւելապէս մեզի ի նպաստ ստիպուած ենք գոր-
 ծածել շնորհ տպագրութեան Յառաջարանին
 նշանաւոր խօսքը. *habent nimirum veterum
 Patrum scripta notas, eodem, quo exarata*

1. Տես Չարր հանաւէտն, Մատենադարան,
 էջ 443—444, որ սխալ կը մեկնէ երկու բնագիրներուն
 տարբերութիւնը:

ձեռագրի լուսանցքին վրայ հինգ տեղ կը նշմարուի Ե՛՛՛՛ համառօտագրութիւնը, ուրեմն Եփրեմի անունը. եւ արդեամբ թղ. 2բ յառաջ կը բերուի մեկնութեանս սկզբնաւորութիւնը, որ ի բաց առնլով փոքրիկ տարբերութիւնները, ըստ ամենայնի նոյն է «Պատճառաց գրոց» եփրեմեան հատուածին հետ. նոյնպէս լուսանցքի վրայ յանուանէ Եփրեմի կ'ընծայուի հետեւեալ հատուածը՝ Յորայ «Արդար, անարատ, աստուածապաշտ», խօսքերուն իբրեւ մեկնութիւն.

«(Ե՛՛՛՛) Ահա հայր եւ մայր եւ եղբայր եւ այգ եւ տոհմ, եւ ոչ արդար ինչ մնաց ի յանուանց (?) մեղաւորաց, բարի ստացուածք որ ոչ կողուպտին: Կա եւ վայելէր իսկ Աստուծոյ նախ զհոգեւորսն գրել եւ ապա կարգել զմարմնաւորսն, զի մի կարծեսցի (թէ) ետ նմա զբարիսն եւ եղեւ նա այնպիսի, զի թէ մարդ առնէ զծառայ տէր տան իւրոյ վասն ճշմարտութեան, որչափ առաւել եւս Աստուած յաճախէր Յորայ զամենայն ինչ» (թղ. 5բ):

Պատճառաց գրքին մէջ չկայ ընդհակառակն այս հատուածը, որ սակայն ոչինչ ունի իւր մէջ դասական հայերէնի հոգւոյն հակառակ եւ հետեւաբար արգելք ալ չկայ նոյնն արդեամբ վերագրելու Եփրեմի գրչին. Ե՛՛՛՛ լուսանցագրութեամբ վերջապէս ուրիշ երեք փոքրիկ ու աննշանակ հատուածներ ալ կը նշմարուին 120բ, 125ա եւ 127ա թղթերու վրայ, զորոնք նմանապէս չի ճանչնար «Պատճառաց գիրքը»՝ Զարբ հանելեանէ՝¹ գիտենք թէ Վենետիկի

¹ Պատմ. Հայ. գպրութեան, Բ. տպ. էջ 712:

ձեռագրին (կամ ձեռագիրներուն) «լուսան-
ցիցը մէջ կը յիշատակուին Ստեփանոսի, Եփրեմի,
Եւսեբի եւ այլոց ոմանց հեղինակաց անուանք» .
կը թուի ինծի թէ Զարբ հանելեանի գոր-
ծածած ձեռագիրն ու մեր անթուականը միեւ-
նոյն նախագաղափար եւ ընտրելագոյն օրինակէ
ընդօրինակուած ըլլան, որոնց հանդէպ մատե-
նագարանիս թիւ 289 եւ 302 ձեռագիրները
ուրիշ ոչ այնչափ ընտիր մայր-օրինակ մը կ'են-
թագրեն, որ փոյթ չէ տարած լուսանցագրու-
թիւնները զգուշութեամբ ընդօրինակելու .
302 թիւ ձեռագիրը հազիւ քանի մը տեղ
ունի հեղինակներու անուններ, ուր երկու տեղ
կը նշմարուի Եփրեմանօթ համառօտագրու թիւնն
ալ . ասոնցմէ մին միայն (թղ. 7ա) նշանակու-
թիւն ունի մեզի համար, ըստ որում բառական
բովանդակուած է Պատճառաց գրքին մէջ, ինչ-
պէս յետոյ պիտի նկատենք, իսկ երկրորդին Ե-
փրեմի Յորայ մեկնութենէն արտագրուելուն
վրայ գոնէ կը տարակուսիմ, թերեւս ասորի Հօր
ուրիշ գրութիւններէն մէջ բերուած ըլլայ .
ահա այս գոնէ ինծի համար տարակուսական
հատուածը .

«(Եփր) Այլագգ անհնար է առնուլ ի խո-
րոցն դակնուս, բայց թէ դենուլ գառն եւ դշա-
ղիղն ի ներքս ձգել, յորս ըմբռնին քարինքն,
մի վասն բնական ջերմութեան, եւ միւս վասն
տեղւոյն, զոր վերացուցեալ թռչունք ուտեն
ի գագաթս անձաւին եւ անդրէն մնան ակնք,
եւ դայն քաղեն բռնաւորք ի ձեռն մահապար-
տաց» :

Վանականի գրչին տակ գրուածեանս ընդ-
 հանրապէս որչափ կերպարանափոխուած ու
 կրճատուած ըլլալուն գաղափար կազմելու հա-
 մար պատշաճ կը համարիմ այժմէն իսկ մեկնու-
 թեանս քանի մը կտորները զուգագրուածեան
 ենթարկել հոս, ուր Վանականի մեկնութեան
 գատարկ տեղիքները կը ցուցընեն կրճատում-
 ները, իսկ նոտրատիպերը՝ փոփոխութիւնները.

Գիրք Պատմառաց
 (թ. 47)

Վանականի մեկնութիւն
 Յորայ (թ. 289).

1. Աւրէն եւ արժան է
 որպէս կերակրիմք յայտնի
 յերկրաւոր կերակրոց,

1. Աւրէն եւ արժան է
 որպէս կերակրիմք յայտնի
 յերկրաւոր (թ. 847
 յերկրաւոր կերակրոց

սոյնպէս յաւժարութեամբ
 վայելեացուք եւ յերկնաւոր
 խորտկաց. զոր ետ մեզ Աս-
 տուած ի ձեռն սուրբ Գրոց:

նոյնպէս յաւժարութեամբ
 վայելեացուք (եւ չիք) յերկ-
 նաւոր խորտկացն, զոր ետ
 մեզ Աստուած է սուրբ
 Գրոց:

2. Աւ քանզի գոն յա-
 մենայն իւրեք բերան մար-
 րիք, եւ ոչ բունութեամբ
 գան մտանեն ի բերան մար-
 դոյ եւ դարմանեն զնա,
 այլ ինքն կամաւք իւրովք
 բանայ զգուռն բերանոյ
 իւրոյ եւ վայելէ ի ճաշակն,
 որ ուրախ առնէ զնա, սոյն-
 պէս եւ բստ սմին աւրի-
 քակի գոն ի գիրս Բար-
 բարութիւնք եւ ոչ բունու-
 թեամբ մտանեն ի հոգիս
 կենդանի բանքն (եւ) իմաս-
 տնացուցանեն զվիտս, այլ

2. Գոն յաշխարհի բիւր
 բարիք

եւ ոչ հարմեն բը-
 նութեմք է բերան հար-
 արիք

այլ ինքն կամաւք իւրովք

վայելէ ի ճաշակսն:

Նոյնպէս եւ
 գոն ի գիրս ամենայն բա-
 րութիւնք եւ ոչ բունու-
 թեամբ հարմը յոգիսն է հար-
 արիքն (թ. 847 է հար-
 արիքն) զհարմն:

ինքն իշխանական կամաք
բանայ զդուռն լսելեաց իւ-
րոց եւ ընդունի զնոսա ի
միտսն :

3. Չորմէ բազումք գո-
հանային, մինն միայն տրը-
տընջէր: Պակասեցաւ կողմն
սատանայի յաւուրս նորա,
զի պարտեաց եւ եհան ի
նմանէ զաշակերտս նորա:
Խորհուրդ ի մէջ առեալ
ասէր սատանայ, վայ ինձ
եղուկ եմ ես, զառաջին
մարդն խարեցի եւ յանմա-
հու թենէ զլացայ, արդեթէ
թոյլ տամ սմա սակաւա-
նայ յոյժ կողմն իմ, այլ-
լաւ է ինձ աշխատել սա-
կաւ մի, եւ յոյժ սպանա-
նել զՅոր, եւ զայս ոչ
գիտէր եթէ յորժամ աշ-
խատէր ամենայն զաւրու-
թեամբ իւրով, ոչ ապրէր
ի Յորայ:

4. Ետես նա զժառն մեծ
թէ տարածեաց զոստս իւր,
եւ ամենայն թռչունք հա-
լածեալք ապաւինին յոստս
նորա կարծեաց եթէ կա-
րիցէ հատանել զնա տա-
պարու կատաղութեան իւ-
րոյ, եւ հալածեսցին թրռ-
չունք յիւրեանց ապաւի-
նութենէն, եւ գիւրաւ
անկցի ապաւէնն թռչնոց,
եւ զայս ոչ առ ի միտ

3. Չորմէ բազումք գո-
հանային մին միայն տրտըն-
ջէր.

ասէ իւր եղուկ եմ
ես, զառաջին մարդն խա-
րեցի եւ յանմահու թենէն
զլացայ, արդ թէ թռչ-
(Ե թողումն), զսակա-
ւանայ կողմն իմ, այլ-
լաւ է ինձ աշխատել սա-
կաւ մի, եւ յոյժ սպանա-
նել զՅոր, եւ զայս ոչ

գիտէր եթէ յորժամ աշ-

խատէր ամենայն զաւրու-

4. Ետես նա զժառն մեծ
թէ տարածեաց զոստս իւր,

եւ կարծեաց եթէ կարիցէ
հատանել զնա տապարու
կատաղութեան իւրոյ, եւ
հալածեսցին թռչունք յիւրեանց
ապաւինութենէն, եւ գիւրաւ
անկցի ապաւէնն թռչնոց,
եւ զայս ոչ առ ի միտ

զայս ոչ առ ի միտ

անհանձարն եթէ ինքն աշխատի եւ թափէ զոյժն եւ վարձկանքն իւր խարին եւ ամաչեն, երկաթն իւր փշրի եւ ծառն ոչ կտրի, բայց ոչ մարտեաւ ժպրհու- թեամբն ընդ ծառն առանց Տեառն դրախտին:

5. Տուր ինձ իշխանու- թիւն ջեռուցանել զնա ի բովս եռանդեան եւ ցուցից զի զոյ աղտ յոսկին ո- բով պարծիս. մերկեա ի նմանէ զչովանի շնորհաց քոց եւ տեսչիր սրպէս ցա- մաքեցուցից տապով նե- դութեանց զխոստովանու- թիւն հաւատոց նորա. տուր ինձ հրաման շնչել զմրրիկ իմ եւ խռովել հողմով զծովս մեծ ի վե- րայ վաճառականին. եւ տեսչիր սրպէս ընկղմեցից պրագմաժողով շահ վաճա- րաց նորա ի քակել սաս- տիկ ալեաւք իմովք զհաս- տատուն տախտակս նաւի նորա, տուր ինձ հրաման հանել զտէգս իմ սրմտա- զինս, եւ տեսչիր սրպէս պարհուրեցուցից զհովիւն խաշանց քոց բազում գայ- իւք եւ ցրուեցից զհաւտան աղքատաց, տուր ինձ հրա- ման ժողովել զամենայն Լնս իմ եւ տալ ընդ նմա

անհանձարն թէ ինքն աշ- խատի եւ վարձկանքն խարին եւ երկաթն փշրի ե- ոչ

Ժողովոյն
առանց

Տեառն դրախտին:

5. Տուր ինձ ջեռուցանել զնա ի բովս ի՞ ե- թի- ոյ- թե- թե- զոյ աղտ յոսկին +- որով պարծիս

տուր ինձ շնչել զմրրիկ իմ եւ խռովել զծովս մեծ ի վերայ վաճա- րականին եւ թե- ոյ- թե- որպէս ընկղմեցից զշահ վաճա- րաց նորա

տուր ինձ հրաման հանել զտէգս իմ թե- թե- թե- թե- սրպէս զարհուրեցուցից զհովիւն խաշանց բազում թ- յ- լ- - + :

[Յանդիմանադիր հա- տուածներն աւելորդ համա- բերով այլ եւս վանական

մարտ պատերազմի եւ տես- մի ըստ միոջէ առնուլ իւր
 ջիր որպէս առից զքաղաք մեկնութեան մէջ կը շեղի
 խորհրդոց նորա եւ քակե- բնագրէն եւ կը գրէ] Չ-
 ցից զհաւր աշտարակս նո- է- ու - - - ն - ն - ն էր Բ-
 րա . . . բազում խրոխտամբ ղ- - - Բ- - - ն - - - +
 խրոխտայ(ր) անաւրէնն մինչ խրոխտայր անաւրէնն
 ան իշխանութիւն: Բ- - - է- - - իշխանութիւն:

Այսչափ արդէն բաւական է ցուցընելու
 թէ վանական հաւատարմութեամբ չէ գործա-
 ծած Եփրեմի մեկնութիւնը, այլ “ծաղկաքաղո-
 րէն”, կրճատումներու հետ բնագրական փոփո-
 խութիւններ ալ ներմուծած է անձամբ:

Տաւուշեցւոյ եփրեմեան այն յառաջբերու-
 թիւնները, որոնք Պատճառաց գրքին մէջ չեն
 պահուած, կարելի է ընդհանրապէս մատ-
 նանշել՝ դասական լեզուի առանձնայատուկ
 նկարագրին շնորհիւ. բայց առանց նախագաղա-
 փար օրինակ մը իբրեւ առաջնորդ աչքի առջեւ
 ունենալու, դժուարին է մասնական օրէն զա-
 նազանել Եփրեմը՝ վանականէն. կարելի չէ օրի-
 նակի համար վայրկեան մըն իսկ տարակուսիլ
 ընդհանրապէս խօսելով հետեւեալ տողերու
 եփրեմեան սկզբանաւորութեան.

“Էին նորա ուստերբ եւթն եւ դստերք
 երեք” (ՅԲ. Ա. 2). Չի զպսակ բանից մատու-
 ցանէր հանապազ Աստուծոյ եւ զպսակ տարւոյ
 կարկառէր ձեռաւք իւրովք (Թիւ 289 Թղ. 7բ):
 “Էին, ասէ Յոբայ եւթն հազար ոչխարաց”
 (Ա. 3). գառինք նոցա պատարագք Աստուծոյ
 եւ գեղմն նոցա հանգերձ աղքատաց. “Երեք
 հազար ուղտք” (աւդ.). որ յուղտենւոյ (այսպէս
 Թիւ 847. Թ. 239 ս-ղտէն-ոց, Թ. 302 ս-ղտէ-

նոյ) նորա (կարգա՝ նոցա) ջեռնուին մերկքն եւ
 ի բեռանց նոցա լնուին պէտք (բնագիր՝ դէրո՝)
 կարաւտելոց. «Հինգ հարիւր լուծ եզանցն»
 (աւդ.), որ վաստակէին ի սերմանիսն՝ ի դարմանա-
 աղքատաց. «մատակ էջք հինգ հարիւր» (աւդ.)
 ոտք կաղաց, որ հանապազ տանէին զնոսա ուր
 եւ կամէին երթալ. ոչ տայր զստացուածս իւր
 կերակուր ցեցոյ (թ. 847, միւսն. կցեցոյ) . . . այլ
 փոխ տայր Աստուծոյ . . . զի տուն նորա նաւա-
 հանգիստ էր ալեկոծեաց մտաց (թ. 847 մարդոց)
 աղքատաց (թ. 289, [թղ. 8ա) . . . «Եւ գործք
 մեծամեծք էին նորա ի վերայ երկրի» (աւդ.)
 դուղղութիւնս եւ զարդարութիւնս եւ զերկայն-
 մրտութիւնս ասէ գործս մեծամեծս եւ այլ որ
 սոցին նման է գոր ըստ կարգի թուեաց՝ «Աչք
 էի կուրաց եւ ոտք կաղաց, ես էի հայր տկա-
 րաց, խորտակէի զկզակս անիրաւաց» (Յ-Բ. ԻԹ.
 15, 17). իբրեւ զկորիւն առիւծու գոչէր արու-
 թեամբ (այսպէս թ. 847, միւսն. յ-ը--թե-մբ)
 իւրով, եւ ամենայն անիրաւք իբրեւ զաղուէս
 ցրէին (թ. 847, միւս. երկուքը ջր--էին) ի բար-
 բառոյ նորա. գլէին առաքինութիւնք նորա
 զճառագայթս արեգականն (թ. 289, [թղ. 8բ).

[Մտադրութեան արժանի է որ հատուա-
 ծիս մէջ մեկնութեան համար յառաջ բերուած
 գրական հատուածները ասորի Աարդապետին
 գործածած Ս. Գիրքն են որ կը ներկայացընեն
 բառական, մինչ բոլորովին տարբեր նկարագիր
 ունի եօթանասնից — եւ հետեւաբար նաեւ
 հայերէն — բնագրին կարգաւորութիւնը. «Եղեն
 նորա որդիք եւթն եւ դստերք երեք, եւ էին
 խաշինք նորա եւթն հազար, ուղտք երեք
 հազարք, լուծք եզանց հինգ հարիւր եւ
 էջք մատակք արաւտականք հինգ հարիւր»:]

Բայց թէ կրանձ են այս ընտիր հատուածները մասնական կրճատումներ ու ետեւառաջութիւններ, գոնէ այնչափ որչափ վերի զուգադրութեան մէջ մատնանիշ ըրինք, կրնանք հաստատել ապահովապէս, բայց չենք կրնար որոշել վերջնականապէս՝ առանց համեմատութեան ուրիշ եզրի մը գոյութեան. եւ այս եզրի պակասը կը ծանրացընէ ու նոյն իսկ կ'ամլացընէ, որչափ կը կարծենք, Վանականի մեկնութեան մէջէն եփրեմեան հատուածները քաղելու հանելու աշխատութիւնը. այս պատճառաւ առ այժմ գոնէ կ'անտեսենք այս աշխատութիւնը եւ կը կենդրոնանանք Պատճառաց գրքի հատուածին վրայ:

Արովհետեւ ճառընտրի նման գործքի մը մէջ ամփոփուած է հատուածս, այսու արդէն յառաջագունէ կրնանք ենթադրել թէ ենթարկուած ըլլայ այն վրիպագրութիւններու, յաւելուածներու եւ թերեւս նաեւ կրճատումներու. նախանկար օրինակին կորուստը թոյլ չի տար մեզի մատնանշելու հատուածիս կրճատումները՝ եթէ ըստ ինքեան կան: Վանական ոչ այնչափ հարազատութեամբ յառաջ բերելով Եփրեմի յաջորդ խօսքերը՝ «ամուսնացաւ իբրեւ զձեզ ... իբրեւ զձեզ ունէր ինչս բազումս, այլ ոչ յափշտակէր», կը կցէ հետեւեալ տողերը. «խուժադուժ է աշխարհն, այլ ընտանի էր տունկն, անպատ էր աշխարհն, այլ պայծառացաւ վարդն, անծանալթ էր գաւառն, այլ վասն արդարոյն երեւելի եղեւ քան զամենայն երկիր», եթէ այլուստ ծանօթ չըլլար թէ այս՝ ըստ երեւութին:

ընտիր հատուածը կը վերաբերի Հիւսիքոսի, թերեւս շատ դիւրաւ Եփրեմի խօսքերուն հարազատ շարունակութիւնը համարուէր. ահա Հիւսիքոսի բուն հատուածը, ուր ի զուր պիտի որոնենք դասական նկարագիրը. «խուժադուժ էր աշխարհն, այլ ընտանի էր տունկն, Անապատ էր փոքրիկ, այլ ունշուտ ցոցուտ վարդն, անծանօթ էր գաւառն, այլ վասն արդարոյն քան շուքն է երեւելն: (Հատուածս յառաջ բերուած է Պատճառաց գրքէն, «Սկիզբն է ուր ճուրջ Գրոցն Յփայ, Հիւսիքոսի է», թղ. 33բ:) Նշանաւոր յաւելուածներ հատուածիս մէջ հազիւ թէ գոյութիւն պիտի ունենան. Պատճառաց Գրքի հեղինակին ու հինգերորդ դարու լեզուներն այնպէս յատկանշական են որ առանց դանդաղելու կրնանք շատ դիւրաւ զանազանել մին միւսէն ու տալ «իւրաքանչիւր զիւր» բայց վերջկոյս հատուածիս առանց կապակցութեան բնագրին մէջ մուծուած բեկոր մը կը նշմարեմ, որ դժուարաւ ալ Եփրեմի պիտի վերագրուի. այս բեկորը Յորայ գրոց խր. գլխոյն 17. ծանօթ հատուածն է, որ Եօթանասնից թարգմանութեան մէջ միայն կայ, հետեւաբար զայս մեկնելու առիթ դժուարաւ պիտի ունենար ասորի Հայրը¹. Ինչ եւ իցէ,

¹ Եփրեմ յունարէն չէր գիտեր. «Die Frage, ob er (Ephraem) des Hebräischen und des Griechischen kundig gewesen, dürfte zu verneinen sein. Die gelegentlichen Angaben über den hebräischen Text und die griechisch-alexandrinische Uebersetzung scheinen auf Randglossen der syrischen Uebersetzung und auf

որոշն այս է թէ «բայց պարտ է գիտել թէ — զկատարումն Տեառն տեսէք», հատուածը «վաստակէր ի գործս արդարութեան եւ սկսան ընթանալ կողմնակիցք ձախուն», նախադասութեան հետ բնաւ չի կապուիր, եթէ դուրս վտարենք այս առանձնակաց հատուածը, այն ատեն «Առանձինն եմուտ ի պատերազմ ընդ Յորայ», յաջորդող հատուածը սերտիւ կը զօդուի «սկսան ընթանալ կողմնակիցք ձախուն», կանխող նախադասութեան հետ: Գալով վրիպագրութիւններուն, զասոնք մեծաւ մասամբ ուղղելու համար մեծ ծառայութիւն կը մատուցանեն մեզի տրամագրելի կրկին ձեռագիրները (Թիւ 47 եւ 305), որոնց փոփոխ բաղդատութեամբ կը զգենու մասամբ հատուածս իւր նախնագոյն նկարագիրը. բայց պէտք է շեշտել մասնաւորապէս թէ թիւ 47 (= A) աւելի հաւատարիմ մնացած եւ աւելի խնամքով օրինակած է իւր բնագիրը քան թիւ 305 (= B), ինչպէս քանի մը օրինակներով կարելի է իսկոյն տեսնել. այսպէս B կը կարդայ, թղ. 20բ «քաջալէր եւ խրախոյս նահապահ, որ դեռ ի մարմնի կան», այս հատուածը A կ'ընթեռնու «քաջալեր եւ խրախոյս նահատակաց, որ...», թղ. 35ա. — B, թղ. 227ա «վաղվաղակի ժամանեցին հրմն», որ պիտի ըլլայ «ժամանեցին նմա կորանք», ինչպէս ունի A, թղ. 37ա. — B, թղ. 22ա քազում իր-ի-յան-րէնն», այս անորոշ բառը կը

mündliche Mitteilungen Kundiger zurückzugehen“. *Bar-denhever, Patrologie* 1910, էջ 337:

Մենայն աշխարհի բիւր բարիք եւ ոչ բռնու-
 թեամբ գան մտանեն ի բերան մարդոյ . . .
 «յնպէս եւ ըստ սմին օրինակի գոն ի գիրս բա-
 զում բարութիւնք . . .», երկու նախադասու-
 թիւնները իրարու սերտիւ զօգելու համար նո-
 տրագիր «նշին հարկ է ընթեռնուլ կամ «բնի-
 եւ կամ շէր «բնի-նի. — Եի, թղ. 20ա,
 «կեր-» եւ դուք, տարագէպ ընթերցուածը
 Ա կը կարգայ «կերե+ եւ դուք», թղ. 34բ,
 զոր ըստ օրինի կը կարգամ «կերայք».
 — «Այր մի էր յերկէր յՕժ (Յ.բ. Ա. 1), «յնինքն
 է պարտաւ յերկէր», եւ թանասնից թարգմանու-
 թիւնը Յորայ սոյն հատուածը կ'ընթեռնու
 «յԱւսիտ աշխարհի», (= ἐν Ἀώρῃ τῆ Ἀύσι-
 τίδι), իսկ ասորին յա, ի; լ, որով եփրեմի
 մնագրին «Օժ»ը կ'ընթեռնու «Աւժ» (= յա)
 եւ ոչ թէ «Աւժ», կ'արժէ յիշատակել թէ
 նախկին «-» կը փոխուի կ'ըլլայ յետոյ օ. համե-
 մատելու է միայն Ուր-նի (Սղ. ճԱ. 1), որ փո-
 խուած եղած է յետոյ «օր-նի», բաշխեաց,
 ասէ, եւ ետ «օրհաց», Ս ե բ ե բ. էջ 181, Բ ու զ.
 ունի օրհանոց. «շօրհան-ն» եւ զմարմնավարս . . . եւ
 նոցուն կարգեցին օրհանոց», էջ 75. վերը տեսանք
 թէ շարանց վարուց յօ-ե՛՛ր մեր Չեռագիրը կը
 կարգայ յօ-սե՛՛. որ հնագոյն ձեւն է բնականա-
 բար, տես, էջ 51, § 25: Ս տ ե փ ա ն ո ս Ս ի լ -
 ն ե ց ի յայտնապէս կը գործածէ եփրեմի
 մեկնութիւնը գրելով «Այր մի էր յՕժ է- է պար-
 տաւ երկէր Յօսիտ աշխարհի, որում անուն էր
 Յօբ» (Չեռ. Վիեն. թիւ 47. թղ. 4բ Ստեփ-ն-

նորից (Մեկնությունն էն ինչքան Յոսի) ¹. — «ի նորա
 կամս մոլորեալք», A, թղ. 36ա, B, թղ. 21բ. այս յայտնապէս եղծուած բառը
 վայրկեան մ'իսկ պիտի չվարանի՞ք սրբագրելու
 «խաւարին» ², այսպէս կը պահանջէ դասա-
 կան հայերէնի նկարագիրը. — «եւ ամենայն
 (B յամենայն) թռչունք հալածեալք. — «ի
 (B — «ի») է յորա», A, թղ. 36ա, B,
 21բ. ուղղելի՛ «հալածեալք ապաւինին
 յոստս նորա», այս սրբագրութեամբ «յոստս
 բառին է մակարոյսը կը դտնէ իւր բնական տե-
 ղը» ³. — «հապատեսից շահմակ» ի՞մ ապա-
 կանիչք... հապատեսից յոհմակք խաւարեայք»
 A, թղ. 38բ, B, 23ա. եթէ հարազատ է «տե-
 սից» բայն, ինչպէս է իրօք, այն ատեն յաջորդ
 բառերն պէտք է անպատճառ ընթեռնուլ «զվա-
 բուժանակ» ի՞մ ապականիչ... շահմակ» (կամ
 նաեւ յոհմակ») խաւարեայք», Տաւուշեցին թե-
 րեւս երէն մղուելով, դուրս թողած է «տե-
 սից» ն ու ընդօրինակած «հապատեսիցի վա-
 բուժանակք (2 եռ.՝ վարժանակք) ի՞մ ապակա-
 նիչք... հապատեսիցք խաւարեայք», որ իւր
 մէջ կանոնաւոր է. թիւ 847 ձեռագրէն յա-
 ուած բերուած «վարժանակք», թղ. 12ա ըն-
 թերցուածին հանդէպ թիւ 302 ձեռագիրը կը
 ներկայացընէ վարժանակ, թղ. 9բ. եւ որ

¹ Եւսեւ. Տաշեան, Ցուցակ, էջ 216:

² Արիշ օրինակներ կարելի է տեսնել ՀԱՆԳ. ԱՄՍ. 1911. «Հայերէն-ային մասնիկը դասական հայերէնի
 ձև», էջ 242 եւ յաջ.:

³ ՀԱՆԳ. ԱՄՍ. 1912, էջ 547, § 4:

թ. 289ի մէջ բոլորովին կ'այլափոխուի թի անկ-
մամբ՝ Վրճնիտ. թղ. 14բ. այս տարբերու-
թիւնները չափէն աւելի բաւական են կը կար-
ծենք ցուցընելու թէ Բուզանդայ նախկին
« վարուժ անականիշք բառը (էջ 68)
նման աղաւաղումով հասած է մեզի « Վրճնի-
տիշտ » ձեւին տակ. առ այս համեմատելու է
Ա ճ ա ու ե ա ն , Բ Ա Ն Ա Ս Է Բ , 1904, էջ 99. Բիւ-
զանդարան պատմութեան բառը նա հապե-
տեան առանց ո՛րեւէ հիման կը սրբագրէ « վա-
րազնանիշք » (sic) իւր Ա-ՂՂ-Է-Է-Բ-Է-Ն-Է-Ի-Ն մէջ,
էջ 72. — սովորական վրիպագրութիւն-
ներէն մին է հետեւեալ նորատիպը « երկու
ծերքն կագասէրք որ հարէն ընդ Շուշանայ »,
A, թղ. 39ա, B, 23բ՝ փոխանակ ըլլալու « որ
մարտեան ընդ Շուշանայ », առ այս համեմա-
տելու է Գ-Գ-Գ-Գ-Գ, ԳԼ. Ի. 23 հատուածը
« յաւելցուք հարէնէլ ի պատերազմ ընդ Բե-
նիամինի », որ պիտի ուղղուի « մատչել », =
Εἰ προσθῶμεν ἐγγίσει εἰς παράταξιν πρὸς
τοῦς Βενιαμίν τε ἑσθνήκ, էջ 58, « մրցել ընդ
բանսարկուին հարէնէն », որ նոյնպէս պիտի ըլլայ
« մատչիցի »¹ ինչպէս ունի Եզնկայ աղբիւրը
Մեթոդիոս. « յորժամ մրցել ընդ բանսարկուին
մատչիցի »². — « Պատկանեցէք ի նազհամ-

¹ Տե՛ս ԲԱԶՄԱՎԷՊ, 1851, էջ 236 եւ [Գ. Տէր-
Պէրտչեան եւ] Ա ճ ա ու ե ա ն , Քննութիւն եւ հա-
մեմատութիւն Եզնկայ նորագիտ ձեռագրին, ՀԱՆԴ. ԱՄՍ.
1904, էջ 201:

² Հմմտ. Գալէ մրեարեան, Նորագոյն աղբիւրք
Եզնկայ կողբացոյ, ՀԱՆԴ. ԱՄՍ. 1904, էջ 88:

բաւս (= զգոյժս) իբրեւ զնետս եւ ձգեցէք ի
 Յոր որպէս ի նպատակ, թղ. 23բ. բաց տպա-
 գրուած բառը յետնադարեան «պատկանեմ,
 պատկանիմ», բայերուն հետ ո եւ է առնչութիւն
 չունի, այլ պարսկերէնէ փոխ առնուած «պատ-
 կանդարան»¹ բառին «պատկան» (նպ. *paikān*
 = նետ) մասին բայացումն է եւ իբրեւ այս-
 պիսի «նետաթափ, նետաձիգ լինել, նետալից
 առնել», նշանակութեամբ նոր եւ հետաքրքրա-
 կան բառ մը դասական հայերէնի մէջ. հմմտ.
 Ողբ. ԳԼ. Գ. 13 «Ելից զիս նետիւք իբրեւ
 զնպատակ, արար զիս նետալից», որուն յամե-
 նայն դէպս կ'անդրադարձընէ Եփրեմի նախադա-
 սութիւնը. աւելի եփրեմեան կը հնչէ Եղիշէի²
 մի եւ նոյն աղբիւրէ քաղած սա հատուածը.
 «զոր եգիտ սատանայ իւր գործակից . . . եւ ելից
 զնա իբրեւ շարժանդարձ դեղեալ նետիւք (այլ
 որ. դեղովք)», ուր «պատկանդարան», բառը չի
 նշանակեր ի հարկէ «պատշաճ դարան», (= պատ-
 կան դարան), ինչպէս կը ստուգարանէ Թ. Ո Վ Մ.
 Արժրունի³, այլ «նետակալ, փքինակալ»,⁴:

¹ H ü b s c h m a n n, Armenische Grammatik, I,
 էջ 224.

² Եղիշէ, Վեներա. 1859, էջ 7:

³ Տես Հայկազեան բառգիրք, Բ. էջ 611. Պետեր-
 բուրգի տպագրութիւնը ուրիշ ընթերցուած ունի, հմմտ.
 էջ 149:

⁴ = np. *paikān* 'Pfeil' aus phil. **paikān* + **darān*
 'Behälter', H ü b s c h m a n n անգ. եւ 136, տես նաեւ
 Հայկազեան բառգիրք «պատկանդարան» բառին տակ:

Սրբոյն Նփրեմի

Մեկնութիւն եւ սկիզբն Յոռայ :

Աւրէն եւ արժան է որպէս կերակրիմք յայտնի յերկրաւոր կերակրոց, սոյնպէս յաւժարու թեամբ վայելեացուք եւ յերկնաւոր խորտկաց, զոր ետ մեզ Աստուած ի ձեռն սուրբ գրոց: Զոր աւրինակ լի են ամենայն արարածք եւ զեղուն զամենայնութիւն ի դարմանս մարմնոց մերոց, սոյնպէս եւ ամենայն իրք աւգտակարք տան զամենայն աւգնութիւնս ի դարմանս ոգւոց մերոց: Եղեն արարածք դարմանիչք մարմնոց մերոց, եղեն եւ գիրք դարմանիչք հոգւոց մերոց: Եւ որպէս գոն յամենայն աշխարհի բիւր բարիք, եւ ոչ բռնութեամբ գան մտանեն ի բերան մարդոյ եւ դարմանեն զնա, այլ ինքն կամաւք իւրովք բանայ զգուն բերանոյ իւրոյ եւ վայելէ ի ճաշակն, որ ուրախ առնէ զնա, սոյնպէս եւ ըստ սմին աւրինակի գոն ի գիրս ամենայն բարութիւնք եւ ոչ բռնութեամբ մտանեն ի հոգիս կենդանի բանքն եւ իմաստնացուցանեն զմիտս, այլ ինքն իշխանական կամաւք բանայ զգուն լսելեաց իւրոց եւ ընդունի զնոսա ի միտսն:

Արդ յաւրինեմ այսուհետեւ առաջի ձեր սեղան լի անուշահոտ անմահացուցիչ եւ երկնաւոր կերակրոց. եւ կարգեացուք ի վերայ նորա զյաւրի-

2. B յըսկիզբն: 3—4. C (= թ. 289) D (= թ. 302) E (= թ. 847) յայտնապէս: — 4. E յերկրաւորաց: — 4. B կերակրաց: — 4. CDE նոյնպէս: — 5. B յոգեւոր: — 5. CDE խորտկացն: — 6. CDE ի սուրբ գրոց: — 6—12. CDE չիք «չորս — բնակ . . . է — որպէս գոն», — 7. A յեղուն: — 8. A ի դարմանըս: — 8. B յամենայն . . . յաւգտակարք (A ալ յաւգտակարք): — 12. AB քանզի, ուղղ. որպէս: — 13. AB աշխարհէ . . . բիւրք (B բերք): — 13—21. Անական ի տարբերութիւնները տես վերը էջ 68: — 14. AB զնայ: — 16. AB ի ճաշակն: — 17. B ի գիրքս: — 17. A բազում: — 19. «եւ, ը մեղմէ է: — 22—28. CDE

25 նեալ խորտիկս, որ (ի) հաւատացելոց մտաց եւեթ ճա-
 շակի: Աերայք եւ դուք յաւժարութեամբ յայսմ կե-
 րակրոյ, որ ոչ ծանրանայ, վասն զի ի բարձունս
 ամբառնայ հանէ զկերողսն: Արդ եղիցի ձեզ բանա-
 իմ փոխանակ սեղանոյ եւ մտցեն ճառք փոխանակ
 30 խորտկաց, եւ կերիցեն ականջք փոխանակ բերանոյ,
 եւ ժողովեացեն միտք փոխանակ որովայնի եւ կե-
 րակրեսցի ոգին հանդերձ մարմնովն:

Արդ այսպէս հրամայէ մեզ տէրն ճաշոյս, որ
 է արարիչ, զի առցէ մտցէ ասող՝ ծառայս առ ծա-
 35 ռայակիցս իւր, որ պաշտէ զնոսա, սկտեղք ի վերայ
 բազկաց իւրոց դնել առաջի հիւրոց, զորս հրաւի-
 րեաց ողորմութիւն եւ կոչեաց մեծութիւն Աստու-
 ծոյ (եւ որոց) բաշխեն եւ տան հաւատք: Այսու-
 հետեւ կոչեցելոցն ուտել, որչափ կամեսցին, զի սե-
 40 ղան արքայորդւոյն ոչ պակասէ: Ահաւասիկ հոգին
 սուրբ տայ ի ծածուկ եւ ասողն աղաղակէ յայտնի
 եւ դուք լուարուք յաւժարութեամբ:

Սկսցուք այսուհետեւ ասել փոքր ի շատէ որչափ
 կարող իցեմք վասն առաքինութեան պատերազմին
 45 Յորայ: Դշխոյն նահատակաց թէ զիարդ մարտեաւ
 եւ յաղթեաց, զի ինքն պսակեսցի եւ ախոյեանն
 յամաւթ լիցի եւ տէր մարտին փառաւորեսցի եւ
 դուք ամենեքեան ուսջիք մարտնչել. քանզի ոչ ե-
 թէ ընդ Յորայ միայն մարտեաւ ախոյեանն, այլ եւ
 50 ընդ ամենայն մարդ հանապազ մարտնչի եւ միշտ

չիք “Արդ . . . զիւր-ըն” : — 26. A կերէք, B կերուք.
 — 27. A կերակրոց : — 29. AB սիրոյ սեղանի : — 30.
 B եւ խորտկացն : — 30. CDE բերանոց : — 31. CDE
 ժողովեսցին ի միտս (E միտք) : — 32. CDE կերակրես-
 ցին (E — ցի) հոգին (E հոգի) : — 33 — 40. CDE չիք
 “Արդ . . . ոչ պակասէ” : — 35. AB զնայ, ուղղ. զնո-
 սա, այլազգ անիմաստ : — 35. AB սկտեղք — զի ի
 վերայ, ջնջեցի : — 36. B հիւրոյ : — 38. “եւ որոց”
 մեզմէ : — 40. B արքայ որդուոյն : — 41. B ի ծա-
 ծուկս : — 41. CDE ասող (E ասղն) յայտնի աղ. : —
 47. B լինի . . . մարմին :

գրգռէ զպատերազմ: Եւ քանզի հանապազորդէ ի
 մարտ պատերազմին իւրոյ, յամենայն ժամ լինին
 զգուշացեալ: Եւ քննեսցեն տեսցեն թէ իւ պար-
 տաւորէ, եւ որովք հնարիւք յաղթեցին նմա ա-
 55 ուաջին ընկերք իւրեանց եւ եղիցի յաղթութիւն
 յաղթողաց՝ քաջալեր եւ խրախոյս նահատակաց
 որ դեռ ի մարմնի կան: Եղիցուք այսուհետեւ ա-
 շակերտք գրոյ, զի իբրեւ վարդապետք հոգեբարձու
 լինիցին մեզ իմաստնացուցիչք, եւ մեք իբրեւ ա-
 60 շակերտք փոյթք մեծացուք վարդապետութեամբ
 նոցա: Սկսցուք եւ մեք գնալ ընդ հետս երանել-
 ւոյն Յորայ, եւ ուղղել զգնացս մեր ընդ ճանա-
 պարհս նորա:

Այր մի էր յերկիր յԱւծ, այսինքն ի
 65 պարարտ յերկրէ, եւ անուն նորա Յոր. եւ ընդէր
 ասէ գիր յերկրէ էր այրն, որ նմանող էր վարուքն
 զուարթնոց որդւոցն բարձանց: Աստուած գրեաց
 զառաքինութիւնս նորա, զի ընթերցցին մարդիկ եւ
 լուիցեն եւ եղիցին նմանողք նմա: Եւ յորժամ ասէ
 70 գիր վասն առաւել գնացից նորա եւ առաքինի
 գործոց նորա, զի գուցէ իբրեւ լուիցեն՝ իմասցին
 եթէ հոգեղէն է նա եւ ոչ մարմնեղէն: Անխեաց
 Աստուած գրոշմեաց յըսկիզբն գրոցն զառաքինու-
 թիւն նորա, եւ գտեղին եւ զերկիրն յորում ծնեալն
 75 էր, զի իբրեւ լուիցեն արդար ընկերք նորա, ուրախ
 լինիցին թէ գոյ նոցա ազգական, որ զգեցեալ էր
 մարմին իբրեւ զնոսա եւ ոչ պարտաւորեցաւ: Ասն
 այնորիկ ասէ գիր թէ Այր մի էր յերկիր յԱւծ
 եւ անուն նորա Յոր. իբրեւ զձեզ էր ասէ, ո՛վ
 80 մարդիկ, հնարեցարուք եւ դուք լինել իբրեւ զնա,

52. AB լինին: — 56. B քաջալէր . . . նա-
 հատակ: — 58. B եւ հոգաբարձու: — 60. B
 փոյթ: — 65. Յ-Բ. Գ-Լ. Ա. 1. AB յՕծ: — 68. B
 առաքինութիւն: — 71. AB գուցցէ: — 72. AB
 նայ: — 73. A չիք որչափ: — 76. AB ազգա-
 կանք: — 77. B զնոսայ: — 78. B այսորիկ: — 80. B

ըստ այնմ զոր ասէ առաքեալ. Եղերուք իբրեւ զիս,
 քանզի եւ ես իբրեւ զձեզդ էի: Մարմին զգեցեալ
 էր իբրեւ զձերդ, զգեցարուք եւ դուք զգեղ մտաց
 նորա. ի մէջ մարդկան շրջէր իբրեւ զձեզ, ժրացա-
 85 րուք եւ դուք հաղորդել ընդ հրեշտակս լուսոյ
 իբրեւ զնա. ամուսնացաւ իբրեւ զձեզ, այլ ոչ իբ-
 րեւ զձեզ երթայր զկնի խրատու սպանող ամուսնի
 իւրոյ, զի լեալ են կանայք ձեր արք մտաց ձերոց:
 Իբրեւ զձեզ ծնաւ ուստերս եւ դստերս, այլ առա-
 90 ւել քան զձեզ սնոյց ի ներքոյ երկիւղին Աստու-
 ծոյ, ուսոյց նոցա սիրել զմիմիանս. իբրեւ զձեզ ու-
 նէր ինչս բազումս, այլ ոչ յափշտակէր իբրեւ զձեզ
 դայլոց, այլ եւ ոչ զիւրն արդելոյր ի կարաւտելոց.
 Իսկ սատանայ հաշէր մաշէր իբրեւ տեսանէր զայս
 95 ամենայն, քանզի ոչ աղջամուղջ խաւարն սաստիկ
 լուսոյ արդարոյն կարէր համբերել: Զոր աւրինակ
 կուրացուցանէ արեգակն ճառագայթիւք իւրովք
 զխէթ աչս, նոյնպէս յաղթէր արդարութիւնն Յո-
 բայ խաւարի շարին, որ զայսպիսի շարիս ցուցանէր,
 100 եւ Յոբ, որ քաղցր էին ճառագայթք ողորմութեան
 նորա ամենայն ումէք, յոյժ դառն էին սատանայի, եւ
 զորմէ բազումք գոհանային, մինն միայն տրանջէր:
 Պակասեցաւ կողմն սատանայի յաւուրս նորա. զի
 պարտեաց եւ եհան ի նմանէ զաշակերտս նորա:
 105 Խորհուրդ ի մէջ առեալ ասէր սատանայ. վայ ինձ

զնայ: — 83. A զգեղ: — 84—86. B ժրացարուք . . .
 հաղորթել . . . զնայ: — 86—92. CDE ամուսնացաւ,
 այլ ոչ արար զկինն. այր (CD այլ) մտաց իւրոց սպա-
 նող խրատու . . . սնոյց որդի, այլ յերկիւղն Աստուծոյ,
 ունէր մեծութիւն, այլ ի պէտս կարաւտելոց: — 89.
 “զձեզ” մեզմէ: — 90. B երկեղին: — 94. այսպէս CDE
 իսկ AB չունին հաշէր է-: — 97—98. Հմմտ. Վ անա-
 կան. “որպէս արեգակն լուսաւորէ զառողջ աչս եւ
 կուրացուցանէ զխէթ աչս” — 98. B զխիթ . . . ար-
 դարութիւն: — 99. AB շարս: — 101. B ումէք: —
 102—111. CDE ի տարբերութիւնները տես վերը էջ 69:

եղևիկ եմ ես, զառաջին մարդն խաբեցի, եւ յան-
 մահութենէ զլացայ, արդ եթէ թոյլ տամ սմա՛ սա-
 կաւանայ յոյժ կողմն իմ, այլ լաւ է ինձ աշ-
 խատել սակաւ մի, եւ [յոյժ] սպանանել զՅոբ. եւ
 110 զայս ոչ գիտէր եթէ յորժամ աշխատէր ամենայն
 զաւրութեամբ իւրով, ոչ ապրէր ի Յոբայ, քանզի
 այլք ուրք չէին որդիք Յոբայ, գտան նմա առ յոյս
 սնտի կշտամբեալք ի նորա խաւարին կամս մոլո-
 րեալք: Արդ սա ընդ Յոբայ ի պատերազմ պատրաս-
 115 տէր, իբր հպարտութիւն ի վերայ հպարտութեան յա-
 ւելոյր իւր. ետես նա զծառն մեծ, թէ տարածեաց
 զոտս իւր եւ ամենայն թռչունք հալածեալք ա-
 պաւինին յոտս նորա, կարծեաց եթէ կարիցէ հա-
 տանել զնա տապարաւ կատաղութեան իւրոյ, եւ
 120 հալածեսցին թռչունք յիւրեանց յապաւինութե-
 նէն, եւ գիւրաւ անկցի ապաւէնն թռչնոց. եւ զայս
 ոչ ա՛ռ ի միտ անհանձարն, եթէ ինքն աշխատի եւ
 թափէ զոյժն եւ վարձկանքն իւր խաբին եւ ամաչեն,
 երկաթն իւր փշրի եւ ծառն ոչ կտրի, բայց ոչ մար-
 125 տեաւ ժպրհութեամբն ընդ ծառն առանց տեառն
 դրախտին, մի՛ գուցէ տազնապիցին այլ եւս ծառքն
 [եւ յորժամ կամի կտրել ապականիչն կտրէ], այսինքն
 ոչ կարաց սատանայ մարտնչել ընդ արդարոյն մինչեւ
 թողացոյց Աստուած, քանզի ոչ ունի իշխանու-
 130 թիւն առանց թողացուցանելոյ, զի եթէ մարտու-
 ցեալ էր ընդ Յոբայ առանց թողացուցանելոյ, կար-
 ծ էին մարդիկ եթէ գոյ զաւրութիւն տկարին, ապա

— 106. B եղևիկ: — 107. A զլացա: — 107. B սմայ.
 108. A կողմնս: — 109. AB աշխատել: — 111. A
 զաւրութեամբն: — 112. B որ: — 113. AB խ-
 լային, հմմտ. վերը էջ 78. հատուածս ընդհանրապէս
 մութ է: — 114. B սայ: 117. B յամենայն: — 118.
 A ապաւինին ի յոտս B ապաւինն ի յոտս, տես վերը
 էջ 78: — 119. B զնայ: — 119. A կատաղութեանն:
 — 123. A զոյժն: — 123. A չիք ի-
 կատարի: — 126. AB գուցցէ: — 126—127. փակա-

[եթէ] մինչ թողացոյց Տէրն բարերար շարագործ
 ծառային, յայնժամ մարտեաւ ընդ հաւատարիմ
 135 տնտեսին: Առանց պատասխանիս տալոյ գտցին ուս-
 մունքն մոլարբ, որ ասեն եթէ իշխանութիւն ու-
 նի նա բնութեամբ, զի ահա մարտիւն զոր արար ընդ
 Յոբայ, ունիմք զերկոսեանն, զի տկար է եւ անգէտ.
 տկար է՝ վասն զի խնդրեաց զհրամանն, եւ անգէտ՝
 140 վասն զի հպարտացաւ, զի թէ գիտացեալ էր թէ
 ինքն յաղթի ի պատերազմին, ապա ոչ բնաւ մար-
 տնչէր: Ապա եթէ մարտեաւ առ յոյս եթէ յաղ-
 թեմ, ոչ որպէս կարծեացն դիպեցաւ նմա: Բա-
 դումք են որ պարտաւորին յամալթ մեծացուցչաց
 145 նորա եւ [հպարտութիւն] ի կորուստ եւ ի պարտու-
 թիւն մտաց նորա:

Առիցումք այսուհետեւ զայս սքանչելի պա-
 տերագմէ, զոր կրեցին արարածք, եւ տեսցումք զսա-
 տանայ որ մախանաւք պատրանացն յաղթեաց բազ-
 150 մաց, բայց այժմ պարտեցաւ ի միջէն, որ անկեալ
 դնէր յաղբիսն. խորհեցաւ սատանայ մարտնչել
 ընդ Յոբայ, կանխեաց ամենագէտն եւ զրկեաց ըզ-
 խորհուրդս նորա, բայց ոչ արգել զնա ի գլացութե-
 նէն: Եւ ասաց, ասէ, Տէր ցտատանայ. եղեալ ինչ
 155 իցէ քո ի մտի զծառայէ իմմէ զՅոբայ, զի շիք ոք իբրեւ
 զնա ի վերայ երկրի. բաւական է այս վկայութիւն

զ ծին հատուածք կը խանգարէ իմաստը: — 133. B բա-
 րերարն: — 135. պատասխանի (?): — 135-142. Հմմտ.
 վանեական. «յանդիմանեսցին ուսմունք մոլարբ որ
 ասեն. իշխանութիւն ունի նա բնութեամբ, զի տկար
 է նա եւ անգէտ. տկար է վասն զի խնդրեաց զհրամանն,
 եւ անգէտ զի մարտեաւ. եթէ գիտացեալ էր ինքն թէ
 յաղթի ոչ մարտնչէր ընդ նմա», — 136. AB մոլարբն:
 — 137. AB նայ. . . ահա (B ահայ): — 137. B շիք
 ընդ: — 138. A զերկոսեան: — 140. A շիք զի: —
 142. AB ապայ: — 145. Գնջելի է «հպարտութիւն»,
 որ ծագած կ'երեւայ մերձակայ «ի պարտութիւն» բա-
 րուն: — 146. AB զնայ:

160 Ի վերայ նահատակին, Աստուած իսկ եղեւ վկայ ճրշ-
 մարտութեան նորա. ծառայ՝ զոր տէր իւր սիրէ,
 ո՛վ ատէ զնա, եթէ ոք ատէ՝ ոչինչ կարէ մնասել
 165 զնա, զի աւգնական նորա տէր է, եւ մարդոյ՝ որում
 Աստուած վկայէ, ո՛վ կարէ կոխել զնա եւ եթէ
 յանդգնեացի՝ անձին իւրում մնաս առնէ եւ ոչ
 սիրելոյն Աստուծոյ: Ապա եթէ ոչ տեսցուք զսա-
 տանայ որ ժպրհեցաւ մարտնչել ընդ առն, որում
 165 Աստուած եղեւ վկայ եւ վաղվաղակի ժամանեցին
 նմա կորանք:

Ետ պատասխանի սատանայ առաջի Տեառն եւ
 ատէ եթէ ոչ ձրի սիրէ Յոբ զԱստուած, այլ զի ե-
 տուր նմա վարձս, վասն այնորիկ պաշտէ զՏէր, զի
 170 քո առ հասարակ ամրացուցեալ է զնեքքինս եւ
 զարտաքինս նորա եւ որ ինչ միանգամ շուրջ զնո-
 վաւ է: Ջերկս վաստակոց նորա աւրհնեցեր եւ զանա-
 սունս նորա բազմացուցեր ի վերայ երկրի: Աղէ արկ
 զձեռն քո զնովաւ եւ զերծ զնա յընչից իւրոց, եթէ
 175 ոչ յանդիման հայհոյեացէ զքեզ. տուր ինձ իշխանու-
 թիւն ջեռուցանել զնա ի բովս եռանդեան եւ ցու-
 ցից զի գոյ աղտ յոսկին որով պարծիս. մերկեա ի
 նմանէ զհովանի շնորհաց քոց եւ տեսջիր ո՛րպէս
 ցամաքեցուցից տապով նեղութեանց զխոստովա-
 180 նութիւն հաւատոց նորա, տուր ինձ հրաման շըն-
 շել զմրրիկ իմ եւ խռովել հողմով զձովն մեծ
 ի վերայ վաճառականին, եւ տեսջիր ո՛րպէս
 ընկղմեցից զբազմաժողով շահ վաճառաց նորա ի
 քակել սաստիկ ալեաւք իմովք զհաստատուն
 185 տախտակս նաւի նորա, տուր ինձ հրաման հանել
 զտէգս իմ սրտմտագինս, եւ տեսջիր ո՛րպէս զարհու-
 րեցուցից զհովիւն խաշանց քոց բազում գայլիւք

163. B ապայ: — 168. B հրամանք: — 170 — 171
 B չիք է — զւրդւոյն: — 174. B յնչից: — 175 — 196
 վանականի տարբերութիւնները տես վերը էջ 70 — 71
 — 177. AB մերկեայ: — 180. B հաւատաց: — 187
 B զհովիւն:

եւ ցրուեցից զհաւտան աղ քատաց, տուր ինձ հրամանս
 ժողովել զամենայն հէնս իմ եւ տալ ընդ նմա մարտ
 190 պատերազմի, եւ տեսչիր սրպէս առից զքաղաք խոր-
 հրդոց նորա եւ քակեցից զհաւր աշտարակս նորա,
 տուր ինձ իշխանութիւն ճեպել կարկուտ ըստ կա-
 մաց իմոց, եւ տեսչիր սրպէս քակեցից զցանկ այ-
 դւոյ նորա եւ կոտորեցից զբարունական ողկուզաւք:
 195 Բազում խրոխտամաբ խրոխտայր անաւրէնն մինչեւ
 սա իշխանութիւն, ոչ զի Յոբ պարտաւորեացի, այլ
 զի սատանայ յաճախեացի եւ կորացի: Եւ ասէ Տէր
 ցատանայ, ահա զամենայն ինչ որ ընդ նովաւ իցէ
 տուեալ է ի ձեռս քո. բայց ի նա մի՛ մերձենայցես.
 200 եւ ասեն բազումք եթէ ընդէր ետ ի ձեռս նորա, զի
 ահա գիտէր թէ արդար է. գիտացէ այն որ զայս
 ասէ, զի թէպէտ եւ տէր իւր գիտէր զնա, զինա ամե-
 նագէտ է, այլ ծառայակիցք իւր ոչ էին տեղեակ ա-
 ռաքինութեան նորա: Աչաւք տեսանէին, զի եմոյժ զնա
 205 ի մարտն վասն երկուց իրաց, մի՛ զի գիտացեն զնա
 որք ոչ գիտէին եւ մի՛ զի սատանայ յամաւթ լիցի,
 զի պարտաւորելոց էր ի մարտի արդարոյն եւ յեր-
 կրորդ Ադամայ. այլ գիտէր Աստուած եթէ յաղթէ
 Յոբ, վասն այնորիկ ոչ արգել զնա ի մարտէն, զի մի
 210 կարծիցի եթէ ճշմարիտ են բանք սատանային՝ որ
 սուտն է, եւ ակնարկեացէ վասն Յոբայ եթէ տկար
 է զաւրութիւն կամաց նորա եւ գտանիցի Աստուած
 ականառու, եթէ զայր՝ որ ոչ էր արժանի սիրելոյ սի-
 րէր: Այլ զի Աստուած ազատ է ի բամբասանաց եւ

189. A հէնսն, B հէնն: — 195. A խրոխտամաբ
 խրոխտայ, B խրոխտայ անորէնն: — 201. B արդարէ՛: —
 205. B չէք զի: — 205. B զնայ: 210. AB ճշմարիտ է:
 բանք սատանային (A ստին): — 211. AB ակն արկեացէ (B
 ակնարկեացէ) է. նոտրը ջնջեցի: — 200—214. Հմմտ. Աւ-
 նական, “Ասեն բազումք թէ ընդէր ետ զնա ի ձեռս
 նորա. զի գիտէր թէ արդար է. զի գիտացեն զնա
 որք ոչ գիտէին եւ մի՛ զի սատանայ յամաւթ լիցի,
 զի պարտաւորելոց էր ի մարտի արդարոյն եւ երկրորդ
 (E յերկրորդ) Ադամայ եւ դարձեալ զի մի կարծիցէ թէ

215 յանգիտութենէ, եւ Յոր ի լուծութենէն զոր
 կարծեաց զնմանէ սատանայ, բանսարկուն կշտամ-
 բեացի ի ստութեան իւրում՝ եթէ բարիք մատնեաց
 Աստուած զժառայ իւր ընդ նմա ի պատերազմ, զի
 մի՛ ծածկեացի նեղութիւն առաքինութեան նորա։
 220 Եւ սատանայ պարծելով էառ հրաման փորձել ըզ-
 ժառայն Աստուծոյ։ Սկսաւ այնուհետեւ սատանայ
 ժողովել զզաւրս իւր՝ զգունդս լեզէոնաց եւ զաւ-
 րազլիաց, զբանակն բեեղզերուղ ասպարապետ ձա-
 խու կողմանն։ Ետուն խրատ ամենեքին միմեանց ե-
 225 թէ յանկարծակի ընդոստուացեն զարդարն նահա-
 տակ։ Խաւսել կալաւ սատանայ ընդ պաշտաւնեայն
 ամբարշտութեան իւրոյ, ասէ. պատերազմ է այս
 մեծ եւ սաստիկ, որ կարգի անուն նորա յամենայն
 դարս. ես պարծեցայ առաջի Աստուծոյ խրոխտալով
 230 եւ ասացի վասն Յորայ. Եթէ մատնեացես զնա ի
 ձեռս իմ, գտանի աղտ յոսկին. եւ ետ ինձ իշխա-
 նութիւն ի վերայ ընչից նորա, առնել զնոսա ըստ
 կամաց իմոց։ Տեսէք եւ զգոյշ լերուք, գուցէ զեղ-
 ծիցիք եւ լինիցիք այսին կատականաց։ Արդ պիտոյ
 235 են հնարք եւ խորամանկութիւնք ձեր, եւ կեղծա-
 ւորութիւնք խորհրդոց ձերոց։ Թաղեցէք եւ թա-
 դուցէք զորոգայթս ձեր, եւ երկայնեցէք զլարս
 գործեաց ձերոց, ժողովեցէք զամենայն մեքենայս
 ձեր, խորեցէք փորեցէք զխորխորատս ձեր, հապա-
 240 տեսից զվարուժանակս իմ ապականիչս, խառնեցէք

տկար է նա եւ Աստուած ակն առնու եւ շիրէ զայր
 մի, որ ոչ է արժանի սիրոյն. Եփրեմի մտքը պարզա-
 բանուած է հոս բնականաբար։ — 214. B ազատէ։ —
 217. A ի սրտութեանն։ — 217. AB բարի ոք։ — 220.
 A եւ առ։ — 222. AB լեզէոնաց։ — 223. AB զբա-
 նակս (A բեեղզերուղ), զոր կ'ուղղեմ, այլազգ անիմաստ.
 բայ մը կը պակսի։ — 224. AB «ամբն», ուրեմն նաեւ
 «ամենեքեան»։ — 231. A յաղտ յոսկին, B աղտ ոսկին։
 — 233. AB եւ (B չիք է-) զգոյշ լերուք։ — 235. AB.
 խորամանկութիւնդ։ — 236. B կեղծաւորութիւնն։ —
 239. B ապա։ — 240—243. տես վերը էջ 78/9, հմմտ.

զմագիլս ձեր ընդ աղաւնին միամիտ, հապա որսորդք
 իմ հնարագէտք, մի՛ ապրեսցի եղջերու դաշտաւոր,
 հապա տեսից յոհմակս խաւարեայս, սլացարուք
 զկնի արագոտն այծեմանն, բայց մի միայն յարձա-
 245 կիցիք, գուցէ պարտիցիք յառաջնում ընթացից
 նորա, զաւղեսլիք, դարանակալ լիջիք եւ տուք
 ժամ միմեանց ի ձորամուտս դարանաց ձերոց:
 Շուն ի շանէ առցէ դքաջ ընթացսն, յորժամ վաս-
 տակեսցի առաջինն, ապա առցէ երկրորդն, թիւրե-
 250 ցարուք թիւրքդ ընդ ուղղոյն, կամակորեցէք կա-
 մակորքդ ընդ երանելոյն, կարգեցէք, տուք ցմի-
 մեանս, այր յառնէ առնուցուք իբրեւ զգունդ: Եթէ
 այդպիսի հնարիւք ոչ հնարիմք, յաղթէ նա մեզ
 եւ կորնչին պարծանքն մեր. եթէ այդպէս կամակոր
 255 պատճառանաւք ոչ յաղթեմք, ջանայ անցանէ ըստ
 մեզ եւ լինի մեզ սուգ անհնարին. եթէ աճապարէ
 եւ զերծանի, այլ ոչ եւս կարեմք ըմբռնել. զբազու-
 մըս յափշտակեալ է[ր] նա ի մէնջ, եկայք խնդրես-
 ցուք զվրէժս այնոցիկ զորս փախոյցն ի մէնջ աւրի-
 260 նակաւ(ք)ն, զորսնկարեաց յաշխարհի եւ ուսոյց զբա-
 զումս առաքինանալ: Անաս մեծ արար նա ի բանակս
 մեր, զի թէ միայն էր, չէին յոյժ մեծ խարանք նո-
 րա, այլ մեզ այն չար է, զի զբազումսն խարէ, զի
 եւ զկանայս անգամ ճոխացոյց եհան ի գլուխս մեր
 265 եւ ահա կոխեն զգլուխս մեր ոտիւք իւրեանց՝ յոր-
 ժամ նստի թարգմանէ այրւոյն եւ մոռացուցանէ
 նմա զմահ ամուսնոյ իւրոյ. ոչ տայ ինձ թոյլ հեղ-

նաեւ ՀԲ. «վարու ժանակ»: — 241—242. B որ զորդին
 հնարագէտք, տես վերը էջ 76: — 243. B ապա: —
 245. B գուցցէ: — 247. B մի մնաց: — 247. A ի ձո-
 րամուտ, B ի ձորամատ: — 248. B ընթացք: — 249.
 B վաստակեցի: — 252. B այր առնէ: — 254. B կորնչի:
 — 255. B այ ճառն: — 255. AB ընդ, ուղղեցի: —
 259. B այնց կամ զբոս փախոյց օրինակաւ: — 262. A
 խորանք: — 263. B մեղացն չար է զի բազումս (A բազ-
 մօքն), տես վերը էջ 76: — 265. B ապա: — 267. B

ձուցանել զնա տրտմութեամբքն եւ շտայ ասել նմա
 բան հայհոյութեան, եթէ կամիմ ձգել ի նա զնետս
 270 իմ, լինի ի նմա իբրեւ զվահան ընդդէմ երե-
 սաց նորա. շրջի ածէ զձեռն զգլխովք որբոց, եւ
 ջնջէ զարտասուս յաչաց նոցա, զգեցոյց նոցա
 զգաստութիւն եւ արար զնոսա ծերս ողջամիտ վար-
 դապետութեամբ իւրով. զգողութիւն որ է դուստր
 275 ձախոյ իմոյ, ոչ ետ թոյլ պաշտել յաշխարհի, վասն զի
 ոչ թոյլ տայ[ր] կարաւտելոցն կամ աղքատացն
 երթալ գողանալ, զի զամենեցուն պէտս լցուցանէ.
 առ ո՛ր երթայց ի դատ՝ ոչ գիտեմ, ամենայն ոք սիրէ
 զնա [եւ] ես միայն ատեցի զնա. արար ինձ զերկիրս
 280 երկինք, զի ի նմա հաւասարութիւն եւ ի սմա միա-
 բանութիւն ընդ նմա: ՅԱստուծոյ՝ որ ի վեր է տան-
 ջիմ եւ ի Յոբայ՝ որ ի խոնարհ է այպանիմ: Եւ զայս
 զոր ասեմս ձեզ, որդեակք կորստեան իմոյ, գիտէք
 եւ առաւել եւս քան զիս: Խոցոտեաց եւ զձեզ սաս-
 285 տիկ նիզակաւք եւ ձգեաց զնետս իւր դեղեալս. զի՞
 թագուցանեմք զցաւս մեր ի միմեանց, եկայք յայտ-
 նեսցուք զծիծաղելիս մեր միմեանց, զի ահա երկու
 ծերքն կազասէրք, որ մարտեան ընդ Շուշանայ
 սրբոյ միամիտ աղաւնոյն, գողացան նախ զամաւթս
 290 իւրեանց ի միմեանց եւ ապա յայտնեցին միմեանց
 զամբարշտութիւնս միմեանց. (ց)այժմ եւ դուք էիք
 զաւրք իմ, գողացաք թագուցաք ի միմեանց զցաւս
 մեր, եկայք բերցուք ի մէջ զվայս եւ զգոյժս մեր, զի
 եւ դուք վիրաւորեցայք ի նմանէ: Եւ ես ունիմ սպիս
 295 մեծամեծս, եկայք անկցուք իբրեւ զհէն ի վերայ,
 եւ ասպատակեցէք ի կողմն մի իւրաքանչիւր որում

տամ: — 271. B սրբոց: — 174. A վարդապետու-
 թեամբն: — 174. B զգողութիւն: — 174. “դուստր”
 ասորերէնի մէջ գողութիւն իգական է: — 281. A
 միաբանութիւնն: — 284. A չիք է: — 285. B դի-
 ղեալս: — 288. A կարգասէրք. . . AB մատեան: —
 293. B զվկայս: — 296. B եւս պատահեցէք. տարա-

Հասցէ, առէք ի ձեռն զգոյժս շարեաց եւ եղիցին ի
 ձեզ իբրեւ զլարեալ աղեղունս, պատկանեցէք ի նա
 զհամբաւս իբրեւ զնետս եւ ձգեցէք ի Յոբ որպէս
 300 ի նպատակ. այլ ոչ յաճախեցից պատուիրել ձեզ,
 քանզի առաւել եւս գիտէք դուք զչարիսն քան զիս:
 Պատրաստեցաւ սատանայ զաւրաւք իւրովք,
 եւ էջ եկաց ի մէջ պատերազմին, որոյ նման է գա-
 լուստն իւր Յուդայի աշակերտի իւրոյ, որ ժողովեաց
 305 ի վերայ Տեառն մերոյ զգունդս զլացողացն: Բայց
 զաւրութիւն Տեառն սաստեաց ի նոսա եւ չոգան
 յետս յետս եւ զարկան զգետնի: Նոյն զաւրութիւն
 եւ դողացոյց զառաջինսն երթալ յետս զաւրու-
 թեամբ նորա ի ծառայէ նորա: Ամաչեաց սատա-
 310 նայ եւ Յուդայ եւ կործանեցան դեւքն եւ խաշա-
 հանունքն: Յաղթեաց Տէր մեր իբրեւ զթագաւոր եւ
 պսակեցաւ Յոբ իբրեւ զյողթող. զաւրութիւն ձա-
 խուն մարտեաւ ընդ աշակերտի աջոյն եւ Յուդայ
 աշակերտն սուտ մարտեաւ ընդ Տեառն մերոյ ճշմա-
 315 րիտ վարդապետին, բայց յամաւթ եղեւ յերկոսին
 մասինն, զի նմա վայելէ ամաւթ եւ նախատինք: Ա-
 մաչեսցէ սատանայ եւ Յուդա աշակերտ իւր: Ա-
 ռաքինացաւ Տէր մեր եւ Յոբ նահատակ իւր: Այլ
 զայս ամենայն զալիս զբաւսանաց սատանայի ոչինչ գի-
 320 տէր Յոբ եւ ոչ զչար խորամանկութիւն նորա յայտ-
 նեալ ի ճշմարտէն, այլ ըստ սովորութեան իւրում
 վաստակէր ի գործս արդարութեան եւ սկսան ըն-
 թանալ կողմնակիցք ձախուն:

կուսական է տեղւոյս անեղծութիւնը: — 301 A դու:
 — 302. A զաւրաւքն, B զօրոքն: — 303. B նմանէ:
 — 307. B յետս: — 310. B Յուդայ: — 314. B մարտ
 ընդ աշակերտն սուտ, A «մարտ եւա», եւ դատարկ տեղ:
 — 319. B ալիս: — 321. A սովորութեանն: — 227—
 324. այսպէս կը համառօտէ Ա անական. «Ասէ. պա-
 տերազմ է այս մեծ, որ կարգի անուն նորա յամ» (E
 ամենայն) դարս. եւ պարծեցայ առաջի Տեառն, եւ
 ասացի վասն Յոբայ թէ տաց զնա ի ձեռս իմ գտանի
 աղտ յոսկին (E յաղտ ո.) եւ ետ իշխանութիւն ինձ.

[Բայց պարտ է գիտել թէ ուստի էր ազգաւ
 325 Յոր. որ այնպիսի հռչակաւոր անուան արժանի ե-
 ղեւ: Էր սա ի ցեղէ Եսաւայ, որդւոյ Իսահակայ,
 եւ յառաջ էր անուն նորա Յորաբ: Եւ առեալ կին
 արաբացի ծնաւ որդի, որում անուն էր Նոյն եւ
 հայր Յորաբայ որ է Յոր Զարեհ, որդի որդւոյն Ե-
 330 սաւայ եւ մայր նորա Բոսորացի, եւ էր նա երրորդ
 Սրբահամէ. եւ այս են թագաւորք, որ թագաւո-
 րեցին յԵդոմ, յորում եւ նա եղեւ իշխան աշխար-
 հին: Առաջինն Բաղակ Բէովրեանց որ կամէր կո-
 տորել զԻսրայէլ յանապատին եւ անուն քաղաքին
 335 նորա Գեներայ. յետ Բաղակայ Յորաբ որ է Յոր, յետ
 նորա Ասոմ, որ էր զաւրավար յերկրէն Թեմնացւոց,
 յետ նորա Ադադ, որդի Բարովդայ որ կոտորեաց

արդ պիտոյ են ինձ հնարք եւ խորամանկութիւն ձեր,
 թաղեցէք (CD բաղիցէք) եւ թագուցէք զորոգայթս
 ձեր. հապա առաքինի վարժանակք իմ ապականիչք,
 խառնեցէք զմագիլս ձեր յաղաւնի միամիտ, հապա որ-
 սորդք իմ հնարագէտք, մի ապրեսցի եղջերու պաշտա-
 ւոր. հապա ոհմակք խաւարեայք, սլացարուք զկնի (E
 չիք զ՚ի) արագոտն այծեման. դարանակալ լիջիք, ժամ
 (E դամ) միմեանց շուն ի շանէ առէք (E առնէք) զքաջ
 ընթացն, թէ յաղթէ նա մեզ, կորնչին պարծանք մեր,
 եւ թէ միայն էր նա, չէին յոյժ խարանք (CD խորանք)
 նորա, հայհոյութիւն այրւոյ, եւ գողութիւն աղքատի,
 խեղդ որդւոյ, զգործիս մեր յափշտակեաց, կանանց ետ
 կոխել, առ ո՛ր երթայց ի դատ ոչ գիտեմ, զի ամենայն
 որ սիրէ զնա, ես միայն ատեցի զնա. Սատուծոյ որ ի վեր
 է տանջիմ եւ ի Յորայ որ ի խոնարհ է այպանիմ, զի
 թագուցանեմ զցաւս մեր ի միմեանց, պատմեսցուք մի-
 մեանց որպէս ծերքն, որպէս երկու Շուշանայ սրբոյ
 (DE պատմեսցուք սոցին նմա ծերք երկու . . .): Չայս
 եւ այլ նման սոցին խաւսեցաւ ընդ զաւրս իւր, էջ
 եկաց ի մէջ պատերազմին նման (չիք E խաւսեցաւ նման)
 Յուդայի մատնչին իւրոյ աշակերտին, որ ժողովեաց ի
 վերայ Տեառն (E տան) իւրոյ զգունդս զլացողացն (E
 սլացողական). ամաչեսցէ սատանայ եւ Յուդայ, —
 324—348. Հմմտ. վերը էջ 74—75: — 325. B որ այն-
 պիսի անուան արժանաւորեցաւ. A ալ արժանաւորեցաւ,
 ուղղեցի: — 335. AB Գեներայ: -- 337. B Բարով-

զՄագիամ ի դաշտին Մովարու եւ անուն քաղաքի
 նորա Գեթեմ: Եւ անուն բարեկամացն Յոբայ Ե-
 340 լիփաս, Բաղդատ, Սովփար արքայ: Եւ գրեաց զամե-
 նայն առաքինութիւն Յոբայ եւ զպատերազմն Մովսէս
 մարգարէ: Ոչ նախատի անուն եւ առաքինութիւն
 Յոբայ վասն տոհմին Եսաւայ, որպէս եւ ոչ անուն
 Աբրահամու վասն քաղաքացւոցն եւ ոչ Մելքիսե-
 345 դէկ վասն Քանանու, նոյնպէս եւ ոչ Յոբ վասն ե-
 դովմայեցւոցն, դովի յամենայն աստուածաշունչ
 գիրս համբերութիւն Յոբայ ըստ այնմ զհամբերու-
 թիւն Յոբայ լուարուք եւ զկատարումն Տեառն տե-
 սէք:] Առանձինն եմուտ ի պատերազմ ընդ Յոբայ եւ
 350 յաղթեցաւ, ընդ Տեառն մերոյ եւ կործանեալ ի Տե-
 առնէ կոխան եղեւ առաքելոց Տեառն մերոյ եւ ամե-
 նայն որդւոց աւազանին, յորոց փառաւորի ամենա-
 սուրբ Երրորդութիւն, այժմ եւ միշտ եւ յաւիտեանս
 յաւիտենից ամէն:

դա: — 343. B որպէս եւ անունն: — 345. A յե-
 դովմայեցւոցն: — 348. A զհամբերութիւնն: — 349.
 A առանձին: — Ա երջաւորութեան մասին մեծապէս կը
 տարակուսիմ:

2.

ԱՆՏԻՊ ՀԱՏՈՒԱԹՆԵՐ ՈՍԿԵՐԵՐԱՆԻ ՊԱՐԶՈՍԻ
ՄԵԿՆՈՒԹԵՆԷՆ

Դասական հայերէնի անվիճելի հարստութեան մասին կազմուած գաղափարը զգալապէս նուազ ու նուազ կ'ըլլար անշուշտ՝ եթէ Յովհաննու Ոսկեբերանի մեկնաբանական գործոց թարգմանութիւնները չունենար հինգերորդ դարը իւր մատենագրութեան շարքին մէջ: Եսայեայ, Մատթէի, Յովհաննու եւ Պաւղոսի մեկնութեանց ոսկեգարեան թարգմանութիւններն են որ խնայած են պահել ապագային հայ լեզուին այն բարձր թռիչքը՝ որով իրաւամբ կը բարձրանայ այսօր դասուիլ հնութեան կրկին դասականներու պերճ շրջանակին մէջ: Բայց ամենաւեր ժամանակը յաջողած է նաեւ հայ χρυσοστομικάն առնուլ մասամբ իւր սպառիչ իշխանութեանը տակ այնպէս որ չունինք այս օրս Ոսկեբերանէն գործ մը, որ ըլլայ ամբողջ, որ ըլլայ անեղծ, հրատարակիչներու հետ իսկ խօսելով՝ Եսայեայ մարգարէութեան մեկնութիւնը¹ «ի տեղիս տեղիս պակասոր է»:

¹ Երանելոյն Յովհաննու Ոսկեբերանի մեկնութիւն Եսայեայ Մարգարէի, Վենետիկ 1880:

“ի միջի եւ ի վերջոյ Բեբէ”, “եւ այն լի վրիպա-
կօք”, իսկ մատթէոսեան աւետարանին մեկ-
նութեան¹ թերեւս հայ թարգմանչին ներմու-
ծած² չորս բաժանմանց՝ երկուքը միայն —
Գիրք առաջին եւ Գիրք երկրորդ — մնացած
են անթերի վիճակի մէջ, մինչ “երրորդ Գրոց”
միայն հատակոտորները կրցած է ճառընտիրնե-
րէն ի մի հաւաքել հրատարակիչը եւ “աւաղ
զի գրչագիրք ընտիրք չէ մեղ, զի գէթ -նէղձ
ղնչխարսն ունէաք”, “եւ ուրեք ուրեք . . . կամ-
որ գրչացն ի նոսա Ինչիւն զուշակին”, բայց
աւելի խեղճ երեւոյթ ունի Յովհաննու
մեկնութիւնը³, որմէ հազիւ տասն եւ երեք
ճառ⁴ իբրեւ դասական մնացած է եւ այն այն-

1 Յովհաննու Ոսկերեւանի Կոստանդնուպօլսի
Եպիսկոպոսապետի յաւետարանագիրն Մատթէոս Գիրք
կրկին (հատ. Ա.) եւ Գիրք երրորդ թերի (հատ. Բ.), Վե-
նետիկ 1826:

2 Տես -նք, էջ 6—7 (հատ. Ա.). համեմատէ նաեւ
Նորայր Բիւզանդացի, Կորիւն Վարդապետ, էջ 22:

3 Մեկնութիւն սրբոյ Աւետարանին որ ըստ Յով-
հաննու, Տպագրեցեալ . . . ի Կոստանդնուպօլսիս քաղա-
քի (1717):

4 “Կիրակոս Վարդապետ”, որ “ըստ կարի ուղիղ
յօրինած է” մեկնութիւնս, կը դրէ յիշատակարանին մէջ
թէ “ի սկզբան քան ի երէտ ճառ յասորի լեզուէ
(թարգմանուած է, ինչպէս) բանքն իսկ ցուցանեն”, էջ
ԹՃԿԳ (համա. նաեւ Չարբհանալեան, Մատենադարան,
էջ 611): Տես Գաթրճեան, Քաղուածոյք ի թարգմանու-
թեանց նախնեաց, Յառաջարան, էջ 3, Տաշեան, Յու-
ցակ, էջ 1128, Նորայր, -նք էջ 30—31, նաեւ Մէնէ վի-
շեան, Արդի լեզուագիտութիւն, Ա. էջ 128 “ուր
մինչեւ 12 ճառ դասական կը համարուի անշուշտ վրիպ-
մամբ” — Հաւան ենք բաց աստի Նորայրի կարծեաց.

պիսի խաթարուած ու սխալաշատ տպագրու-
թեամբ կամ — ինչպէս «Սիւրակոս, կը
գրէ — այնպէս «ի յախմար եւ ի տգէտ խա-
ւարած գրչագրաց այլայլած եւ թիւրած», որ
ամէնէն աւելի հոս զգալի կը հանդիսանայ լա-
ւագոյն ամբողջական ձեռագրի մը գոյութեան
հարկը. գրեթէ միեւնոյն տարաբախտութիւնը
կը ծանրանայ վերջապէս նաեւ Պաւլոսի
թղթոց մեկնութեան թարգմանութեան վրայ¹,
որուն հրատարակիչը հակառակ այնչափ ջանքե-
րու Հռովմայեցւոյ, Ա. եւ Բ. Կորնթացւոց,
Գաղատացւոց, Ա. եւ Բ. Թեսաղոնիկեցւոց եւ
Եբրայեցւոց թղթերուն մեկնութեան հատու-
կտիր հատուածները կրցած է ամփոփել հատորի
մը մէջ. իսկ այս հատակոտորները ոչ միայն
ենթարկուած են անխնայ վրիպագրութիւններու
եւ կրճատումներու, այլ նաեւ տուժած են մե-
ծաւ մասամբ իրենց դասական նկարագիրը՝ զո՛հ
երթալով «խաւարած գրչագրաց» յերիւրում-
ներուն. այսպէս Հռովմայեցւոց թղթոյն մեկնու-
թիւնը², այսպէս Կորնթացւոց թղթոյն հատա-

Սիւրակոսի ըսելն թէ բովանդակ մեկնութիւնն Յով-
հաննու վաղ իսկ «էր լեալ թարգմանած ի հայոց շա-
տողիդ է. քանզի վաթսներորդ շորրորդ ճառն . . . սկսեալ
իրանիցն «Յիսուս ամբարձ զաչս իւր յերկինս եւ ասէ Հայր իմ
գոհանամ զքէն» մինչեւ «քանզի եւ զքաղաքն բարձին, եւ
զազգն ջնջեցին» (Ոսկ. Մեկն. Պաւլոս. Բ. էջ 596-609) բուն
առաջին թարգմանչաց հայկաբանութիւն է (—ՆԳ, էջ 31):

¹ Յովհաննու Ոսկերեբանի Կ. Պ. Եպիսկոպոսապետի
մեկնութիւն թղթոյն Պաւլոսի (Բ հտա.), Ա Ենեաթիկ 1862:

² ՀԱՆԴ. ԱՄՍ. 1911, էջ 688-689. Հմմտ. Նոր-
այր, —ՆԳ, էջ 22-23: Աւելի համարձակ կը գրէ Հ. Յ.

կատարը¹, այսպէս նաեւ առ Թեոսագոնիկեցիս
Թղթոյն մէկ հասուածք²։

Այս տխուր երեւոյթին առջեւ Ասկերա-
րանի գործոց հրատարակիչները յոյս մը միայն
ունեցած են թէ ապագայ ժամանակը կու տայ
«զսոցայն հաստատուն օրինակ եւ զլծերոցն
լրումն», տարիներու ստուար շարքը սակայն
տակաւին իրականութեան չէ վերածած այս
յոյսը՝ նոր գիտի մը աւետանք հետարբբե-
լով ապաստղ հասարակութիւնը. հրատարակիչ-
ներու յուսովն ստիպուած ենք օրեմն պարտիչ
տակաւին։ —

Իսոյց հանդերձ այսու ամենայնիւ ճանրն-
տրական գործքերու մէջ ունինք բարեբախտա-
բար բաւական պաշար՝ կարկաստելու փոքր ի
չառէ ոսկերերանեան հասակասորներու խրա-
մանները, սրբազրելու բազմապիսի վրիպակները
եւ երջանիկ ենք յոյն բնագրին առաջնորդու-
թեան տակ գրեթէ միշտ մտանանչելու հարա-
զան ու անհարազատը, Համեմատաբար ազբաս

Ա. գ երեւոյն, La lezione attuale delle Omelie sull'in-
terpretazione dell'Epistola ai Romani, lascia molto a
desiderare per la purezza della lingua e della
forma delle altre Omelie e Commentari. Se
non possiamo chiaramente confessarla una versione
posteriore, pure non è possibile di non conoscerne
i molteplici sbagli ed inesattezze nel ren-
dere il senso dell'originale. *Novoscientia*, Roma 1908,
էջ 151-152.

• ՀԱՆԳ. ԱՄՍ. 1911, էջ 688-689.

• ՀԱՆԳ. ԱՄՍ. 1911, էջ 498-499.

մասենագարանիս ճառընտրական ձեռագիրնե-
րու մէջ երեւան հանեցինք Ասկերերանի գործ-
քերէն արտագրութիւններ, որոնց տպագրին
հետ հարեւանցի համեմատութիւնը կարծել
տուաւ թէ ընդհանրապէս տպագրէն աւելի
ընտիր հատուածներ կը բովանդակեն ձեռագ-
րիւները եւ թէ ձեռագիրներու մէջ կան պա-
հուած միջանկեալ երբեմն նոյն իսկ ընդարձակ
կտորներ, որոնք բոլորովին անձանօթ են տպա-
գրին, եւ մանրամասն համեմատութիւնը կար-
ծիրը վերածեց ստուգութեան: Յատկապէս
Գասթաֆէի եւ Պաւլոսի մեկնութիւնները կ'եզրա-
փակեն իրենց մէջ մեր ժողոված ոսկերե-
րանեան հատուածները, որոնցմէ սակայն առ-
այժմ պատշաճ կը համարինք միայն «Լուսն»
կտորներ ներկայացընել հասարակութեան՝ ու-
րիշ առթի վերապահելով ձեռագրական հա-
տուածներուն ծանօթ տպագրին հետ կարեւոր
բաղդատութիւնը. այսու ներկայ ուսումնա-
սիրութիւնը կ'ամփոփուի պարզապէս Պաւլոսի
թղթոց մեկնութեան վրայ, վասն զի միայն
այս մեկնութեան ամբողջացուցիչ մասուկը կը
կազմեն մեր հաւաքած անձանօթ հատուած-
ները:

Պատճառաց Գիրքը, որ այնպէս ինամով
ժողոված է Հարց գործքերէն Ս. Վրոց իւրա-
քանչիւր հեղինակութեան շարժառիթները,
Պաւլոսի թղթոց իրբեւ «պատճառ» (ὁπὸδρασ)
յառաջ բերած է Նփրեմի Յառաջարաններուն
անմիջապէս կից նաեւ Ասկերերանի մեկնութեանց

սկզբնաւ որու թիւնները հետեւեալ կարգաւ. իսկ
 Ուիլիէմընն Յուան Գնի սիւրբն Համայնացոց Բնութիւն
 ոյսպէս, թղ. 171ա. — Յովնաննաւ Ուիլիէմընի
 ուրիշաւ պարճաւ Արեւելացոց ուրիշն Բնութիւն,
 թղ. 176ա. — Պարճաւ երկրորդ Արեւելացոց,
 թղ. 178ա. — Պարճաւ Գաղարացոց Բնութիւն,
 թղ. 182ա. — Պարճաւ Էփեսացոց Բնութիւն, թղ.
 183բ = Տպ. Ա. էջ 673—674 “Եփեսոս
 մայրաքաղաք է — որ ի քրիստոս Յիսուս”, տող.
 14. — Պարճաւ Փիլիպեցոց Բնութիւն, թղ. 184բ
 = Տպ. Ա. էջ 342—345 “Փիլիպեցիքն ի
 քաղաքէ մակեդոնացւոցն են — եւ ոչ ի կա-
 մաց”, տող. 7. — Պարճաւ Աղուսացոց Բնութիւն,
 թղ. 186ա = Տպ. Ա. էջ 522—523 “Ամե-
 նայն թուղթքն Պաւղոսի — յորժամ մեկուսի
 իցեմ”, — Պարճաւ Թեասալնիկեցոց ուրիշն
 Բնութիւն, թղ. 187ա. — Պարճաւ երկրորդ Թե-
 սալնիկեցոցն, թղ. 188ա. — Պարճաւ Էփեսացոց-
 ոց Բնութիւն, թղ. 193ա. — Պարճաւ ուրիշն
 Բնութիւն Տիւրքիէի, թղ. 196ա = Տպ. Ա. էջ 1—3
 “Յայն աշակերտաց — մի աւտարտտի ուսուցա-
 նել”, տող. 6. — Պարճաւ երկրորդ Բնութիւն Տի-
 վրիէի, թղ. 197բ = Տպ. Ա. էջ 168—169
 “Զիւրդ իցէ զի — յարդարել եւ մսիթարել
 յիւրոց փորձու թեանցն յասելն”, տող. 5. —
 Պարճաւ Բնութիւն ոչ ուրիշ, թղ. 198ա =
 Տպ. Ա. էջ 168—169 “Քան զամենեսին — եւ
 արդ զինչ ասիցէ”, տող. 30. — այս հատուա-
 ծին կը կցուի անմիջապէս — վասն զի “ի Փի-
 լիմոնի թղթիս Եփեսոս չէ ոչ ինչ հրամայեալ,

ոչ պատճառ ոչ մեկնութիւն, — Յովհաննոս
 Խիւիէրմի աւարտել լաւ Փիլիմոնի Բղիւս, Թղ.
 199ա: —

Ինչպէս յառաջ բերուած համադրու-
 թեանէն կարելի է իսկոյն եզրակացընել, Հոռ-
 ւայեցւոց, Ա. եւ Բ. Կորնթացւոց, Վաղատաց-
 ւոց, Ա. եւ Բ. Թեսաղոնիկեցւոց, Փիլիմոնի
 եւ Եբրայեցւոց թղթոց պատճառները վերապա՛ծ է
 աւանդել մեզի տպագիրը. այս պարագայիս ահա
 Աբասայ որդւոյն Պատճառաց գրքին սոյն հա-
 տուածները կը ստանան անհամեմատ բարձր
 նշանակութիւն մը՝ տրամադրելով մեզի կորստեան
 մատնուած ընդարձակ մեկնութիւններուն գոնէ
 սկզբնաւորութիւնները:

Հոռովայեցւոց եւ Ա. եւ Բ. Կորնթացւոց
 թղթերուն հայերէնը մասնաւորապէս չի հե-
 տաքրքրեր զմեզ այստեղ, ըստ որում մեր առա-
 ջագրած նիւթէն դուրս է յետ ոսկեդարեան
 գրականութեամբ զբաղիլ. իսկ այս թղթերուն
 մեկնութիւնները, ինչպէս վերն արդէն ակնար-
 կեցինք, բոլորովին տուժած են իրենց բնա-
 կան գեղեցկութիւնը ենթարկուելով գրեթէ
 նոր խմբագրութեան, նոր յերիւրման: Միայն
 քանի մը թուղթ մտադրութեամբ ընթեռնելով
 Հոռովայեցւոց թղթոյն մեկնութեան մասին մեր
 սածը շատ դիւրին է վերստուգել, իսկ եթէ
 Կորնթացւոց Ա. եւ Բ. թղթոյն մեկնութեան
 նկատմամբ մեր ուրիշ առթիւ արտայայտած
 կարծիքն ընդունիլ տալու չեն բաւեր տպագրին
 փոքրիկ կտորները, կը զետեղենք այս տեղ

պատճառաց գրքէն հատուած մը քաղուածօրէն,
ուր այնչափ զգայի է աւերիչ ձեռքը.

Աորնթոս քաղաք է յառաջին յԵլլադայ եւ
յուզի-+ ի հինան կեղ-ղ-ի-ան առատութեամբ
գուարձանայր . . . ուն ուրոյ եւ ոմն յարտաքին
պատմագրացն Է-ր-Բ-Տ կոչէ զտեղին, զի . . . յու-
լի- ունէր գշահավաճառութեանն պարճաւս, եր
եւ ճարտարիւր յուլի-+ եւ իմաստնօք լի քա-
ղաքն . . . : Բայց մեզ ոչ իմաստութեան ինչ
|յ|ու-ղ-ու- ասացաւ այս՝ եւ ոչ ի ցոյց քաղուժ
ուսու-մն-Բ-ե-ան . . . Գարձեալ առ կեղծաւո-
րեայսն բանիւր եւ առ բնչիցն ազահութիւնն
Բ-ան-Բ-ը- ունէլի- ի յերե-ելի- ունինչս երեւիլ,
յուղ-ի- ուրոյ եւ ասեն հրաժարեցէք ի գաղտնեաց
ամօթոյն, եւ թէ որ յուլի պարծին եւ նորա
իբրեւ գմեղ գտանիցին : . . .

Գասական շրջանէս մերժելով այս հատա-
կոտորները մեր հրատարակութեան համար կը
մնան բնականաբար միայն Գաղատացւոց, Ա. եւ
Բ. Թեսաղոնիկեցւոց, Փիլիմոնի եւ Եբրայեցւոց
թղթոց սկզբնաւորութիւնները կամ «պատճառ»-
ները՝ ոսկեգարեան յատուկ նկարագրականով :
Էփրեմի Յորայ մեկնութեան հատուածի մասին
գրելով պատճառ ունէինք վերն¹ իբրեւ բնա-
կան յառաջագունէ ենթադրելու թէ թերեւս
ենթարկուած ըլլայ այն կրճատումներու եւ
ետեւառաջութիւններու. ենթադրութիւնս կը
մնար ի հարկէ ենթադրութիւն ցորչափ չու-
նէինք մեկնութեանս նախանկար օրինակը. այժմ
ի վիճակի ենք հաստատելու թէ բաւականէն

աւելի հիմնաւոր կ'ընծայեն մեր վարկածը ոսկե-
բերանեան յաջորդ հատուածները, այնու որ
կրճատուած են տեղ տեղ եւ ենթարկուած
ետեւառաջութիւններու Պատճառաց գրքին մի-
եւնոյն հեղինակէն:

Ամենէն աւելի կրած է սակայն գա-
ղատացւոց թղթոյն մեկնութիւնը, որուն հետ
չատ անխնայ վարուած է Աբասայ որդին տե-
ղափոխելով հատուածներ եւ նոյնները իրարու
ըողելու համար անձնապէս ներմուծելով բառեր
ու տողեր, դժուարին է բնականապէս հատուածը
մերձեցընել կատարելապէս յոյն բնագրին. այսու
հանդերձ կարելւոյն չափ պիտի փորձենք ետեւ-
առաջութիւնները ղետեղել իրենց բնական տեղը
եւ յոյն բնագրէն ո եւ է տարբերութիւն պիտի
փութանք իբրեւ անհարազատ առնուլ քառա-
կուսի չակերտի մէջ, իսկ կրճատումները կը
նշանակենք միջանկեալ կէտերով:

Այս եւ միւս խնդրոյ նիւթ հատուածնե-
րուն նախնական ընտիր ձեւը խանգարող պարա-
գաներէն մին ալ է դասական բարձր ու ճոխ
ոճին՝ ճառընտիրներու մէջ պարզ ասութիւննե-
րով ու հասարակ բառերով պարզաբանու-
թիւնը. բնականաբար դիւրին չէ այս պարա-
գայիս բնագիրը վերականգնելու ո եւ է փորձ
փորձել եւ հարթել անկանոնութիւնները՝ ա-
ռանց ուրիշ անկախ բնագրի մը նպաստին. այս
դժուարութիւնը կը լուծուէր անշուշտ եւ աւելի
կատարեալ հատակոտորներ կ'ունենայինք, եթէ
Սատենագարանիս թիւ 42 շեռագիրը՝ չամա-

աստ մեկնութիւն պաւղոսի թղթոց¹, փոխանակ
 եւփրեմի պատճառներուն յառաջ բերած ըլլար
 Ռոմեոսեանի մեկնութեան պատճառները. իրա-
 պէս ցաւալի է հոս համարօտողին մուտքութիւնը².
 որով եւփրեմի գրութիւնները իբրև Ռոմեոսե-
 անի այնպէս խնամով ընդօրինակած է վերջ-
 նոյս մեկնութեան սկզբնաւորութիւններն ան-
 տեսելով բոլորովին:

Արովհետև եւփրեմ Փիլիմոնի թղթոյն
 մեկնութիւն չէ յօրինած, թիւ 42 շեռագրին
 հեղինակը ստիպուած է բարեբախտաբար Ռոմե-
 անի հարազատ սկզբնաւորութիւնը գտնէ
 մէջ բերել ամբողջութեամբ. այսու գաղափար
 մը կրնանք կազմել փոքր ի շատէ պատճառաց
 գրոց պարզաբանութիւններու եւ կրճատումնե-
 րու մասին մէկ կողմանէ եւ միւս կողմանէ
 երկուքին բաղդատութեամբ հնարաւորութիւն
 կը տրուի մեզի լաւագոյնս ուղղել հատուածները:

Աւելորդ կը համարինք մանրամասնօրէն
 խօսիլ այս տեղ յիշեալ երեքպատիկ եղծումներու
 մասին, զորոնք փորձած ենք բանալ ըստ կա-
 բելոյն բնագրին տակ ծանօթութիւններու մէջ,
 միայն շեշտել կ'ուզենք թէ որչափ ալ յոյն
 բնագրին առաջնորդութիւնը կը վայելենք,
 սակայն եւ այնպէս կարելի չէ ստուգուլութեամբ
 յենուլ եւ իբրև միակ հարազատ համարիլ

¹ Տես Տաշեան, Յուցակ, էջ 376-377 եւ 581:

² Հմմտ. Տաշեան, -նդ, որ չփոթումը երկու մեկ-
 նութեանց քովէ քով դրուելէն կը մէկնէ իրաւամբ
 էջ 1080:

տողեր ու բառեր, որոնք կրնան այն յայն բնա-
 գիրը բառական ներկայացրնել եւ դասական
 հայերէնի հոգւոյն հակառակ ոչինչ բովանդա-
 կել իրենց մէջ, բայց միւս կողմանէ ազատ
 արտագրողին գրչին տակ ճաշակի համաձայն
 կրնան փոխուած ըլլալ համազօր բառերով
 ու ասութիւններով: Այս անստուգութիւնը
 ապագան է որ պիտի լուսաւորէ:

Յովհաննու Ոսկեբերանի

[Պատմառ Գաղատացոց թղթոյն:]

Բազում եւ մեծ ցասմամբ լի է սկիզբն
 թղթիս եւ լի իմաստութեամբ, եւ ոչ միայն
 5 սկիզբնս, այլ եւ ամենայն (իսկ) թուղթս. քանզի
 մեղմով խաւսել՝ ուր սաստի պէտք իցեն, ոչ վար-
 դապետի գործ է, այլ ապականչի եւ պատերազ-
 մողի: Ասան այնորիկ եւ Տէրն թէպէտ բազում
 անգամ հանդարտս խաւսէր առ աշակերտսն [եւ
 10 երանէր զՊետրոս], այլ էր սերեք զի խիստ(ս) եւ
 սաստիկս յանդիմանէր զնոսա . . . [որպէս եւ] ցՊե-
 տրոս ասէր. Ե՛րթ յետս իմ սատանայ եւ առ այլսն.
 Տակաւին եւ դի՛ք անմիտք էք: Եւ այնչափ ահա-
 րեկէր զնոսա, մինչեւ [յ]ասել Էրովհաննու թէ
 15 յորժամ տեսին զնա ընդ շամարտացի կնոջն խաւ-

3. Յ (= յունարէն Migne, P. gr. 61. էջ 612)
 ունի «բազում ցասմամբ եւ մեծաւ իմաստութեամբ լի
 է սկիզբն թղթոյս» — 5. Յ «քանզի փլէ-ի-ի (ἀεί)
 մեղմով — — — — — (τοῖς μαθητευομένοις) խաւսել:
 — 6. 2. աստի, սեղղ. = σφοδρότης. — 7. պատերազ-
 մողի = πολεμίον: — 9-10. «երանէր զՊետրոս» ով
 համառօտած է 2 քանի մը տող: — 11. «որպէս եւ»
 Հայուն է: — 12. Յ կը յաւ. գայթակղութիւն իմ
 ես. Մտ. ԺԶ. 23: — 13. Ա՛ք, ԺԵ. 16: — 15. 2.

- սել, վասն հաց ուտելոյ յուշ արարին նմա, բայց
 թէ զինչ խաւսիս կամ խնգրեսս ի կնոջէդ՝ զայն ոչ
 իշխեցին հարցանել: Զսոյն ուսեալ Պաւղոսի,
 ելեալ ի շաւիղս վարդապետին, յաւրինէ զաշա-
 20 կերտացն փրկութիւն. [որպէս իմաստուն բժիշկ]
 երբեմն խարէ եւ [երբեմն] հատանէ եւ երբեմն
 կակուղ սպեղանիս (ի վերայ) դնէ. որպէս առ
 կորնթացիսն խստագոյն բանիւ վարեալ ասէր.
 Վաւազանաւ եկից եթէ սիրով հոգւոյն. եւ առ
 25 սոսա թէ. Ո՛վ անմիտ գաղատացիք [ո՛ նախանձ
 արար զձեզ]: Եւ ոչ միանգամ այլ եւ երկիցս
 զնոյն սաստ ի կիր արկանէ . . . յասելն. Աշխատ
 որ զիս մի արասցէ. եւ դարձեալ ողորելով ասէ.
 Որդեակք իմ, զորս դարձեալ վերստին երկնեմ.
 30 եւ այլ այսպիսիս բազումս: . . . Բայց պարտ է ի-
 մանալ թէ զինչ էր որ գայրացուցանէր զսիրան
 Պաւղոսի բնդ աշակերտս իւր: Չէր ինչ փոքր . . .
 այլ կարի առաւել խստագոյն, այնչափ մինչ զի ի
 Քրիստոսէ աւտարացուցանէին զամենեսեան, որ-
 35 պէս եւ (ինքն) ասէր [ցասմամբ]. թէ Ահաւասիկ
 ես Պաւղոս ասեմ ձեզ, զի թէ թլփատիք Քրիստոս
 ինչ ձեզ ոչ աւգնէ. եւ դարձեալ Որ աւրինաւքն
 կամիք արդարանալ, անկեալ էք ի շնորհացն Քրիս-
 տոսի: [Բայց պատճառք դրելոյ թղթիս այս են].
 40 Ոմանք ի հրէից հաւատացելոց ի հրէութիւն կոր-
 ծանեցան եւ [ելեալք ի Հրէաստանէ] կամէին

Է-Է-Է, ուղղեցի: — 15—18. հմմտ. Յ-Կ. Գ. 27: —
 19. Յ-ազգի ազգի բանս յորինէ յաշակերտացն փրկու-
 թիւն (ἐποίκαλε τὸν λόγον πρὸς . . .): — 22. «ի վերայ»
 մեզմէ — ἐπιτιθεῖς: — 22—23. «որպէս . . . ասէր», Յ
 պարզ «եւ առ կորնթացիս ասէր»: — 23. Յ կր յաւ-
 տի θέλετε = զինչ կամիք. հմմտ. Ա. Կ-Ե. Գ. 21: —
 25. «սոսա» = Γαλαταίς, Գ-Է. Գ. Ա: — 27. զնոյն
 սաստ. ուղղեցի (հմմտ. ծան. 6) = ταύτη τῇ ἐπιτιμήσει:
 — 27. տող մի պակաս: — 28. Չ ասէր. Յ λέγη. —
 35 եւ 37. Գ-Է. Ե. 2, 4: — 39. «Բայց . . . են»
 տարակուսական Յ τί ποῖ οὖν τούτο ἐστὶ δεῖ γὰρ αὐτὸ
 σαφέστερον ἀναπλῶσαι: — 41. ելեալք ի Հրէաստանէ,

դպատիւ վարդապետաց անձանց գնել. ելին եկին
 յաշխարհն դադատացւոյ եւ [զՊաւղոսի պատիւն
 յինքեանս առեալ] ուսուցանէին [Թլփատել եւ
 45 զշաբաթս եւ զամսամուսս պահել եւ շանսալ
 Պաւղոսի, որ զայն ամենայն բառնայր: Չի Պետրոս
 եւ Յակոբոս եւ Յովհաննէս, [որ կատարեալ սիւնք
 էին], չարգելուին զայսոսիկ . . . այլ ոչ եթէ
 կրաւնս դնէին, այլ զիջանէին առ տկարութիւն
 50 (Հրէիցն) հաւատացելոց. բայց Պաւղոս ի հեթա-
 նոսս [քարոզելով] ոչինչ փոյթ առնէր զայնմանէ.
 Իսկ յորժամ չոգաւ ընդ նոսա ի Հրէաստան զզի-
 ջանելն ի կիր արկանէր: Բայց սուտ առաքեալքն
 զպատճառսն շասէին թէ վասն էր սա եւ նոքա
 55 զիջանէին. այլ զնոսա յարգէին եւ զսա աղարտէին,
 (եւ) զայս ոչ վասն նոցա պատուոյ, այլ զի խա-
 բեսցեն զգաղատացիսն, առնէին եւ (ասէին) նոքա
 առաջինք (են), զի յառաջագոյն կոչեցան եւ ի
 Քրիստոսէ զկրաւնս ընկալան եւ զլիսաւորք աշա-
 60 կերտացն էին, իսկ Պաւղոս յետին, եւ յաշակեր-
 տաց Տեառն ուսաւ. եւ այլուր ինքն նովին գոր-
 ծով վարի, [Թլփատէ եւ զաւրէնսն կատարել

անհարազատ. Յ չիք: — 47. որ կատարեալ . . . չար-
 գելուին զայսոսիկ. Յ կ'ըսէ "որ առաջինքն էին առա-
 քելոց եւ ընդ Քրիստոսի շրջեցան, եւ արդարեւ իսկ ոչ
 արգելուին", 2 "զայսոսիկ" էն ետքը տեղափոխելով կը
 զետեղէ "Եւ նոքա" հատուածը, տ. 57—65: — 48.
 "Առաքելութիւն ի Հրէաստան ընդ զիստոսիսն զիստոսիսն, ե-
 շտիւ իստոսիսն, ոչ եթէ, նոտրատիպը Յ չունի:
 — 51. "քարոզելով" յայտնի եղծում, դասականը կ'ըսէ
 "որ ի Հեթանոսս քարոզէր": — 51. "զայնմանէ" ին կը
 կցէ 2 այլ սուրբ յստակ քարոզէր զաւետարանն, որ
 ներմուծում է: — 52. չոգաւ ընդ նոսա ի Հրէաս-
 տան, անհարազատ, Յ ὅτε οὖν ἐν Ἰουδαίᾳ γέγονε: —
 53. սուտ առաքեալքն = ἀπατῶντες: — 55. "այլ . . .
 աղարտէին", չունի համապատասխանը Յի մէջ. այսպէս
 նաեւ տող 64—65 "այսպիսի բանիւք . . . բարձրացու-
 ցանէին". այս բառին 2 կը յեռու "զայս առնէին"
 ընտիր հատուածը, 56—57, որ չիք Յ: — 57—62. "Եւ

հրամայէ, այլ ազգ ձեզ եւ այլ նոցա քարոզէ.
 [այսպիսի բանիւք զնա աղարտէին եւ զՊետրո-
 սնանն բարձրացուցանէին]. վասն որոյ [սա] իբրեւ
 նախ ազգ մի ողջոյն հրդեհեալ եւ զշինուած ե-
 կեղեցւոյն խախտեալ եւ մաւա ի կործանումն հա-
 ստալ, վասնցաւ որտմառեթեամբ եւ խիստ բանիւ
 ի զնսի հարձալ նոցա ասէ . . . :

Յովնաննու Ոսկեքերանի

[Պատմա թեոսադոնիկեցոց Ա. թղթոյն]

Ընդէր յորժամ առ Փիղիպեցիսն գրէ զՏի-
 մոթէս գրք առ իւր ունէր, ոչ գրեաց, որ ծա-
 նաւթն եւ գործանալին էր նոցա. Չփորձ նորա,
 ասէ, որք գիտէք, զի իբրեւ որդի հաւր ծառայ-
 ւաց ինձ եւ թէ Չունիմ զոր համաշունչ որ սեր-
 սիւ գննին հոգացէ: Եւ աստ ընդէր կարգէ զնա . . .
 յասնէն Աիս ունիմ արձակել առ ձեզ. [եւ] անդ
 ասնչորք թուէր գրել ի թղթին, իսկ աստ ոչ այն-
 սէս, ջանդի երթեալ էր եւ փութով եկեալ, ըստ
 այնմ թէ եկն Տիմոթէոս առ մեզ: Եւ ընդէր յառաջ

նոցա . . . նովին գործով վարի (2 նովին վարի գոր-
 ժով) յաւանանաչափ փոխուած է: — 68. "հասեալն
 կը գրէ 2 "ասկա այնորիկ": — 68. 2 արտմութեամբ:

3. "Առ փիղիպեցիսն" - Յ (Migne, P. gr. 62 էջ
 20.) ունի Epeleios, որ սխալ է, Մոնֆոկոն կը կարծէ
 թէ Պոլիք. շքեմած ըլլայ հոս, memoria labitur Chry-
 stostomus etc., t. XI, p. 425. — 4. 2 որ: — 4. ոչ
 գրեաց = ուչի συνετόζεν (ոչ խառնեաց), որ յետոյ կը
 թարգմ. կարգեմ. տող. 8: — 5. Փէլ. Բ. 22: — 7.
 Պոլ. Բ. 20: — 8. 2 հոգացէ. "ընդէր" շունի Յ:
 — 9-12. առք Յ այսպէս կը կարգայ "ինձ թուի թէ
 հանցեղծեալ էր ընդ հոռայ առաքել զնա եւ աւելորդ
 էր գրել այնմ որ յետ սակաւու զթուղթն ընդունելոց
 էր, ջանդի ասէ "ակն ունիմ առաքել առ ձեզ", իսկ
 աստ ոչ նայեալս. այլ դարձեալ իսկ էր, վասն այնորիկ
 նախազգոյս գրէր. "բայց արդ իբրեւ եկն Տիմոթէոս, ասէ,
 առ մեզ ի ձեզ": Մոնֆոկոն ունի πρὸς ὑμᾶς ἀφ' ἡμῶν

15 զՍիւղիանոս դնէ, զորմէ այսչափ զովու թիւնս էր
 եղեալ եւ քան զամենեսեան լաւագոյն՝ համարեալ,
 թէ եւ նորին իսկ բազում խոնարհութեամբ աղաչե-
 ցեալ էր. զի զվարդապետն տեսանէր այնչափ խոնար-
 հեալ, մինչ զաշակերտան ընդ իւր կարգե[ա]լ ո՞րչափ
 եւ ստուաւ եւ ինքն զնոյն խնդրէր եւ ի նոյն փութայր:

Սրբոյն Յովհաննու Ոսկեբերանի

ասացեալ պատմառ երկրորդ թեոստղոնիկեցոցն:

Յառաջում թղթին ասաց թէ Ազաւթու
 առնեմք զցայգ եւ զցերեկ տեսանել զձեզ. եւ թէ
 7 յունիմք ժոյժ եւ թէ Առաքեցի [առ ձեզ] զՏիմո-
 թէոս: Այսու ամենայնիւ զյաւժարութիւն զթոյն
 յայտ առնէ. ցանկացեալ էր երթալ, եւ սակայն
 ոչ ժամանեաց երթալ եւ ընուլ զթերութիւն նոցա:
 Ասան այնորիկ զերկրորդ թուղթս յաւելու, զի որ
 10 ինչ չգալովն նուազութիւն եղեւ զայն գրովն լցցէ:
 Եւ զի ոչ գնաց՝ այնու յայտ է զի ասէ Աղաչեմ
 զձեզ եղբարք գալստեամբ տեառն մերոյ Յիսուսի
 Քրիստոսի: Եւ յառաջում թղթին ասէր, թէ Չէ
 պարտ վասն ժամուց եւ ժամանակաց գրել առ
 16 ձեզ, որպէս (զի) թէ երթեալ էր՝ գիրն չէր պիտոյ.
 եւ զի խնդիրն երկարեաց, յաւելու եւ զայս գիր
 բստ այնմ զոր ի Տիմոթեայ թղթին ասէ թէ
 կործանեն զհաւատս ոմանց եւ զյարութիւնն ե-
 ղեալ ասեն: Եւ զի մի մեծ ինչ իրաց ակն կալեալ
 21 հաւատացելոցն՝ գանգիտեսցեն ի վաստակոցն.
 յոյսն զնոսա բարձեալ ունէր եւ սատանայ հնարէր
 կտրել եւ ի բաց ընկենուլ: Եւ իբրու չկարաց հա-

զոր ուղղելու է πρὸς ἡμᾶς ἀφ' ὑμῶν, հմմտ. Ա. Թ. 6.
 9. 6: — 13. յառաջ . . . դնէ = προτίθησι վերադասել:
 3. (Migne, P. gr. 62, էջ 468) Ա. Թ. 9.
 10. 1 եւ 2: — 8. 3 զթերութիւն հասարակ տῆς πί-
 στεως: — 13. Ա. Թ. 6. 1: — 17. որ: — 18. Բ.
 Տիմ. Բ. 18: — 19. 3 եւ զայս ունիին զի մի . . . : —

անեցուցանել՝ թէ սուտ են հանդերձեալքն,
 ապա ընդ այլ ճանապարհ եկն գրգռեաց զժան-
 25 գագործս ամանս պատրել զհաւանեալսն՝ վաս-
 զի մեծամեծ իրքն ի գլուխ ելին, վաս-
 այնորիկ զյարու թիւնն արդէն եղեալ ասէին. իսկ
 այժմ թէ հասեալ է դատաստանն եւ զալուսան
 30 քրիստոսի, զի եւ զքրիստոս ընդ ստու թեամբ փա-
 կեացեն, եւ ցուցանիցեն թէ չէք հատուցումն եւ ոչ
 ասեան, զի զշարշարիչսն յանդգնագոյնս գործեա-
 ցեն, եւ զսոսա կարի խոնարհագոյնս: Եւ որ քան
 զամենայն դժնգակն էր, յայն ձեռնամուխ լինէին
 ամանք ասել թէ Պաւղոսի է ասացեալդ...: Ասան
 35 որոյ եւ զմուտն նոցա փակէ: Մի խռովիք, ասէ,
 մի ի հոգեոց եւ մի ի բանէ եւ մի ի թղթոց որպէս
 թէ ի մէջ. եւ մի ի հոգեոց ասէ. զսուտ մարդարէսն
 ակնարկէ. եւ սուտի՞ ճանաչեմք, յայնմանէ թէ
 սղջոյնս իմոյ ձեռին Պաւղոսի է եւ յամենայն
 40 թուղթս այսպէս գրեմ, թէ շնորհք Տեառն մերոյ
 Յիսուսի ընդ ոգւոյդ ձերում... որպէս եւ այժմ
 իսկ ճանաչի ի ներքին գրոյն [ձեռագիր] թուղթ

25. 2 զժանդագործ: — 21—22. «յոյսն... ընկենաւ»
 համառօտուած: — 25. «վասն զի» = (իրրու. որպէս)
 թէ: — 26. 2 յաղագս, սեղեցի «վասն»: — 30. 2
 ցուցանէ: — 31. Յ եւ ոչ ասեան եւ (ոչ) պատիժ
 պատուհասի (καὶ κόλασις καὶ τιμωρία) շարադործացն, զի
 գնոսս յանդգնագոյնս...: — 35. Բ. ԹԻ. Բ. 2: —
 36. 2 ի հոգոց, այսպէս նաեւ տող 37: — 37. 2
 -տէ-է, Յ փոսի: — 38. Յ «ճանաչեմք» ի կը յարէ
 «ասէ» փոսի: — 39. «Պաւղոսի է» ի Յ կը կցէ «-: է
 շնորհք: յամենայն թուղթս. այսպէս գրեմ», այսպէս է
 նաեւ յուն. Ս. Գիրքը. Չօհրայ կէտ չունի «թուղթս» են
 ետքը. Բ. ԹԻ. Գ. 17. Ա իեննայի հրատարակու թիւնը
 (1864) կը կարդայ «որ է նշանակ. յամենայն թուղթս
 այսպէս գրեմ», սոյնպէս առած է Պատճառաց Գիրքը:
 — 41. Յ «Յիսուսի քրիստոսի ընդ ամենեսին ձեզ»
 համառ. Բ. ԹԻ. Գ. 18, յետոյ քանի մը տող պակաս:
 — 42. «ձեռագիր» իրրեւ մեկնու թիւն գրուած է յե-
 տոյ «ի ներքին գրոյն» բացատրու թեան = από τῆς ὑπο-

առաքողացն: Մխիթարէ զյոյժ վշտացեալսն, ի
 մաւտաւորացն եւ ի հանդերձելոցն եւ ի տանջանացն
 45 եւ ի հատուցմանցն նոցա յորդորէ զնոսա եւ
 զժամանակէն շոյտնէ ինչ, բայց նշան զնեռին
 ժամանակն ասէ: Եւ յայնժամ առաւել հաստատի
 ոգի տկար, ոչ յորժամ վայրապար լսէ այլ յոր-
 ժամ առաւել ուսանիցի, նա եւ Քրիստոս իսկ վասն
 50 սորին բազում փոյթ ցուցանէ (բ). ի լերինն նստէր եւ
 զվախճանէն ճառէր, վասն էր. զի մի սուտ կար-
 ծիցի այնոցիկ, որ զսուտ քրիստոսս մուծանէին. բա-
 զում եւ մեծամեծ նշանս տայ, մի եւ առաջին այն
 թէ յորժամ քարոզեցի աւետարանս ընդ ամե-
 55 նայն երկիր, եւ միւս եւս վասն շխարհելոյ ի դալ-
 ստենէ նորա, զոր եւ ասէ, թէ իբրեւ զփայլակն ե-
 կեացէ, ոչ յանկեան ուրեք . . . որպէս եւ փայլակն չէ
 կարաւտ գուշակի, յորժամ ասէր եւ վասն նեռինն.
 Ես եկի յանուն հաւր իմոյ, եւ զիս ոչ ընկալարուք,
 60 թէ այլ ոք եկեացէ յիւր անուն զնա ընդունիք:
 Եւ ստէպ զանհնարին վիշտսն ասէ. ի տարակոյս
 մտեալ յայնժամ թեոաղոնիկեցիքն, եւ մեզ եւս
 աւգուտ եղեւ, զի զնեռնէն բազում ինչ ասացին,
 ոմանք վասն ծուեր գնելոյ, զի մինչ մատաղ իցեն
 65 միտք մեր՝ զայն սերմանէ ի մեզ սատանայ: Բայց
 Պաւղոս ոչ թողոյր պատմել զնեռնէն, թէ մեա-
 սէին, այլ որպէս սատանայ ի հպարտութենէն
 կործանեցաւ, նոյնպէս եւ նեռնն նովին հպար-
 տութեամբ վարի:

γοαφῆς: — 44. 3 ի մաւտաւորացն է-վ (= ἐγκω-
 μιᾶξων): — 46. 3 բայց նշան ժամանակին զնեռնն ասէ:
 — 51. 2 զիւր վաղճանին, ուղղեցի περὶ τῆς συντελείας:
 — 52. 2 քրիստոսն, 3 τοὺς ἀντιχριστοὺς: — 54.
 ՄԴԲ. ԻԿ. 14: — 57. 3 կը յաւելու քանի մը խօսք:
 — 59. 3-վ. Ե. 43: — 63. 2 զնեռնէն: — 61—69.
 վերջաւորութիւնս համառօտուած է փոքրիկ ետեւա-
 աջութիւններով եւ տարբերութիւններով:

Յովհաննու Ոսկերերանի

[անտղեակ վասն Փիլիսոսնի թղթիս:]

Եւ ի կարեւոր համարիմ զպատճառ (ս) թրղ-
 թոյր սեւի եւ ապա զինդիրսն: Եւ զինչ իցեն
 2 պատճառքն. Փիլիսոսն էր այր մի ի հաւատացելոց
 եւ ի պիտանեաց արանց. եւ զի զարմանալի էր
 յոչս անտի է, զի ամենայն տուն նորա հաւատա-
 ցեալ էր, եւ անպէս հաւատացեալ, մինչ զի եւ
 3 եկեղեցի անգամ համարեալ էր. վասն այսորիկ եւ
 10 զբէ իսկ թէ. Եւ տունին եկեղեցւոյդ [քում],
 զիսկ զնմանէ եւ բազում հնազանդութիւն, Ձի
 զութ որբոց, ասէ, հանգուցեալ է ի քեզ. եւ
 զարմեալ զրեալ պատուիրէ ի սմին թղթի պատ-
 րաստել նմա վանս. ինձ այսպէս թուի թէ որբոց
 15 իջավանք էին տուն նորա եւ կարի իսկ զարմանալի
 էր այրն այն: Եւ ծառայ մի էր նորա անուն Ոնեսի-
 մա. զորացաւ ինչ գտեառն եւ փախեաւ. եւ զի

Արն (թիւ 47) գլխակարգութիւնը համառոտ գերը,
 էջ 100—101, B (թիւ 42) կը գլխակարգէ «Առաջարա-
 նութիւն Փիլիսոսնի թղթոյն», իսկ C (= Անկիւրիոյ
 պատճառք թ. 48 շեռ.) «Յովհաննու Ոսկերերա-
 նի, Պատճառք թղթոյն Փիլիսոսնի», — 3. A նա եւ, Բ
 քրնտոն. 3—4. A զպատճառ թղթիս կարեւոր համարիմ
 սեւի . . . զինդիրն: — 4—5. ACԻ «եւ զինչ իցեն ինչքէն»
 չիք ի B, նորբոց ու զղեցի = Բ ի ն սπόθεισος. — 5. A այր մի
 էր Փ. անուն ի հաւատացելոցն եւ ի պիտանեաց: — 6.
 C զ չիք: — 7. B էր: — 8. BC մինչեւ յեկեղեցի (C
 44.) անգամ համարեալ էր (C չիք էր): — 9. A այնու-
 չիկ եւ զբէ թէ (BC չիք թէ): — 10. «քում»ը ջնջելի
 նախորդ էր պատճառաւ, համառ. Փէլէճ. 2: — 11. BC
 էր չիք: — 12. զի գութ . . . (C չիք — է) ի քեզ (A
 ի ձեզ) = Բ եւ թէ գութք որբոց հանգուցեալ են
 ի վերայ նորա (εις αυτόν), համառ. Փէլէճ. 7 «զի գութք
 որբոց քեւ (διά σοῦ) հանգուցեալ են:» — 13. A ի
 սմին թղթին նմա . . . պատրաստել վանս (B վասն) նմա:
 — 14. A (Ինչ — յ — զէ — չիք) . . . իջավանք էր որբոց տուն
 նորա: — 15—17. AB եւ կարի (B կար) — Ոնեսիմա, Բ
 սաղբեր: — 16. BC էր նորա ծառայ մի անուն նորա (C չիք
 նոր) Ո: — 17. A ինչ գտան իւրոյ, BC զինչս տեառն:

գողացաւ, լնւր զինչ ասէ, Աթէ մնաս ինչ արար
 քեզ կամ պարտիցի, եւ հասուցից: Պայ գասնէ
 20 զՊաւղոս ի Հոսմ քաղաքի ի բանդի, եւ վայելեաց
 ի վարդապետութենէ նորա եւ մկրտութեան ար-
 ժանի եղև: եւ զի եղև արժանի մկրտութեան
 պարգևացն, յայտ է յասելոյն թէ: Ջոր ծնայ,
 ասէ, ի կապանս իմ: Արդ զրեալ Պաւղոսի կացու-
 25 ցանէ զնա առաջի Տեառն իւրոյ զի զամենայն մնասն
 թողցէ (եւ ընկարցի զնա), որպէս թէ յայնժամ
 իսկ վերստին ծնեալ իցէ: Այլ քանդի ասեն ոմանք
 թէ աւելորդ իմն զորժ է թղթոյս, (զի) վասն փոքր
 իրաց (եւ) առն ստահակելոյ թուղթ գրէ, ուսցին,
 30 որք մեղադիրք լինին, զի ինքեանք իսկ արժանի են
 մեղադրութեան. զի ոչ միայն զայսպիսի սակաւ
 թուղթս եւ վասն սյնչափ կարեւոր իրաց պարտ էր
 զրով կարգել, այլ երանի թէ հնար ինչ էր եւ
 տայր ոք ամենեւին զամենայն պատմութիւնս առա-
 35 քելոցն, շատեմ զոր ինչ զրով միայն արարին
 (կամ) թէ զոր բանիւք իսկ խաւսեցան, նա եւ զայլ

կ'ընտրենք B. ի համաձայն κλέρας τι παρὰ τοῦ δεσπότου.
 17—18. B չէք է- ղէ (C զի) Գ-Ղ-Գ-Մ-Վ — 18. A ասեն:
 — 18. BC թէ: — 19. A պատիցի, C պարտիցէ, Փէւժ.
 18—19: — 19. A զայ (C գա) Ոնկարմոսն (B եւ է չէք
 Ոնի-էժ-ան) եւ . . . քաղաք. յայն ընադիրք ունի εις την
 Ρώμην հայ ընադիրք աւելի հարազատ կը ցուցընէ Այրեր-
 տինեան օրինակի εν τη Ρώμη: — 20—28. “եւ վայելե-
 լեաց . . . պարգևացն,” այսպէս է B, իսկ A եւ ընկարաւ
 զվարդապետութիւն նորա եւ մկրտութեան եւս ար-
 ժանի եղև անդ (C ունի՝ անդ), եւ թէ (BC ղէ-րդ,
 զոր ուղղեցի) ընկարաւ զշնորհս մկրտութեանն, յայտ
 ասելոյն Պաւղոսի է (B թէ), B ալ շունի “Պաւղոսի”
 եւ “թէ,” — 23. C որ ծնայ: — 25. A զՈնկարմոս
 առաջի Փիլիմոնի . . . զմնասն . . . յայնժամ վերստին. BC
 “թողցէ”ին կը կցեն “եւ կացուցէ զնա առաջի էք-
 թէ:” — 27. BC ոմանք ասեն: — 28. A զորժէ վասն
 (C իրաց) միոյ առն (C առնն) ստահակելոյ թ. գրել. ուսցին
 որք (B որ այժմ C որ) մեղադիրք . . . արժանի են զի ոչ:
 — 32. A չէք է-, C կ-աց իրաց: — 33. A գրել: —
 33. BC այլ թէ էր եւ հնար: — 34. A չէք +, C պատ-
 մութիւն: — 35. BC չէք Գ-Գ: — 36. BC այլ (կը

55 կեցցէ եւ կերպարանաւք եւ գնացիւք՝ եւ բանք եւ
 արդիւնք այնպիսւոյն եւ ամենայն ինչ աւգտակար
 լինի լսողաց եւ չիք ոք որ խափանէ կամ արգելու
 եւ զի կարի իսկ վասն կարեւոր իրաց գրեցաւ
 թուղթս, աւգուտ է ձեզ ուսանել: Տէս որչափ
 60 ինչ ուղղութիւնս ցուցանէ աստ. մի եւ առաջին զի
 բաղում փոյթ պարտ է ունել առ ամենայն ինչ. զի
 թէ Պաւղոս վասն փախստականի միոյ եւ գողոյ
 այսչափ փոյթ յանձին կալաւ եւ չգանդաղեցաւ
 այսպիսի գովութեամբ յուղարկել զնա եւ չհամար
 65 րեցաւ իսկ ամաւթ, որչափ եւս առաւել մեզ չէ
 պարտ հեղգալ յայնպիսի ինչ իրս: Երկրորդ ան
 գամ [զի] թէ զժառայ ազգն չէ պարտ հատանել
 ի բաց ընկենուլ թէպէտ եւ ի մեծ ինչ վնաս ան
 կանիցի. զի թէ գողն եւ փախստականն այնպիսի
 70 առաքինի եղեւ, մինչ զի եւ Պաւղոս իւր հաղոր
 դակից կամէր առնել զնա, քանզի գրէր թէ Քո
 փոխանակ, ասէ, սպաս կալցի ինձ, որչափ եւս

գնէ, զոր ABC կը կրկնեն “Եւ արդ (BC բայց) զի (BC յաւ .
 յորժամ) վասն կարեւոր իրաց (BC կարեւորաց) գրեցաւ
 թուղթս (BC յաւ. այս) արժան է ձեզ (ὅμᾱς) ուսանել
 (BC կարի աւգուտ է ձեզ ուսանիլ), Յի վրայէն ընտրած
 ենք բնագրի հատուածը: — 54. BC չէ չիք: — 55. A
 կենաւք եւ վարուք... եւ գործք ա. աւգտակար է: —
 56. C ամենայն իսկ: — 57. B որ խարէ եւ արգելցէ (C -ցէ):
 — 60—61 BC նախ (C զի)... առաւել փ.: —
 62—66. A փախստականի միոյ այնչափ յանձին (B ան
 ձին) կալաւ եւ չհամարեցաւ ամաւթ... հեղգալ:
 Երկրորդ: — 66. BC չիք — չիք: — 67. B չիք
 հարմարել: — 68. BC գտանիցի, որուն A կը զօդէ
 “որչափ եւս առաւել եւ ոչ զազատն,” որ չկայ Յի
 մէջ: — 69. Է-՛. չիք A. — 69. C այսպիսի: — 70. A մին
 չեւ: — 70. B չիք Է-՛: — 71. BC գրեաց առ նա, Յ
 γράφων ἔλεγεν. — 72. A փոխան: — 72. B չիք — է: —
 72. BC սպաս ունի ինձ. համտ. Փէլի՛. 13: — “կալցի
 ինձ” ին վրայ կը յաւելուեն BC Է՛Է զ՛-՛-՛-՛ ըւ զ-՛-՛-՛-՛
 -՛-՛-՛-՛ հ-՛-՛-՛-՛, որչափ... նոտրը տող 67ի կրկնումն
 է, ուր “անյոյս համարել”ի փոխուած է վերի “հա
 տանել ի բաց ընկենուլ” = ἀπογινώσκειν, ընդհակա

աղաչեմ ասէ, բնդէր] զի ի միտ առնուցուս [թէ
 յորժամ արտաքս ելանիցէ, որ ի ներքոյ անպիտան
 էր եւս անպիտանագոյն լինի. Ջի եթէ մինչ ի
 ներքս էր եւ զյորդորիչն ի գլուխ ունէր եւ շկարաց
 90 պահել զառաքինութիւնն, որչափ եւս առաւել
 յորժամ արտաքս ելանիցէ անաի. (զի ի ներքս)
 ի կարեւոր հոգոց աղատ է, քանզի եւ տէրն հոգայ
 վասն նորա. յորժամ արտաքս ելանէ հոգքն մեր-
 ժեն զնա ի կարեւոր պիտոյիցն եւ ի հոգեւորացն:
 95 Ասն այսորիկ եւ ինքն երանելին Պաւղոս գեղեցիկ
 խրատով խրատէ զնա. Ծառայ կոչեցար, մի փոյթ
 լիցի քեզ. եւ եթէ աղատ կամիցիս լինել, եւ այն-
 պէս լաւ իցէ. այսինքն ի ծառայութեան կայցես,
 եւ որ քան զամենայն կարեւոր է Ջի մի, ասէ,
 100 բանն Աստուծոյ [եւ վարդապետութիւնն] հայ-
 հոյեացի:

Ասեն եւ հեթանոսք թէ եւ որ ծառայելն
 կարէ (կարէ) եւ Աստուծոյ հաճոյ լինել, ապա թէ ոչ
 հարկ իսկ առնէ հայհոյելոյ եւ ասելոյ. ի կործա-
 105 նումն եւ ի վնաս քրիստոնէութիւն, (զի) զծա-

86. BC քանզի: — 87. A ելանէ: — 87. BC ի ներքս:
 — 87. AC անպիտանն (էր չիք): — 88. A եւ պիտանի,
 BC եւ պիտանագոյն, ուղղեցի = φανλότερος. — 88. AC
 Ջի թէ մինչ զյորդ. (C զորդ. ի գլուխն): — 88. BC
 չիք է-: — 90. BC ելանէ: — 88—91. “Ջի եթէ —
 անաի” այսպէս է Յ. ի մէջ ὁ γὰρ ἔνδον φαῦλος γενόμενος,
 πολλῶ μαλλον ἔξω ὄν. — 91—94. “եւ (ուղղեցի՛ զի ի
 ներքս) — ի հոգեւորացն” չիք A — 93. A նորին: — 93.
 BC “ելանէ” ին կը կցէ “ի կարեւոր պիտոյիցն” կրկնու-
 թիւնը: — 94. B հոգեւորացի: — 95. BC չիք է+է: —
 96. A չիք է-: — 97. Ա. Ա. Ե. 21 խօսքը այսպէս է
 BC ի մէջ “այլ է- (C չիք է- թէ կարիցես. — է- է-
 (C աղատ) լինել, մանաւանդ է- է-: — 98 A չիք “այ-է+է
 — կայցես, C ծառայութեան հպատակ կայցես: — 99. B
 հարկաւոր: — 102. A չիք է: — 102. B “որ ծառայել
 ապա եթէ” Յ δύναται και δουλεύων, εὐαρεστεῖν τῷ
 Θεῷ. — 103. B եթէ: — 104. A չիք է- է... է-
 — է- է-: — 104. ABC ի կործանումն է- է- (նորի
 տեղ BC ունին ամենայն Յ τῶν πάντων) քրիստոնէու-

ապա ի տերանց հանել, բանութեան իրք են,
 Աստուծոց եւ այլ ինչ, ուսուցանել զմեզ շահարել
 անութ զժառայս, եթէ առաքինիք իցեն. զի եթէ
 Պաւղոս որ քան զամենայն մարդիկ զարմանալի էր,
 110 այնպէս յարդէր զնա, որչափ եւս առաւել մեզ
 զմերսն մարթ է յարդել: Եւ արդ որ այսչափ եւ
 այնպիսի ուղղութիւնս ասացար, աւելորդ ինչ
 մարթ ի(ցէ) ասել զայս թուղթս եւ այս շիցէ ան-
 ճարին անմատութիւն: Չգոյշ կացցուք թղթոյս
 117 աղաչեմ որ յառաքելոյ գրեցաւ, ուստի այսչափ
 շահս շահեցար եւ զարձեալ շահելոց եմք (ի)
 յուզուածս աւգտակար բանից:

Յովնանու Ոսկերերանի

[Պատճառ Երրայեցոց թղթիս:]

(Ամբիւրիոյ Արամիր-Աւանքի Թ. 48 Չեռագրին հա-
մաձայն:)

Հասմայեցւոցն գրէ երանելին Պաւղոս. Յոր-
 շափ ժամանակս իցեմ հեթանոսաց առաքեալ,
 5 զպաշտաւնն իմ փառաւոր առնեմ, թերեւս նա-
 իանձեցուցից զմարմին իմ եւ այլուր թէ Որ զաւ-
 բացոյց զՊետրոս յառաքելութիւն թլփատութեան,
 զաւբացոյց եւ զիս ի հեթանոսս: Չի եթէ հեթա-
 նոսաց առաքեալ էր — քանզի եւ ի Գործս առա-

Թեան: — 105—106. A չիք զժառայս — իրք են: —
 107. A ուսուցանել է- - - - : — 108. ABC եթէ (B թէ)
 առաքինիք իցեն էլք- - - - - զի (A չիք չէ) եթէ
 BC թէ), նստոր չիք Յ մէջ: — 109. A մարդ (πάντων
 άνθρωπων) զարմանալին: — 110. C արդէր: — 110. BC եւս
 առաւել զմերսն: — 111—112. “այսչափ — ասացար” Յ
 չիչ մը տարրեր, — 112. BC ի սմա: — 112. BC աւելորդ
 իցէ այս թուղթս համարել: — 113. “Եւ այս (BC արդ) —
 անմատութիւն” չիք A. — 115. C չիք - - - - : — 115. A “որ ի
 Պաւղոսէ:” — 117. A շունի “ի յաւգուածս (է մեզմէ) աւ-
 գտակար բանից” որ թարգմանութիւն է Յ από τῆς ὑφ᾽ ἡσ/ւն:

1. (Թ.իւ 48. էջք 767—775:) — 3. Հ- - - - .
 Ժ.Ը. 13: — 7. Գ. - - - - . Բ. 8: — 9. Չ է. ուղղեցի ըստ

10 քելոցն ասէ ցնա Աստուած. երթ զի ի հեթանոսս
 հեռաւորս առաքեմ զքեզ — զինչ գործ էր գրել
 նմա առ Հերրայեցիս. եւ ոչ այսչափ միայն. քանզի
 եւ նորա եւս թշնամութեամբ էին ընդ նմա: Եւ
 զայս բազում ուստեք է տեսանել եւ արդ լուր ի
 15 Յակովբայ, որ ասէր ցնա. Տեսանե՞ս եղբայր, որ-
 չափ բիւր բիւրոց են Հրէից հաւատացելոց եւ
 ամենքին սորա գրգռեն վասն քո թէ ապստամ-
 բութիւն ուսուցանես յաւրինացն. եւ բազում
 խնդիրք բազում անգամ լինէին վասն աւրինացն:
 20 Եւ արդ է՞ր վասն, քննեցէ ոք, զաւրէնսդիրն —
 քանզի առ սոսն Գամաղիէլի խրատէր եւ հմուտ
 լինէր աւրինացն եւ բազում նախանձ յանձին ու-
 նէր վասն աւրինացն եւ այն զի կարող էր զնոսա
 կասեցուցանել — ոչ առաքէր [զնա] Աստուած առ
 25 Հրէայսն, քանզի վասն սորին իսկ տային նորա ընդ
 նմա ճակատս: Ա՛չ ինչ անսալոց են քեզ ասէ
 Աստուած ցնա. այլ երթ դու ի հեթանոսս հե-
 աւորս, քանզի շեն նորա ընդունելոց ի քէն
 վկայութիւն վասն իմ: Իսկ նա ասէ, Այո տէր, եւ
 30 նորա քաջ գիտեն եթէ (ես) իսկ բանդարդել առ-
 նէի եւ գան հարկանէի ըստ իւրաքանչիւր ժո-
 ղովորոց զհաւատացեալսն ի քեզ. եւ մինչ հեղոյր
 արիւն Ստեփանոսի վկայի քո եւ ես անդ կայի

Յ նր. — 10. Գործք. ԻԲ. 21: — 11—12. զինչ —
 հերրայեցիս չիք 2, առի մեր օրինակէն տես վերը,
 էջ 128, տող 18. Յի τί κοινόν πρός έβραίοις εἶχε; τί
 δέ αυτᾶς έπέστειλενր մէկ նախադասութեան վերածուած
 է Գիրք Պատճառացի մէջ: — 12. Գիրք Պատճառաց,
 «Հերրայեցիս» են ետքը կը գրէ «զի բազում թշնամու-
 թիւն ունէին ընդ ն[մ]ա». «նր. տող 19: — 14. 2
 ուստեք: — 15. Գործք. ԻԱ. 20: — 19. Ասան աւ-
 րինացն, Յ περὶ τούτου. — 20. 2 զաւրէնսդիրս: —
 23. 2 զնա: — 26. 2 պակաս եւ տարբեր, Յ եւ զի
 յառաջագոյն գիտէր զայս Աստուած եւ թէ ոչ էին
 անսալոց նմա. երթ առ ազգս, ասէ, քանզի . . . : —
 27. Գործք. ԻԲ. 18: — 31. Յ պարզ κατά τὰς συνα-

- 35 Կամակից լեալ սպանման նորա եւ պահէի զհան-
 գերձս սպանողացն. եւ այն իսկ էր նշան եւ պատ-
 ճառք շահաւատալոյ նորա, քանզի եւ այնպէս իսկ
 է. յորժամ ոք յազգէ ի միւս եւս ազգ ապստամբ
 գնացէ եթէ յոռեաց եւ յանպիտանեաց իցէ, ոչ
 ինչ կարի այնպէս սրտառուչ առնէ զնոսա, ուստի
 40 գնացն. ապա թէ ի քաջաց եւ յառաքինեաց իցէ
 եւ զնոցին միտս ունիցի, յայնժամ առաւել եւ
 կարի եւս ցաւ է, մանաւանդ զի (եւ) զկրաւնս իսկ
 նոցա եւ զաւրէնսն արհամարելի առնիցէ բազմաց:
 եւ միւս եւս սմին հանգոյն. զի Պետրոսեանքն [եւս]
 45 բնդ քրիստոսի շրջէին եւ զնշանսն եւ զսքանչելիսն
 տեսին. եւ սորա այնպիսի ինչ շէր վայելեալ, այլ
 բնդ հրէայսն [հրայերէն] էր եւ յանկարծակի հա-
 տուածեաց եւ եղեւ իբրեւ զմի ի նոցանէ, որ
 առաւել իսկ յարգէ զմերակոյս կողմանս. զի նոքա
 50 կարծէին եթէ պաշտաւն ինչ առնլոյ վասն վկայի-
 ցեն եւ ասէր ոք եթէ առ գուժս վարդապետին
 վկայեն այնպիսի ինչ վկայութիւն. իսկ յարու-
 թեանն՝ սորա վկայութիւնն իմն ի ճահ էր, զի
 զբարբառն եւեթ լուաւ եւ վկայէր, եւ վասն այն-
 55 որիկ տեսանեսս թէ զիա՛րդ զայրագնեալք կռուէին
 բնդ նմա եւ զամենայն հնարս հնարէին. զի զնա ի
 միջոյ բառնայցեն. այլ անհաւատքն վասն այնպիսի
 իրաց ունէին թշնամութիւն բնդ նմա, իսկ հաւա-
 տացեալքն էր վասն եւ վասն որոյ իրաց. [եւ] վասն
 60 զի հեթանոսաց քարոզէր հարկ էր զքրիստոնէու-
 թիւն սուրբ քարոզել եւ յորժամ ի շրէաստան

γωγὰς, Գ. Դ. 19: — 34. 2 պահի: — 38. 2
 գնացէ: — 39. = 3 δάκνω. — 40. 2 ի քաջաց: —
 . . . Այս մասին հմտէ վերը տող. 46—49: —
 43. “բազմաց”ին կը կցէ 3 առ այլս հատուած գնա-
 ցեալ՝ ἐξείνων ἀποπηδήσαντα, յետոյ “եւ այլ եւս ինչ
 կայր ի միջի որ զնոսա անհաւատս յարգարէր, եւ ո՞ր այն
 իցէ. զի Պետրոս եւ այլքն . . .”: — 44. 2 հանգիւն:
 — 47. 3 μετὰ Ἰουδαίων ὄν. — 51. եւ ասէր ոք = καί

ևեզ, որով հանդերձ, եթէ վաղվաղակի գայցէ,
 անից դեզ, քանդի շեւ եւս էր կալեալ զնա: Եւ
 90 գերկեամ մի եկաց ի Հոռմ քաղաքի կապեալ եւ
 սպա արձակեցաւ. եւ յետ այնորիկ շոգաւ ի Սպա-
 նիա եւ թերեւս ետես յայնժամ զՀրէայսն. եւ
 սպա միւսանգամ եկն ի Հոռմ, յորժամ եւ սպա-
 նաւ իսկ ի Ներսէս արքայէ: Եւ յայտ է թէ որ առ
 100 Տիմոթէոս թուղթն գրեցաւ, երէց է քան զայս,
 քանդի եւ ասէ իսկ եթէ Ահաւասիկ ես նուիրելոց
 եմ. եւ անդ իսկ ասէ թէ յառաջնուձն նուագի
 պատասխանեոյն ոչ որ գտաւ ընդ իս գործակից,
 քանդի ամենայն ուրեք զայն կամէր, որպէս թե-
 110 սաղանիկեցւոցն գրեալ ասէ. Նմանողք եղբուք
 եկեղեցեացն Հրէաստանի: Եւ առ սոսա եթէ
 Չյափշտակութիւն ընչից ձերոց խնդութեամբ
 բնկալարուք: Տես յոր պատերազմունս կային, զի
 թէ ընդ առաքեալսն այնպիսի անցս անցուցանէին
 105 ոչ միայն ի Հրէաստանի, այլ ուրեք ուրեք եւ ի
 Աջ հեթանոսաց, որպիսի՞ անցս ընդ հաւատա-
 ցեալսն ոչ անցուցանէին: Տեսանես զի վասն այս-
 պիսի իսկ իրաց փոյթ յանձին ունի գրել առ
 նոսա, յորժամ ասէ թէ Երթամ յերուսաղէմ
 110 պաշտել զսուրբսն. եւ դարձեալ յորժամ զԱորրն-
 թացիսն յորդորիցէ ի տուրս տալ եւ զՄակեդոնաց-
 ւոցն ասիցէ թէ ետուն իսկ. եւ դարձեալ եթէ
 այնպէս ինչ պարտ իցէ եւ ինձ երթալ, զսոյն ասէ.
 եւ դարձեալ Քայց միայն զի զաղքատսն յիշես-

որում. եթէ . . . = μεθ' οὗ ἐάν. — 81. ի Սպանիա, Յ
 ունի յետոյ «սպա եկն ի Հրէաստան եւ անդ ետես
 զՀրէայսն: — 95. Չ թուխտ. «Եւ յայտ է . . .» Յ
 ταύτης μὲν οὖν τῆς ἐπιστολῆς προεβυτέρα (Չ է- երէց է)
 ἢ πρὸς Τιμόθεον. ἐκεῖ γὰρ φησίν. — 97. Բ. Տէմ. Գ.
 6. եւ 16: — 99. Չ ուրեք: — 100. Ա. Թե. Բ. 14:
 — 101. Չ սոսայ: — 102. Եքր. Ժ. 34: — 105. Չ
 ուրեք ուրեք = ὅπου. — 109. Հ. Բ. Ժ. 25: —
 112 - 113. եթէ այնպէս — զսոյն ասէ = καὶ φησιν, ἐάν
 ἢ ἄξιον καμὲ πορεύεσθαι, τοῦτο λέγει. — 114. Ա. Կ. 7.

115 ցուք, զոր եւ ես իսկ փութացայց զնոյն առնել, եւ
 դարձեալ թէ Չեան ետուն հաւանութեան ինձ
 եւ Բաանարայ, զի մեք ի հեթանոսս, եւ նոքա
 ի թլփատութիւնն: Եւ զայս ոչ եթէ վասն
 աղքատացն՝ որ անդ էին ասէ, այլ որպէս
 120 զի ի տուրսն տալ, ասէ, հաղորդ լինիցին մեզ,
 քանզի ոչ եթէ զքարոզութիւնն բաժանեցաք
 մեք առանձինն, զի մեք ի հեթանոսս եւ նոքա
 ի թլփատութիւնն. նոյնպիսի ինչ եւ զխնամս
 աղքատացն, եւ ամենայն ուրեք տեսանես զի բա-
 125 դում դարմանս դարմանէ նոցա եւ կարի իսկ խնա-
 մարկէ, եւ յիրաւի իսկ. [եւ] յայլ ազգսն, ուր
 եւ Հրէայք եւ հեթանոսք առ հասարակ էին,
 ոչ ինչ այնպիսիք լինէին, քանզի տակաւին կար-
 ծիք իշխանութեան էին յերուսաղէմ եւ եթէ
 130 այնու տեարք արինացն ինչ իցեն եւ իւրեանց
 կրանքն վճարիցեն ինչ. զի շեւ եւս հաստատու-
 թիւն ինչ ունէր իշխանութիւնն, քանզի շեւ քաջ
 մտեալ էին ընդ Հռոմայեցւոց հարկաւք եւ յի-
 րաւի բազում բռնութիւն ի գործ արկանէին. զի
 135 թէ յայլ քաղաքս որպէս ի Աորնթոս իսկ հարկա-
 նէին զգլուխս ժողովրդեանն առաջի ատենին, ուր
 անթիպատոսն իսկ էր եւ բնաւ իսկ շիինէր փոյթ
 զայնմանէ Գաղիոնի, այլ ոչ այնպէս ինչ եւ ի
 Հրէաստանի: Տես զի յայլ քաղաքսն (առ իշ-
 140 խանսն) տանէին զնոսա եւ ի նոցանէ աւգնականու-
 թիւն խնդրէին եւ ի հեթանոսաց. իսկ անդ ոչ ինչ

Ժ. Զ. 4: — 115. «զնոյն առնել» ին կը կցէ Յ «զսոյն
 ասէ»: — 117. 2 Բաանարա: — 118. ի թլփատու-
 թիւնն. Յ կը կցէ դարձեալ «զնոյն ասէ»: — 124.
 «զխնամս աղքատացն» էն յետոյ Յ φησίν, ἐνσιμάμεθα. —
 125. «դարմանէ նոցա» Յ կը յաւ. «Պաւղոս»: — 138.
 Այլ ոչ այնպէս ինչ . . . այսպէս է նաեւ Յ ἀλλ' οὐκ
 ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ, Ὡς ἂν φησὶν ἡ ἀναγωγὴ ἁπλῶς τὴν
 οὐκ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ, ուրեմն «զիսորդ ոչ այնպէս ինչ եւ
 ի Հ. : — 139 — 140. «իշխանսն» դրինք մեր 2 համա-

100 քոր գրէին, այլ ինքեանք իսկ անձամբ ատեան
 առնէին եւ զոր կամէին սպանանէին. եւ այնպէս
 իսկ զՍտեփանոս սպանին եւ զառաքեալսն զան
 110 հարին եւ շտանէին իշխանացն առաջի. նոյնպէս
 եւ զՊաւղոս կամեցան սպանանել, եթէ չէր հա-
 զարապեաին զանձն ի վերայ բնկեցեալ. քանզի
 դեռ եւս քահանայքն կային ի տաճարի անդ եւ
 պաշտուն եւ պատարագ, եւ նոքա զայն գործ
 120 գործէին: Տեսանէս զՊաւղոս իսկ յորժամ առաջի
 քահանայապետին դատէր եւ ասէր Չգիտէի թէ
 իցէ քահանայապետ, եւ այն զի յատենի եւս իշ-
 խանին էր, քանզի բազում իշխանութիւն ունէին
 յայնժամ. ապա ի միտ առնուցուս որպէս ինչ
 130 շարշարանս ի դէպ էր շարշարել նոցա, որք յերու-
 սազէմ էին եւ ի Հրէաստան բնակեալ: Իսկ որ
 նզովս լինել վասն նոցա կայր յաղաւթս, որք չեւ
 էին հաւատացեալք եւ պաշտաւնեայք հաւատա-
 ցելոց՝ զի ինքն իսկ իւրովի երթիցէ եւ պաշտիցէ
 140 զսուրբսն, եթէ այնպէս պատշաճ ինչ լինիցի եւ
 բազում ինչ այսպիսի խնամս ցուցանէր առ նոսա,
 բնզ այն մի ինչ զարմանայցես եթէ թղթովն եւս
 մխիթարէ եւ սփոփէ եւ զանկեալսն եւ զկործա-
 նեալսն կանգնիցէ. քանզի զանգիտեալ իսկ էին
 150 եւ ի կոր կործանեալ այնուհետեւ [եւ] ի բազում
 նեղութեանցն. եւ զայս մաւտ ի կատարած
 թղթոյս յայտ արարեալ ասէ թէ Չձեռս լքեալս
 եւ զժունկս կթոտս հաստատեցէք եւ դարձեալ
 թէ Սակաւիկ միւս եւս եկեսցէ եւ ոչ անագանեսցէ,
 170 եւ դարձեալ. Թէ առանց խրատու լինիցիք, ապա
 խորթք էք եւ ոչ որդիք, քանզի եւ նոքա Հրէայք

ձայն, վերը, տող 116. Յ τοῖς ἀρχουσιν. — 146.
 2 եւ թէ: — 151. Գ-ըդ+. ԻԳ. 5. — 158—159.
 հաւատացելոց, ուղղեցի 2 ունի հաւատացել օն, Յ
 τοῖς πιστοῖς. — 160. 2 եթէ: — 162. 2 թխթովն: —
 167. 2 թղտոյս: — 167. եհր. ժԲ. 12: — 169. ուր
 ժ. 37: — 170. եհր. ժԲ. 8, 2 ունի «-» խորդք էք

էին եւ լսէին զհարցն բարիս անդէն ի մաւտոյ . ի
 գէպ էր նոցա այսպիսի ինչ իրաց ակն ունել եւ
 գնոյն կեանս կեալ : Եւ արդ աւանիկ անուղղայ իմն
 175 իբքն թուէին , զի բարիքն յուսով եւեթ էին եւ
 յետ մահու եւ կարիքն անդէն ի բռան , թէպէտ
 եւ կարի իօկ ժուժկալեալք եղեն այնպիսի ինչ
 իրաց , այլ ի գէպ լինէր եւ կարճամտել . վասն
 այսր ամենայնի զղբոյցս առնէ . այլ զայն ի պատ-
 180 շած ժամանակի լուծանիցեմք : Բայց առ այժմ
 զայն եւեթ կարեւոր էր առ նոսա գրել , որոց այն-
 չափ խնամակալն լինէր . եւ թէպէտ եւ պատճառք
 շառաքելոյն նորա առ նոսա յայտնի էին , այլ ոչ
 եթէ ի գրելոյն արգել ինչ : Եւ զի զանգիտեալ
 185 էին այնուհետեւ , յայտ անտի է զոր ասէն թէ
 Զձեռս լքեալս եւ զծունկս կթոտս հաստատեցէք
 եւ դարձեալ թէ Չէ Աստուած անիրաւ մոռանալ
 զգործս ձեր եւ զսէրն , զոր ցուցէք : Զի միտք որ
 ի բազում փորձութեանց պաշարեալ էին , եւ ի
 190 հաւատոցն եւս ձօխէին . վասն որոյ խրատէ զգոյշ
 լինել բանիցն ասացելոց , զի մի ումեք լինիցի սիրտ
 շար լի անհաւատութեամբ : Նմին իբի եւ ի թղթիս
 յայս(միկ) բազում ինչ ճառեաց վասն հաւատոց
 եւ յետ բազում ճառելոյն յայտ առնէ թէ նոցա
 195 անդէն ի մաւտոյ խոստացաւ , այլ ոչ ետ եւ առանց
 այսր իսկ , զի մի կարծիցեն թէ ի ձեռաց ինչ թո-
 ղան՝ երկու ինչ իրս յարդարէ , մի զի ժուժկալ
 լինիցին առաքինութեամբ ամենայն կարեաց եւ

եւ ոչ ոչ որդիք : — 172—175 . Չ ի մաւտո . . . անուղ-
 զա . . . թըւէին : — 172—177 . հատուածը բաւականա-
 չափ տարբեր է Յէն , հմմտէ նաեւ վերը , էջ 44 ,
 տող 136—8 : — 179 . Չ եւ զրոյցս : — 181 . Չ “եթէ”
 փոխանակ “եւեթ” : — 183 . Չ նոսայ : — 184 . ոչ եթէ
 ի գրելոյն արգել ինչ = οὐ τοίνην ἐκωλύετο γράφειν .
 — 185 . Չ ասէն : — 187 . Եք : Չ . 10 : — 190 . Չ ի
 հաւատոյն : — 190 . այսպէս նաեւ ՀԲ . (Բ . էջ 160) .
 ուղղելի “ձախողէին” : — 191 . Չ ումեք : — 192 . Չ
 թղտիս : — 195 . Չ անդրէն : — 202 . Չ տա : —

միս եւս թէ պարտ իսկ է ակն ունել հատուցման,
 200 քանզի ոչ եթէ անտես տանիցէ զՀարելեանսն
 եւ զայլ ամենայն արդարսն, որ յետ նոցա եղեն (եւ)
 առանց պակասց եւ պատուոյ թողուցու. եւ տայ
 միթար երիւք աւրինակաւք. մի ի քրիստոսի շար-
 շարանացն, որպէս եւ ինքն իսկ ասէր թէ Ոչ է
 205 ծառայ մեծ քան զտէր իւր. եւ երկրորդ ի բարու-
 թեանցն, որ կան մեան հաւատացելոց. երրորդ
 անգամ ի պատժոցն. եւ զայս ոչ եթէ ի հան-
 դերձելոցն միայն հաստատէ, որ ոչ ինչ կարի քաջ
 հաւանեցուցանէր, այլ եւ յանցելոցն եւ ի վաղուց
 210 հետէ գործելոցն առ հարսնոցա: Չսոյն եւ քրիս-
 տոս ասէր երբեմն թէ Չիք ծառայ մեծ քան զտէր
 իւր եւ դարձեալ թէ Բաղուժ աւթեվանք են
 ի տան հաւր իմոյ. եւ կարի եղուկս համարի զայ-
 նսիկ, որ ոչն հաւատասցեն: Բաղուժ բանս յաւդէ
 215 վասն նորոյս եւ հնոյն. նա եւ վասն յարութեան
 իսկ հաւատոց կարի ի դէպ էր նմա. զի մի ի շար-
 շարանացն, զոր կրեցին, թերահաւատ լինիցին թէ
 շարեալ ի մարգարէիցն հաստատէ զայս եւ յայտ
 առնէ թէ շեն հրէականքն պարկեշտագոյնք այլ
 220 մերքս, քանզի դեռ տակաւին եւ տաճարն իսկ
 կայր եւ պատարագքն. վասն որոյ եւ ասէ իսկ թէ
 ելցուք այսուհետեւ արտաքս եւ զնախատինս
 նորա յանձին կրեսցուք: Այլ եւ այս եւս ի դիմի
 հարկանէր նմա, քանզի ի դէպ էր ասել. եթէ
 225 ամենայն ստուեր (եւ) պատկեր էր, իսկ ընդէր չփա-

203. Չ օ. մի, տես վերը տող 146: — 203. Չ ի
 քրիստոս: — 203. Չ յանդանելոցն: — 211. Յ-Կ.
 ԺԿ. 16: — 213. ոչ, ԺԿ. 2: — 215. = περὶ τῆς
 καινῆς καὶ παλαιᾶς διαθήκης. — 216. Չ հաւատացե-
 լոց, ուղղեցի ըստ ԅ. πρὸς τὴν τῆς ἀνασιτάσεως πίστιν.
 — 216. ի դէպ էր նմա = αὐτῷ τοῦτα ἐχρησίμευσεν. —
 218. ի մարգարէիցն = ἀπὸ προφητῶν Չ ունի յատուկ
 նշանաւ: — 221. Չ որո: — 222. եհր. ԺԿ. 13: —
 224. Չ նմայ:

եւ [դիտարդ] զի հեթանոսաց առաքեալ էր եւ ոչ
 շրէից, զինչ գործ էր գրել նմա առ Հեբրայեցիս,
 զի բազում թշնամութիւն ունէին առ ն[ժ]ա, որ-
 20 պէս ասէր առ նա Յակովբոս. Տեսանեա եղբայր [եւ
 այլն]: Արդ ընդէր ոք բազմաքնին լինիցի վասն
 հասարակաց աւրինադրին թէ ընդէր կամ այս
 եղև կամ այն. [նա հանգոյն աստուածային կա-
 մացն հոգի Աստուած է, ըստ այնմ թէ Ընդ ամե-
 25 նայնի ամենայն եղէ եւ այլն, եւ դարձեալ թէ
 կատարեալ կացուցուք զամենայն մարդ ի Քրիս-
 տոս Յիսուս]: Նա [հետեւէր] այնմ, որ ասէր. Ոչ
 ուրեք առաքեցայ եթէ ոչ առ ոչխարս կորուսեալս
 տանն Կորայելի. սոյնպէս եւ սա առնէր, զի ի նո-
 30 ցանէ իսկ էր, ըստ այնմ Ես եմ այր Հրեայ, սնեալ ի
 Տարսն Աիլիկեցւոց, եւ այլուր թէ Եբրայեցի յե-
 բրայեցւոյ [եւայլն] առ ոտս Գամաղիէլի ըստ աւրի-
 նացն Մովսէսի խրատեալ եւ վարժեալ, որ եւ նա-
 խանձախնդիր լինէր վասն ազգին իւրոյ [սակս
 35 օրինացն լրման]: Յոր[ս] եւ ասէր [առ] Աստուած
 [ի պատասխանելն] թէ Ոչ են ընդունելոց ի քէն
 վասն իմ վկայութիւն. ասէ, տէր, ինքեանք իսկ
 զիտեն, ես էի որ բանգարգել առնէի ըստ քաղա-
 քաց զհաւատացեալն ի քեզ եւ ի հեղուլ արեանն
 40 Ստեփանոսի [նախա]վկայի, ես էի կամակից սպան-
 մանն եւ պահէի զհանգերձս սպանողացն [պարապե-
 ցուցեալ զձեռս նոցա]: Արդ զի այսպէս յառաջա-

Թ. 15: — 18. Չ “նորա:” — 20. Ա՜ք, ԻԲ. 20, Յի
 մէջ ամբողջութեամբ յառաջ կը բերուի հաստուածս,
 հայր է- ոչն ով կրճատած է: — 21. Չ. Բազմաքննին:
 — 23—27. []ը կը կաղայ եւ տարակուսական կը թուի.
 Յի մէջ չկայ: — 27. Մ՜Բ. ԺԵ, 24: — 20. Հմմտ.
 Գ.՝ 7: ԻԲ. 3 եւ Փէլէո. Գ. 5: — 35. Չ. յորս. Յի
 մէջ խօսողը Աստուած է. հմմտ. Գ.՝ 7: ԻԲ. 18—19.
 այսու բոլորովին տարակուսական կը մնայ “պատասխա-
 նել” բայը: — 40. յետամուտ է “նախավկայ,” Յ.
 պարզ “վկայի” է, τοῦ μάρτυρός σου, հմմտ. եւ Գ.՝ 7: ԻԲ.
 անդ: — 41. չեմ կարծեր որ հարազատ ըլլայ:

դէմ էր ի հրէութեան եւ յանկարծակի հատուածեցաւ ի նոցանէ, վասն այնորիկ ոչ հաւատային
 45 ընդունել զվկայութիւն նորա, եւ բազում ռիսունէին ընդ նմա. քանզի յորժամ ոք յիւր ազգէ առ այլ ազգ գնայցէ եւ իցէ ի նշանաւոր եւ ի հմուտ արանց, կարի ցաւեցուցանէ զմիտս նոցա, ուստի գնացն: Այսպէս եւ սորայս
 50 կարի վտանգէր զՀրէայսն, եւ բարձրացուցանէր զմերս: Ամենայն ուրեք զկրօնս նոցա լուծանէր եւ զՔրիստոսին հաստատէր, զի յայլ քարոզան Հրէայքն տեղի ունէին պատասխանւոյ եւ պատճառս կարկատելոյ. [Յայս եւ] Պետրոսեանքն որ ընդ
 55 Քրիստոսի շրջեցան եւ զնշանս տեսին, պաշտաւն առեալ զհինն յարգէին եւ զլսաւդսն նուաճէին. իսկ սա յանկարծակի հատուածեալ, ոչ մի ինչ վայելեալ (զ)Քրիստոսին, այլ եւ հալածիչ էր. եւ զի յետոյ եկն զկնի յարութեան, իբրեւ լսէին ի
 60 նմանէ թէ Լուայ բարբառ յերկնից զՅիսուսէ, զոր գուքն սպանէք. եւ եթէ կենդանի է եւ ընդ աջմէ հաւր, այսու զայրագնեալ կռուէին ընդ նմա, զի բառնայցեն ի միջոյ: Արդ անհաւատքն վասն այսր. իսկ հաւատացեալքն ընդէր. այն իսկ է զի հեթանոսաց քարոզէր եւ ոչ Հրէից: Վասն որոյ հարկ էր զհաւատսն սուրբ քարոզել եւ լուծանել զՄովսիսին: իսկ Պետրոսեանքն ոչ իշխէին յԵրուսաղէմ եւ ի Հրէաստան պակասեցուցանել ինչ յաւրինացն, իսկ Պաւղոս կարի առաւել յազատութեան էր եւ
 70 չէր ինչ փոյթ զայնմանէ. յայն սակս համարձակ լուծանէր զաւրէնսն եւ վասն սորին շունէին զնա առ լաւս, որք ի Հրէիցն էին, զի կարծէին պառակտեցուցանել, մինչեւ ասել Յակովբայ. Տեսանեսս եղբայր, քանի՞ բիւրք են հաւատացելոց, եւ ամենեքեան տրտունջ (ունին) զքէն թէ ազատամբու-
 75

48. Չ. ի նշանաւոր արանց եւ ի հմուտ: — 54. «Յայս եւ» անիմաստ: — 66. Չ. զհաւատն: — 73. Գ. ր. թ. 1, 1 Ա:

Թիւն ուսուցանես յաւրիճացն : Արդ զի շէր նոցա
 վարդապետեալ, բնդէր զբէր առ նոսա կամ մըր,
 Բնն այսպէս թուի թէ յԱրուսազէմ գրեաց եւ ի
 Պղտկասիւն, զի դեռ արեւեքն ծաղկեալ եւ
 40 զթիթեալ էին ամենայնիւ : Արպէս ոչ առ հրաման
 մկրտել եւ մկրտեաց, նոյնպէս եւ գայս ի յաւժա-
 բաթենէ կամացն արար : Արդ բնդէր ոչ զբէր առ
 նոսա այն, որ վասն նոցա նորով կամէր լինել ի
 Քրիստոսէ, եւ բազում հոգածութիւն ունէր առ
 50 նոսա, բառ այսմ զոր ասէր առ Հռոմայեցիսն թէ
 երթամ պաշտել գաւրբսն, որ յԱրուսազէմ եւ
 կորնթացոցն եւ Թեսաղոնիկեցոցն նոյն արիւնակ
 [առնելով] ամէր զնոսա յողորմածութիւն, զինչ
 գործամէր են թէ զբէր առ նոսա եւ մտիթարէր ի
 60 բազում նեղութիւնս, զոր ունէին, ոչ միայն ի սո-
 վոյն այլ եւ յողականացն : Նա եւ զՏիմոթէոս
 առ նոսա յղեաց վասն շահելոյ եւ ամելոյ զնոսա
 ի հաւատս աւետարանին [յաղագս] որոյ եւ ասէր
 Ճանաչէր զեղբայրն Տիմոթէոս, զոր առաքեցի առ
 70 ձեզ, որ թէ վաղվաղակի եկեացէ տեսից զձեզ,
 քանզի դեռ չեւ եւս էին զնա կալեալ : Չառա-
 ջին(ն) զերկեամ մի եկաց ի Հռոմ կապեալ եւ ար-
 ձակեալ շողաւ ի Սպանիա : Եւ թուի թէ յայն-
 ժամ գարձաւ եւ ետես զՀրէայսն եւ վերստին
 80 ամուս կապանաւք ի Հռոմ, եւ մեռաւ ի Ներոնէ
 կայսերէ : այսու յայտ է զի Տիմոթէի երկրորդ
 թուղթն վերջին է քան զամենայն : Թեսաղոնիկե-
 ցոցն զնոսա զնէր արիւնակ, յասելն՝ Նմանողք
 եղբորք եկեղեցեացն որ ի Հրէաստանի : Եւ առ
 90 երբայեցիսն թէ Չյափշտակութիւն բնչից ձերոց
 խնդութեամբ բնկալարուք : հալածեալք էին ի

20) — 86. Հրդ. Ժ. 25 : — 91—102. «նա եւ —
 քան զամենայն», տեղափոխեցի Յի վրայէն, 2 կը զնէ
 ասղ 127 «ինամ տանէր, էն վերջը : — 94. ԵՔԷ. Ժ. 9.
 23. — 95. 2. զոր : — 98. 2. ի Սպանիայ : — 103. Ա.
 Թ. 14 : — 105. ԵՔԷ. Ժ. 34 :

տանէ, յընչից, ի ստացուածոց, (յ)ամենայնէ: Ապա
 յիրաւի գրէր եւ մխիթարէր զնոսա յորժամ տե-
 սանէր զնոսա յարժամ ի շարշարանս ի կատա-
 110 ղեացն. զի նորա գտէրն սպանին, եւ զառաքեալսն
 հալածեցին, զՍտեփանոս քարկոծեցին, զՅակով-
 բոս ի վայր արկին յաշտարակէ տաճարին, նայնպէս
 եւ զՊաւղոս կամէին սպանանել թէ չէր հաղա-
 բապետին ի վերայ հասեալ: Աւնէին իշխանութիւն
 115 շարշարելոյ, զի գեռ չէին քաջ մտեալ ընդ Հռո-
 մայ իշխանութեամբ. յայլ քաղաքսն առ իշ-
 խանան տանէին, զոր կամէին դատել, որպէս ի
 Աորնթոս զգլուխ ժողովրդեանն, ուր անթիպա-
 տոսն էր տանէին, եւ շլինէր փոյթ Քաղիսնի. բայց
 120 աստ ինքեանք տանջէին, որպէս եւ զՊաւղոս յոր-
 ժամ գան հարին առաջի քահանայապետին ի
 խաւսելն նորա, յայնժամ ասէր ասիւ. Աչ զիտէի
 թէ քահանայապետ իցէ: Արդ՝ որ յամենայն ժամ
 հողածութիւն ունէր վասն հաւատացելոց մինչ
 125 նոցա եւս, որ չէին տեսեալ մարմնով զերեսս նորա,
 զինչ զարմանք էր թէ ազգին իւրում խնամ տա-
 նէր: Արդ որպէս ասացաք թէ ամենայն ուրեք
 զամենեցուն փրկութիւն հողայր, եւս առաւել
 զազգին իւրոյ. եւ վասն զի ընդ երկարեալ էին ի
 130 միշտոն եւ զանգիտեալք եւ լուծեալք ի բազում
 նեղութեանցն, եւ միշտ զնեղութիւնան զմտաւ
 ւածէին՝ որ ընդ հարսն իւրեանց անցեալ էին, եւ
 զբարութիւնան՝ որ նոցա լինէր ի ժամանակս ժա-
 մանակս, ակն ունէին անձանց իւրեանց կարեացն:
 135 Եւ ընդ ամել փորձութեանն համարէին զինքեանս
 մտացեալս յԱստուծոյ, զի բարեաց խոստմունքն
 յուսով եւ յետ մահու էին, եւ կարիքն անդէն ի
 բռան, վասն որոյ եւ թղթովս համբերութեանց
 յիշատակ առնէ զառաքինիսն յիշեալ. եւ սկսեալ
 140 յԱրելէ եւ յայլոցն հասոյց զլսաւղսն ի զաւրագլուխն

107. Չ ամենայնէ: — 122. Գ. Բ. Գ. Ի Գ., 5:
 139. Չ յիշեալ — 140. Չ զզաւրագլուխ խաւսելսն ի կա-

եւ ի կատարիչն Յիսուս, յիշեցուցանեալ զչարչարանսն, որ առաւել խաւսի քան զՀաբելին: Հաստատէ եւ զողորմեալ միտս նոցա, թէ ոչ անտեսանէ Աստուած զԱբելեանսն եւ զԱբրահամեանսն:

147 Հանդերձ այլովքն՝ եւ գնէ միսիթար երիւք աւրինակաւք: Առաջին ի Քրիստոսի շարշարանացն, որպէս ասէր Տէր. Ոչ է ծառայ մեծ քան զտէր իւր: Երկրորդ բարութիւն(ք)ն, որ կան մնան հաւատացելոց: Երրորդ, վասն զի մի ի յարութենէն թերահաւատեացեն, տայ յոյս համբերութեան. Նմանողք, ասէ եղբրուք՝ որք երկայնմտութեամբ ժառանգեցին զաւետիսն եւ թէ ոչ Մոռանայ Աստուած զգործս ձեր բարիս՝ զոր ցուցէք յանուն նորա: Հաստատէ զՔրիստոսին զամենայն ի մարգարէիցն բանիցն, զորդիութիւնն, զքահանայութիւնն այլովքն հանդերձ: Փոխանակ Երուսաղէմի զվերինն Երուսաղէմ, փոխանակ տաճարին զերկինս, փոխանակ ժողովրդեանն զբանակս հրեշտակաց եւ զեկեղեցիսն արդարոց: Տուցանէ դարձեալ թէ հրէականքն չէին մնացականք, այլ մերքս: Եւ զի բազում ժամանակք էին աշակերտութեան նոցա, ասէ, Պարտէիք վարդապետս լինել վասն ժամանակին: Գնէ եւ միսիթար թէ որ գալոցն է եկեսցէ եւ ոչ յամեսցէ: Արդ՝ մի ումեք ի ձէնջ լինիցի սիրտ շար անհաւատութեան, ապստամբ լինել յԱստուծոյ կենդանւոյ, եւ ամենայն ուրեք ըստ տկարութեան մտաց նոցա բազում բանս միսիթարականս յաւդէ, որովք նոքա կոծէին:

տարիչն: — 141. Չ յիշեցուցանել: — 142—146. — որ — շարշարանացն, հատուածը միեւնոյն գրչէն զատ թղթի վրայ գրուած եւ համապատասխան տեղը կցուած է: — 147. Յ-Վ. ԺԳ, 16: — 148. զբարութիւնս?: — 150. Եբր. Չ, 12: — 152. Ա՛Դ, Չ, 10: — 156. Չ փոխան: — 162. Ա՛Դ, Ե, 12: — 164. Ա՛Դ, Գ, 12: — 168. Չ կարծէին, ուղղեցի:

Յ Ա Ի Ե Լ Ո Ի Ա Յ

Ոսկեբերանեան անտիպ հատուածներուս մէկ մասն տպուած էր արդէն երբ հասաւ Գերապատիւ Բ. Ս. Ա ի Լ Լ է ս է ր ե ա ն ի տեղեկութիւնը թէ Անկիւրիոյ Աարմիր-Վանքի (Թիւ 48) ձեռագիրներէն միոյն մէջ ալ պահուած են նոյն հատակոտորները: Մեր խնդրոյն սիրայօժար ընդ առաջ փութալով քիչ յետոյ տրամադրեց մեզի Սրբազանը հատուածներուս ընդօրինակութիւնը՝ «կատարուած տառական ճշգոլթեամբ, սխալով ուղիղով»։ Յատկապէս կարեւոր են Սրբազանի տուած հետեւեալ ծանօթութիւնները ցուցընելու համար ի մէջ այլոց թէ ի՞նչ դիւրաւ կրնային Ոսկեբերանի հեղինակութիւնները վերագրուիլ Եփրեմի (տես վերը, էջ 104). «մեր ձեռագրին մէջ Եփրեմ եւ Ոսկեբերան զոյգ կ'ընթանան: Գաղատացւոց թղթոյն նախագրութեան սկիզբը կամ խորագիրը այսպէս է. «Սուրբ հօրն Եփրեմի պատճառք թղթոյն Գաղատացւոց», իսկ վարի լուսանցքին վրայ գրուած է «Նախաաղբութիւն Գաղատացւոց»։ «Ոսկեբերան» քովնտի լուսանցքի վրայ գրուած է «Բազում ցասմամբ»։

տողին ուղղութեամբ: Նոյնպէս Թեասաղոնիկեց-
 ւոց առաջին թղթին խորագիրն է. «Սուրբ
 Տօրն Նիքեմի պատճառք Թեասաղոնիկեցւոց
 առաջին թղթին», եւ Նիքեմի հատուածէն
 անմիջապէս ետքը՝ «Ոսկեքերանին»: Երբորդ
 հատուածին խորագիրն է. «Սրբոյն Նիքեմի
 պատճառ թղթոյն Թեասաղոնիկեցւոցն», եւ
 Նիքեմի հատուածէն ետքը՝ «Ոսկեքերանի
 աստ[ցեալ]»: Փիլիմոնի եւ Երրայեցւոց թղթոց
 մեկնութեան Թ. 48ի ներկայացուցած խորա-
 գիրները տես վերը, էջ 112 եւ 118:

Պատճառաց Գրքին յառաջ բերած հա-
 տուածներուն յոյն բնագրի հետ համեմատու-
 թիւնը լուրջ կասկածներ ծնուցած էին մեր մէջ
 Աբասայ Որդւոյն հաւատարմութեան մասին եւ
 գրած էինք. «Հեշտել կ'ուզենք թէ որչափ ալ
 յոյն բնագրին առաջնորդութիւնը կը վայելենք,
 սակայն եւ այնպէս կարելի չէ ստուգու-
 թեամբ յենուլ եւ իբրեւ մի ա կ հարազատ հա-
 մարիլ տողեր ու բառեր, որոնք կրնան այն յոյն
 բնագիրը բառական ներկայացընել եւ դասա-
 կան հայերէնի հոգւոյն հակառակ ոչինչ բովան-
 դակել իրենց մէջ, բայց միւս կողմանէ ազատ
 արտագրողին գրչին տակ ճաշակի համաձայն
 կրնան փոխուած ըլլալ համազօր բառերով ու
 ասութիւններով: Այս անստուգութիւնը ապա-
 գան է որ պիտի լուսաւորէ» (տես վերը,
 էջ 105): Այս անստուգութիւնը կը բարձուի
 այժմ Կիւլէսէրեանի ազնուայօժար պատ-
 րաստակամութեան շնորհիւ եւ կ'ունենանք

յոյն բնագրին հաւատարիմ թարգմանութիւնը մաշտոցեան դարու անեղծ ու մաքուր լեզուաւ: Փիլիմոնի թղթոյն մեկնութեան պատճառին թ. 48ի (= C) տարբերութիւնները կրցանք զետեղել ծանօթութիւններու մէջ (112—118). իսկ Եբրայեցւոցը որովհետեւ զգալապէս այլայլած էր Պատճառաց Գրքին մէջ Ս. Գրքէն յառաջ բերուած յաւելուածներով ու տեղափոխութեամբ, Աարմիր-Վանքի օրինակին վրայէն վերստին յանձնեցինք տպագրութեան (118—127), բաղդատելով յոյն բնագրին հետ եւ ուղղագրելով վրիպակները եւ գլխաւորաբար կիտագրութիւնը, կցեցինք նաեւ Պատճառաց գրքին պահած այլայլած բնագիրը՝ նոյն գրքին մէջ յառաջ բերուած հատուածներուն ինչ աստիճան հաւատարիմ ըլլալուն գաղափար մը կազմելու համար: Ար մնայ այժմ տեսնել Գաղատացւոյ ու Ա. եւ Բ. Թեսաղոնիկեցւոց թղթերու մեկնութեանց թիւ 48 շեռագրի ընծայած տարբեր ընթերցուածները:

ՊԱՏՃԱՌ ԳԱՂԱՏԱՅԻՈՑ ԹՂԹՈՅՆ: — Տես էջ 105, տող 3—5. C (= թիւ 48) բազում ցասամամբ լի է սկիզբն ճառիս եւ մեծաւ իմաստութեամբ, ոչ սկիզբն միայն, այլ գրեթէ ամենայն թուղտս: — 6—8. C մեղմով ընդ աշակերտեալսն . . . յորժամ սաստի . . . բարի վարդապետի: — 8—12. C այսորիկ . . . թէպէտ եւ . . . ընդ աշակերտսն, էր ուրեք զի եւ բարկս բարբառէր. երբեմն երանէր եւ երբեմն սաստէր, յորժամ ասաց ցՊետրոս թէ Երանի է քեզ Սիմոն որդի Յունանու եւ խոստացաւ զհիմունս եկեղեցւոյ ի վերայն որադաւանութեանն հաստատել, [եւ] յետ ոչ բազում ինչ բանից ասէ. Երթ յետս իմ սատանայ, զի գայթակղութիւն իմ ես դու

եւ այլ ուր դարձեալ. Տակաւին: — 18—15. Օ
 ահարեկս արարեալ զնոսա . . . յասել իսկ Յ . . .
 զի խաւսէր ընդ սամարացի կնոջն: — 106, տող
 16—18. Օ արարին, բայց ոչ ոք իշխեաց ասել,
 զինչ . . . կամ զինչ խնդրես ի նմանէ: — 18—
 22. Օ Պաւղոս ինել ի նոյն հետս վարդապետին պէս
 պէս յաւրինէ զբանն ըստ աշակերտացն պի-
 տոյից. մերթ խարէ եւ կտրէ եւ մերթ կա-
 կուղ սպեղանիս ի վերայ դնէ: — 22—26. Օ
 ցկորն թացիսն ասէր, զի արդ կամիք գ. եկից
 առ ձեզ եթէ սիրով, եւ գաղատացւոց [այս?]
 ո . . . [] չիք: — 27. Օ սաստիկ իր արկանէ եւ մաւտ
 ի կատարած թղթիս առաւել եւս մորմո-
 քեց ուցանէ, ասէ Աշխատ: — 28—20. Օ ողոքէ
 որպէս յորժամ ասիցէ . . . եւ այլ եւս բա-
 զուս սյսպիսիս: Այլ զից սամար իսկ լի է
 թուիտս՝ ամենեցուն յայտ է եւ յառաջի-
 կայ [իս] իսկ ընթերց (ո)ւած ոյս ἐκ πρώτης
 ἀναγνώσεως. — 30—39. Օ է ասել զինչ ինչ էր որ
 զնա զայրաց ուցանէր ընդ աշակերտսն.
 չէ(ի)ն ինչ փոքր իրքն եւ ոչ դուրս (յ),
 նա եւ նա (արդեօք՝ ոչ = οὐδέ) իսկ այնչափ
 զսաստն ի գործ արկանէր. քան զի ընդ
 դոյզն ինչ իրս զայրանալ կարճամտաց է
 եւ խոտան եւ տառապելոց մարդոց, զոր
 աւրինակ եւ որ մեծամեծաւքն յուլանան՝
 ծուլից եւ քնածից է գործ. այլ ոչ այն-
 պիսի ոք էր Պաւղոս. եւ արդ զինչ մեղքն
 էին, որ այնպէս շարժէին զնա: [Մի եւ
 կարեւոր եւ անհնարին արդարանաց շնորհացն քրիս-
 տոսի անկեալք:] Եւ արդ զինչ ից են իրքն Պաւ-
 ղոսի. յայտնագոյն իսկ տարածանել (= *ἀναπλώσαι*):
 — 40—42. Օ . . . հաւատացելոց միան-
 գամայն կանխեալք ըմբռնեալք ի հրու-
 թիւն, միանգամայն եւ սնապարծու թեամբք
 արբեալ կամէին վարդապետաց թեկն ածել
 եւ նոյնք պատիւ անձանց դնել: — 107, տող
 42—44. Օ երթեալ գաղատացւոց ազգին
 ուսուցանէին թէ պարտ է թլ: — 45—50. Օ
 զամսագլուխ . . . որ զամենայն ի միջոյ բառնայ քան զի
 Պետրոսեանքն եւ Յակոբեանքն եւ Յոհան-
 նեանքն շարգելուին զայս, այնք, որ առաջինք
 էին առաքելոցն եւ ընդ քրիստոսի իսկ շրջէին.
 եւ ոչ արգելուին նոքա, եւ ոչ եթէ կրանս դնելով
 այլ զիջանելով ըստ տկարութեան հաւատացե-

լոցն, որ ի Հրէիցն էին. իսկ Պաւղոս: — 50—63. Օ քանզի հեթանոսաց քարոզէր, ոչինչ փոյթ անձին ունէր, այսպիսի ինչ ըստ ումեք զիջանելոյ: Իբրեւ եկն ի Հրէաստան, ապա եւ նա [այն որում] զզիջանելն ի կիրարկանէ (ր). այլ վրիպեցուցանէին զպատճառն չասեն վասն որոյ նա եւ նոքա զիջանէին. պատրէին զ(միա)միտս. չէ ասեն (Չ. ասել) պարտ անսալ Պաւղոսի, զի նա երեկ եւ այսաւր երեւեցաւ, նոքա առաջինք են զՊետրոսեանցն ասէին. դա աշակերտ եղև առաքելոցն եւ նոքա Քրիստոսի, դա միայն եւ նոքա բազումք՝ սիւնք եկեղեցւոյ. կեղծաւորութեամբ իմն բամբասանսի վերայ ածէին, զի դա, ասէին, որ այժմ խոտէ զթլփատութիւն եւ զայլ եւս աւրինականսն, երեւի այլ ուր զի ինքն իսկ նոքիմք վարի: — 108, 63—65. Օ եւ այլ գուհնակ այլոց ք. [] շիք: — 65—69. Օ եւ քանզի ետես հրդեհեալ զազգն իւր ողջոյն եւ անհնարին խարոյկ վառեալ ի գաղատացւոց եկեղեցւոջն, խախտեալ զշինուածն եւ մերձ ի կործանումն հասեալ, վասն այնորիկ յարժանաւոր ցասմանէ, եւ վասն նորին վառեալ սրտմտութեամբ, քանզի զյոյզն (? Չ. յոյսն) յայտարարեալ ասէ. թէ կամէի գալ առ ձեզ այժմիկ եւ փոխել զբարբառ իմ: Արդ գրէ զթուղթս եւ այսր ամենայնի պատասխանի առնէ եւ աստէն[ս] իսկ զբանս նախ վաղվաղակի այնմ պատահէ (?), զի զնորա մեծարանս եւ զկարծիս խախտել կամէին. ասէին Քրիստոսի աշակերտքն այլքն եւ սա առաքելոցն, վասն որոյ եւ անէ սկիզբն:

ՊԱՏՃԱՌԻ ԹԵՍԱՂՈՆԻԿԵՑԻՈՑ Ա. ԹՂԹՈՅՆ: — Տես էջ 108, տող 3—4. Օ գրէր . . . որ առ իւր ունէր ընդէր: — 6—8. Օ դուք գիտէք . . . եւ դարձեալ թէ Չունիմ . . . հոգայցէ: — 8—12. Օ զնայ, թուի ինձ թէ անդր վաղվաղակի յուղարկելոց էր զնայ, եւ [յ]աւելորդ էր թուիտ գրել, քանզի ասէր թէ ակն ունիմ վաղվաղակի արձակել. իսկ աստ ոչ այսպէս, քանզի երթեալ եւ վաղվաղակի եկեալ էր. որպէս զի յիրաւի իսկ եւ (զ)թուիտս գրէ, բայց արդ, ասէ. իբրեւ եկն Տիմոթէոս առ մեզ ի ձէնջ: — 12—109, տող 18. Օ նախ քան զնա զՍ. դնիցէ . . . բարութիւնս էր ասացեալ (եւ) քան

դամենեան զնա լաւագոյն համարէր . . . մինչեւ
 դաշակերան . . . կարգեալ :

Պ Ա Տ Ճ Ա Ռ Թ Լ Ե Ս Ա Ղ Ո Ն Ի Կ Ե Յ Ի Ո Յ Բ .
 Թ Ղ Թ Ո Յ Ն : — Տեւ, էջ 109, տող 3—5. Օտայ յա-
 ռաջին թղթին թէ . . . դոյրք եւ ցերեկ . . . յոյժ,
 ալլ յ Ա թէնս մեացաք միայն . . . առ ձեզ : —
 6—8. Ս եւ այսու . . . գրոյն իւրս (յ) առ նոսա . . .
 քանզի ցանկացեալ . . . եւ թերեւս ոչ ժամանեաց
 . . . եւ կազմել զթերսն թիւն հաւատոց
 նոցա : — 9—10. Օ նորին ազագաւ եւ զերկրորդ
 թուղթս . . . ի դալստեանն նուաստութիւն եղեւ
 . . . լնուցու : — 11—12. Օ ոչ չոգաւ անտի է
 կարծելի զի գրեալ ասէ Ա զաշեմ զձեզ վասն
 դ : — 13—15. Օ յառաջին թղթին ասէ թէ վասն
 ժամաւց եւ ժամանակաց չէ ինչ պիտոս (յ)
 գրել . . . որպէս թէ երթալոյ իսկ էր եւ [չ] գրելոյ
 չկարաւ տանալը : — 16—22. Օ եւ քանզի . . .
 յերկարաց, վասն այսորիկ յաւելու զայս թուղթս,
 որպէս ի Տիմոթէի թղթին ասէ (պակաս), թէ այսու-
 հետեւ մեծ ինչ եւ զուարթագոյն իրաց ակնկա-
 լեալ հաւատացելոց չգանդիտեն ի վաստակոց (եղ-
 ծուած). քանզի յոյսն բարձեալ ունէր զնոսա ի բրեւ
 զխարիսխ եւ շտայր ի մաւտաւորսն ընկղմել,
 կամեցաւ սատանայ կտրել ի բաց ընկե-
 լուէլ, եւ զի ոչ կարաց : — 110, 24—27. Օ (—դ-
 շիք) ընդ . . . գրգռել զմարդս ժանդագործս ձեռն ի
 գործ առնէ զհաւատացեալսն պատրել եւ զի մեծա-
 մեծ քն եւ պայծառագոյնքն ի դլուխ ելեալ :
 յայն ժամ ասէին զյարութիւնն արդէն իսկ եղեալ
 եւ այժմ : — 29—34. Օ գգրիստոս եւս ընդ ստու-
 թեան փակիցեն . . . որպէս թէ շիք հ. այսուհետեւ եւ
 ոչ ատեան եւ ոչ տանջանք եւ պատիժք չար-
 չարանաց նորա. զնոսա յանդգնագոյն գործեցին եւ
 զնոսա . . . դժնդակագոյն էր : — 34—39. Օ ոմանք
 վայրապար զքանսն պատմե [ա]լ, որպէս
 թէ ի Պաւղոսէ էասացեալ, եւ ալլք թուիտ
 ստեղծանել, որպէս թէ ի նմանէ գրեալ,
 վասն այնորիկ զամենայն մուտսնոցա կա-
 պէ. մի խռովեալիք . . . ի հոգոյ . . . ի թղթոյ իրու-
 թէ ի մէնջ, մի ի հոգոս (յ), գսուտ մարգարէիցն
 ակնարկէ եւ մեք ուստի՞ ճանաչեմք. վասն այնորիկ
 յաւել թէ ողջոյնդ ձեռին իմոյ Պ. է, որ է նշա-
 նակ յամենայն : — 40—42. Օ գրեմ. ոչ զայն ինչ
 ասէ թէ այս է նշանակ, զի զայն մարթէր
 եւ ալլոց նմանեցուցանել, ալլ թէ զողջոյնս

Իմով ձեռամբ գրեմ, որպէս եւ այժմ իսկ ի
 ներքին գրոյն ճանաչիցի ձեռագիր այնոցիկ որ
 ղթուէտսն գրիցեն (2. գրեցին)։ — 111, 43—45.
 Օ վշտացեալսն եւ զվհատեալսն ի բազում
 վշտացն, ի մաւտաւորացն յարգարէ . . . եւ ի
 հատուցման պատրաստելոց նոցա բարեացն յոր-
 դորէ եւ զեղեցիկ իմն եկեալ զտեղեաւս ան-
 ցանէ։ — 46—52. Օ Է— (շխ) . . . նշանն ժամաւ
 նակին զնեռնն գուշակէ եւ յայնժամ . . . լսիցէ
 . . . աւելի ինչ ուսանիցի նա եւ Ք. վասն սորին
 իսկ բազ. փ. ցուցանէ, յորժամ ի լերինն . . . եւ զա-
 մենայն իրս վաշճանին ճառէր. ընդէր. զի շլի-
 նիցի մուտ այնոցիկ, որ զներինսն եւ զսուտ
 քրիստոսոսն մուծանեն։ — 53—58. Օ մեծամեծս
 տա(յ) նշանս, մի մեծ այն իսկ է յորժամ ասիցէ թէ
 ք. ա. արքայութեան . . . ընդ առ ի շխաբելոյ . . . նու-
 րա, իբրեւ . . . ուրեք թագուցեալ, այլ յամե-
 նայն տեղիս ծագեալ՝ շլինիցի կարաւտ նշանի
 (պակաս)։ Ասաց եւ այլ ուրեք վասն նեռինն։
 — 59—65. Օ եւ ոչ ը. զիս . . . ընդունիցիք . . . ասէ
 լինելոյ (լինելոց?) նշանակ. Եւ Ե. զի այլ պարտ
 է գալ, ի տարակուս մտեալ էին յայնժամ թ.
 եւ մեզ յաւգուտ եզեւ նոցա տարակոյսն, զի
 ոչ նոցա միայն, այլ եւ մեզ յաւգուտ
 դրեցաւ, զի ի մանկանց առասպելաց եւ ի
 պառաւանցիցն զերծցուք. եւ եթէ ոչ լսիցէք
 բազում անգամ մանկուոյ նմանեալք եւ զանուանէ
 նեռինն բազում ինչ ասացին ոմանք (եղծուած)։ Եւ
 վասն . . . զի յորժամ . . . ս. սատանայ զայն ի մեզ
 զի ընդ մեզ կրաւնքն աճիցեն։ — 65—69. Օ նա
 եւ ոչ թողոյր իսկ Պաւղոս ճառել զնեռնէն,
 թէ աւգուտ ինչ էր. եւ զայն խնդրեսցուք. թէ ոչ
 այնպէս գայցէ թէ ծուր կրկնելոյ իցէ (եղծուած),
 այլ հպարտացեալ ի վերայ ամենայն ա-
 նուանեալ աստուծոյ եւ պաշտաման,
 մինչեւ նստել նմա ի տաճարին Աստուծոյ
 իբրեւ զաստուած եւ ցուցանել զանձն թէ
 աստուած իցէ, եւ որպէս սատանայ . . . որ-
 պէս (sic) եւ նորին արբանեակն հպար-
 տութեամբ վարեսցի։

Բ Ա Ռ Ա Յ Ա Ն Կ

- Ազատ** 88, 115 .
ազգ 115, 120 .
ազգական 83 .
ազգ 46 .
ազգումն 45 .
ալեկոծիմ 72 .
ալիք 87, 92 .
ախոյեան 82 .
ախորժեմ 121 .
ածեմ 91 .
ակամայ 37 .
ականառու 88 .
ականջ 7 .
ակնարկեմ 88, 110, 127 .
ահարեկ 136 .
ահարեկեմ 105 .
աղագ 121, 130 .
աղաւնի 90, 91 .
աղբիւր 39 .
աղբիք 86 .
աղեղն 92 .
աղէ 87 .
աղուէս 72 .
աղջամուղջ 84 .
աղտ 87, 89 .
աղքատանամ 39 .
աճասպարեմ 90 .
աճեմ 6 .
ամ 48 .
ամաւթ, յ -- լինիմ 40, 82, 92 — **համարիմ** 118 .
-մէ՛մ 131 .
ամենազէտ 86, 88 .
ամենայնութիւն 76, 81 .
-մէն-մ-մ-մ-մ-մ 94 .
ամենեւին 39, 113 .
-մէն 28, 29 .
ամուսին 84, 90 .
ամուսնանամ 31, 84 .
ամսամուտ 107 .
ամրապարիսպ 61 .
ամրացուցանեմ 87 .
ամփոփեմ (C անփոփեմ)
 116, — **իմ** 87 .
այգի 35, 88 .
-ային 78 .
-յլ (եւ -ն) 128 .
-յլ-մ 15 .
այլուր 118 .
այծեամն 90 .
-յն 14, 15, 52, 56 .
այպանիմ 91 .
այպն 89 .
-յս 52 54 .
այր 84, — **յառնէ** 90 .
այր 16, 37, 39 .
այրի 90 .
անագանեմ 124 .
անամուսնական 31 .
անապակ 35 .
անարատ 39 .
անարգութիւն 31 .
անաւթ 33 .
անրաժին 31 .
անրան 39 .
անգէտ 86 .

- անգիտութիւն 14, 89.
 անգոսնիմ 52.
 անդ 47, 57.
 անդէն 31, 58.
 անդր 57.
 անդր 7.
 անդրէն 58.
 աներեւոյթ 33.
 անթիպատոս 123, 131.
 անի-րի-լի 24.
 անիրաւ 125.
 անկանեմ 51.
 անկանիմ 30, 86, 91.
 անկողին 39.
 անհանձար 85.
 անհաւատ 120.
 անհնարին 34, 90, 111, 118.
 անձն, յ — առնում 33,
 յ — ին ունիմ 33.
 անճառ 32, 33.
 անճառիլի 33.
 անճետեցուցանեմ 52.
 անմահացուցիչ 81.
 անմարմին 32.
 անմիտ 105.
 անմտութիւն 118.
 անյաւդական 32.
 աննշան 32.
 անշաւշափական 32.
 անշունչ 114.
 անուղղայ 125.
 անուշահոտ 81.
 անշարշարական 40.
 անշարշարիլի 40.
 անպիտան 116, 120.
 անպիտանագոյն 117.
 անշարից-ցանիմ 52.
 անջրպետութիւն 13.
 անսամ 119.
 անտես 126.
 անցանեմ 90.
 անցք 122.
 անփոփոխական 40.
 անքակ 31.
 աշակերտ 83, 84.
 աշխատիմ 85.
 աշտարակ 88.
 ապականացու 32.
 ապականիչ 89, 105.
 ապականութիւն 31.
 ապաւէն 85.
 ապաւինիմ 85.
 ապաւինութիւն 85.
 ապստամբ 120.
 ապստամբութիւն 119, 121.
 աջ 92.
 առ-ալիմ 50.
 առաջնորդեմ 33.
 առաւել 83.
 առաքեալ 4.
 առաքինանամ 90, 92.
 առաքինի 115, 120.
 առաքինութիւն 82, 83.
 առաքող 111.
 առիթ 32.
 առնիմ 33.
 առողջ 6.
 առտնին 112.
 ասող 82.
 ասպատակեմ 76, 91.
 ասպարապետ 89.
 աստիճան 30.
 աստուածական 40.
 աստուածային 128.
 աստուածաշունչ 94.
 աստուածապէս 31.
 աստուածավայելուչ 40.
 ասր 35.
 ատաղձ 33.
 ատեան 124.
 արագոտն 90.
 արժան 81, 116.
 արժանաւորիմ 93.
 արժանաւորութիւն 32.
 արկանեմ 52, 87.
 արհամարհանք 34.
 արհամարհելի 120.
 արուգ 35.
 արուեստագործ 15.
 արութիւն 72.

արտաշատ 28, 29.
 արտասուք 91.
 արտաքոյ 4, 7.
 արքայորդի 82.
 արտազան 94.
 արտաք 35.
 արտազան 87.
 արտազանու թիւն 123.
 արտաք 111, 114.
 արտապար 118.
 արտաք 108, 113, 118.
 արտաքանիչ 7.
 արտաքանիչ 114, 126.
 արտաքանիչ 106.
 արտաք 81, 116.
 արտաքիւր 119.
 արտաք 40.
 արտաքիւր 35.
 արտաք 128.
 արտաք 82, 36.
 արտաքան 137.
 արտաքան թիւն 48.

Բազմաժողով 87.
 Բազմապարիսպ 61.
 Բազմաքանիւր 87.
 Բազմաք 128.
 Բազմիւր 37, 39.
 Բազմանիւր 123.
 Բազմաքան 88, 137.
 Բան 91.
 Բանակ 89, 90.
 Բանաքարիւր 119.
 Բանիւր 57.
 Բանաքարիւր 89.
 Բազմիւր 82.
 Բազմանիւր 109.
 Բաքարիւր 37.
 Բաքարիւր 24.
 Բաքարիւր 7, 87.
 Բաքարիւր 89.
 Բաքարիւր 135.
 Բաքարիւր, — անիւր 56.
 Բաքարիւր 88.
 Բաքարիւր 24.

Բազմաք (իւ) 13.
 Բազման 34, 39, 86.
 Բազմաքարիւր 89.
 Բազման (այլքոյ) 16.
 Բազմիւր. — ի մէջ, 91, —
 Բազմաք 14, 38.
 Բիւր 17.
 Բիւր 17.
 Բիւրիւր 39.
 Բնաք 123.
 Բնաք 28, 29.
 Բնաք 52.
 Բնաք 16.
 Բնաք 16.
 Բնաքանիւր 41.
 Բնաք 87.
 Բնաք 55.
 Բնաք 28.
 Բնաք 125, 131.
 Բնաքան թիւն 117, 123.

Գայլ 87.
 Գան 124.
 Գան 39.
 Գանաք 36.
 Գան 84.
 Գանաքիւր 117.
 Գանիւր 71.
 Գանաքիւր 60.
 Գանաք 28.
 Գան 109, 113.
 Գանիւր 72.
 Գանիւր 40, 117, ի — Գանիւր
 110.
 Գանիւր 6, 7.
 Գանաք 7, 88, 114, 115.
 Գան 115.
 Գանաքիւր 89, 91.
 Գանաք թիւն 91.
 Գան 85.
 Գան 28.
 Գանաք 91, 92.
 Գանաք թիւն 109, 115.
 Գան 113, 119, ի — Գանաք
 123, 136.

Էրբ 26.
 գործակից 38, 122.
 գործի 26, 83. գործիք 89.
 գութ 109, 112, 120.
 գունակ 137.
 գունդ 89, 90.
 գուշակ 111.
 գուշակեմ 36.
 գուրջ ու գասագանաց 59.
 գուրսուղ ասագանաց 59.
 գուցլ 53.
 գուհ 55.
 գամնիմ 37.
 գրգուեմ 110, 119 — իմ 83.
 գրեմ 108, 124.
 գրուան 116.

Դարբեակվիմ 47.
 Դ-Լ-Դ 56.
 դարարի 56.
 դահեակ 59.
 դանդաղիմ 115.
 դաշտ 48.
 դաշտասուր 90.
 դառն 84.
 դառնամ 40.
 Դ-Դ 28.
 դաս 91.
 դաստախաղ 87.
 դաստարկանամ 32.
 դարանակալ 51, 90.
 դարանք 81, 90.
 դարման 128.
 դարմանեմ 81, 128.
 դարմանիչ 81.
 դեղեակ 76, 91.
 դեռ 83, 124, 126.
 դեմ 126.
 դեպ (ի-) 125.
 դժնդակ 110.
 դժուարին 38.
 դիակն 49.
 Դիբրեկուվիմ 46.
 Դիլ-Լ 76.

դիպիմ 86.
 դիասուսու թիւն 15.
 Դիս-Դի-Դ 15.
 դիւրաս 85.
 դնեմ — յասաջ 109.
 դշխոյ 82.
 դուրացուցանեմ 92.
 դուռն 57, 84. — բերանոյ,
 լսելեաց 81.
 դուսար 84, 91.
 դրախտ 40.
 դրդիմ 121.
 դրուշեմ 83.
 Է-Լ-Է 14, 16, 49, 106, 107,
 129, 132.
 Ելք 6.
 Է-Լ-Է-Լ-Է 16.
 Եղուկ 85, 126.
 Եղջերու 90.
 Եռանդն 87.
 Երախտասուր 37.
 Երանելի 117, 118.
 Երանեմ 103, 133.
 Երանի թե 113.
 Էրբ Է- 60.
 Էրբ-Է 50.
 Էրբ-Է-Է 50.
 Երգարկ 50.
 Երեւելի 30, 83.
 Երէց 122.
 Էրբ-Է-Է 54.
 Երիվար, Երիւար 48.
 Երկ 87.
 Երկաթ 85.
 Երկայնեմ 40, 89.
 Երկայնմասու թիւն 72, 127.
 Երկարեմ 109.
 Երկեամ 122.
 Էրկն 48.
 Երկիր պագանեմ 36.
 Երկմեմ 33.
 Էրկ-Է-Է-Է 24.
 Է-Է 25, 31.
 Էւս 48.

Զ 49.
 զայրագնիմ 120, 129.
 զայրացուցանեմ 106.
 զանգիտեմ 109, 124, 125.
 զարգանամ 30.
 զարթուցանեմ 56.
 զարկանիմ 92.
 զարհուրեցուցանեմ 87.
 զարմանալի 108, 112, 118.
 զարմանական 32.
 զարմանամ 114.
 զարմանք 33.
 զար 51.
 զարագլուխ 89.
 զարանամ 6.
 զարավար 50.
 զբաւսանք 92.
 զգաստութիւն 91.
 զգեցուցանեմ 91.
 զգոյշ 89, 118, 125.
 զգուշանամ 83.
 զեղծիմ 89.
 զեղում 81.
 զերծանիմ 90.
 զերծեմ 87.
 զէնչ 15.
 զիջանեմ 16, 107, 137.
 զլանամ 85.
 զլացող 92.
 զլացութիւն 86.
 զկնի 84, 90.
 զհետ 49.
 զմայլիմ 35.
 զուարթացուցանեմ 56.
 զուարթունք 83.
 զրկեմ 86.
 զրոյց 125.

Է 30.

Ը մբռնեմ 90.
 ընդ 4, 55, 56, 57, 58, 85.
 ըտ 15, 49, 54, 55, 56, 57, 58.

ըտիւր-ըտ 131.
 ընդասուցանեմ 89.
 ընթացք 31, 32, 90.
 ընծայեցուցանեմ 38.
 ընկենում 124.
 ընկեր 83.
 ընկղմեմ 87.
 ըտ 55.
Թ ազաւորիմ 53.
 Թագուցանեմ 36, 89, 91.
 Թաթք 52.
 Թախիծ 58.
 Թախձանք 58.
 Թաղեմ 89.
 Թարգմանեմ 90, — իմ 34, 36.
 Թաւալ 55.
 Թաւալանիմ 55.
 Թաւալեցուցանեմ (ի բայ) 16.
 Թափեմ 85.
 Թեմբուր 102.
 Թերահաւատ 126.
 Թերահաւատիմ 132.
 Թերեհաւատութիւն 33.
 Թերութիւն 109, 138.
 Թեղեք 15.
 Թիկունք 55.
 Թիւր 90.
 Թիւրեմ 90.
 Թշնամութիւն 119, 120, 128.
 Թողացուցանեմ 85—86.
 Թոյլ, — տամ 85.
 Թռուցանեմ 40.
 Թռչուն 85.

Ժ 16—17.
 Ժամ 90.
 Ժամանակաւոր 40.
 Ժամանեմ 87, 109.
 Ժանդագործ 110.
 Ժլատանամ 53.
 Ժլատիմ 53.

Ժերթ 59.
 Ժողովեմ 92.
 Ժոյժ 109.
 Ժուժկալ 125.
 Ժուժկալեմ 125.
 Ժպրհու թիւն 85.
 Ժրանամ 84.

Իբրամէն 46.
 Իբր 61.
 Իմանամ 33, 89.
 Իմաստնացուցանեմ 81.
 Իմաստնացուցիչ 83.
 Իյ 47.
 Իշխանական 81.
 Իշխանութիւն 89.
 Իշխեմ 106.
 Իջափանք 112.
 Ի-կ 56.
 Իր 34.
 Իրք 117.
 Ի-ր 54.
 Իւրովի 124.

Լար 89.
 Լարեմ 92.
 Լաւ 85, 121.
 Լաւագոյն 109.
 Լեզէոն 89.
 Լեղու 25.
 Լիապէս 54.
 Լիք 54.
 Լնում 39.
 Լուծանեմ 121, 125, -իմ 131.
 Լուծեմ 33.
 Լուծութիւն 89.
 Լուեմ 32.
 Լուութիւն 82.
 Լուսիք 24.
 Լսելիք 33.
 Լսող 115, 129.
 Լքիմ 124.

Խարէութիւն 16.
 Խարիմ 85.

Խախտիմ 30, 137.
 Խանձարուք 39, 40.
 Խաշն 87.
 Խաշահանու 35, 92.
 Խառնեմ 50, 89, — իմ 6.
 Խառնուրդք 41.
 Խարամանի 51.
 Խարանք 90.
 Խարեմ 90, 106.
 Խարոյկ 137.
 Խարարային 78, 85.
 Խարարիւ 16.
 Խաւարեայ 90.
 Խաւարին 85.
 Խաւսիմ 50, 89.
 Խափանիմ 82.
 Խելամուտ 33.
 Խզեմ 39.
 Խզումն 53.
 Խէթ 84.
 Խիստս 105.
 Խլումն 53.
 Խղճեմ 121.
 Խնամակալ 125.
 Խնամարկեմ 123.
 Խնամութիւն 50.
 Խնամք 123, 124.
 Խնդամ 7.
 Խնդիր 15, 109, 112, 119.
 Խնդրող 31.
 Խնդրութիւն 60.
 Խնում 7.
 Խոնարհ 91, ի — ս 30.
 Խոնարհագոյն 110.
 Խոպանանամ 35.
 Խոստանամ 49, 56.
 Խոսան 7. Խոստան 136.
 Խորամանկ 51.
 Խորթ 124.
 Խորամանկութիւն 16, 89, 92.
 Խորան 93.
 Խորեմ 89.
 Խորխորատ 89.
 Խորհուրդ 84.

Ի-ր-հ-ւ-ր-դ 15, 54.
 Խորշումերես 59.
 Խորտիկ 81, 82.
 Խոցոտեմ 91.
 Խառվեմ 87.
 Խստագոյն 106.
 Խստանամ 56.
 Խտղտեմ 14.
 Խրախոյս 47, 83.
 Խրատ 89, 117.
 Խրատիմ 119.
 Խրատտու 54.
 Ի-ր-չ-ի-հ-ր-ի-տ 59.
 Ի-ր-չ-ի-հ-ր-ի-տ 59.
 Խրոխտամ 76, 88, 89.
 Խրոխտու Մն 88.

Ժ 16—17.

շ-շ-շ-ի-ւ-լ 50.
 Ժածկող 50.
 Ժածուկք 82.
 Ժաղկիմ 127, 130.
 Ժանակ 50.
 Ժանաւթ 108.
 Ժանրանամ շ2.
 Ժառայ 115.
 Ժառայակից 82, 88.
 Ժարաւի 37.
 Ժեր 91.
 Ժիծաղելիք 91.
 Ժիրանական 35.
 Ժիրանի 35.
 Ժնող 82, 39.
 Ժնունդ 30.
 Ժունկ 124, 125.
 Ժունր 111.
 Ժպտիմ 39.

Կագասեր 91.
 Կակուղ 106.
 Կամ 47.
 Կամակից 120.
 Կամակոր 90.
 Կամակորեմ 90.
 Կ-դ-ի 58.

Կանխաւ 35, 36.
 Կանխեմ 83, 86.
 Կապանք 40.
 Կասեցուցանեմ 119.
 Կատականք 89.
 Կատարած 124.
 Կարաւտ 111.
 Կարաւտեալ 84.
 Կարաւտու թիւն 39.
 Կարգ 32.
 Կ-ր-դ-ի-տ 91.
 Կարգեմ 66, 81, 89, 90,
 108, 109, 113.
 Կարեւոր 112, 117.
 Կարիք 31, 125.
 Կ-ր-ձ-ի-տ 31. Կարծելի 136.
 Կարծեմ 89.
 Կարծեցուցանեմ 16.
 Կ-ր-ձ-ի-տ-ը-ն-ը 16.
 Կարծիմ 31.
 Կարծիք 123.
 Կարկառեմ 71.
 Կ-ր-ի-տ-ի-տ 129.
 Կարկուտ 88.
 Կարճամտեմ 125.
 Կացուցանեմ 48.
 Կաւ 34.
 Կեղծաւորութիւն 89.
 Կենդանարար 41.
 Կ-ն-ը-ն-ը-ն-ը 102.
 Կերակուր 81.
 Կերակրեմ 37, 82, — իմ 81.
 Կերեք 77.
 Կերող 82.
 Կ-ր-ի-տ 77.
 Կերպարանք 115.
 Կզակ 72.
 Կթեմ 35.
 Կթոտ 124, 125.
 Կիր, ի — արկանեմ 106.
 Կծկիմ 57.
 Կշիւ 38.
 Կշեմ 57.
 Կշտամբեմ 85, 89.
 Կոխան 94.

- կոխեմ 87, 90.
 կոծեմ? 192.
 կող 39.
 կողմն 84, 85.
 կողմնակից 92.
 կողոպտիմ 66.
 կոյս (երկիր) 38.
 կոչեցեալ 82.
 կստորեմ 88.
 կոր 124.
 կորանամ 88.
 կորանք 75, 87.
 կորիւն 72.
 կ--տիմ 57.
 կուրացուցանեմ 84.
 կառւիմ 120, 129.
 կտրեմ 109, -իմ 85.
 կրաւնք 120, 123, — ս դնեմ
 107, 136.
 կրեմ 31, 86.
 կրկնոց 52.
 կա 51.
 հազար 56.
 հազարապետ 123.
 հաղորդ 40, 123.
 հաղորդակից 115.
 հաղորդիմ 84.
 հաճեցուցանեմ 52.
 հաճիմ 41.
 համաշունչ 108.
 համարեամ 59—60.
 համարձակ 116.
 համարձակիմ 41.
 համբաւ 92.
 համբերեմ 7, 84.
 հանապազորդեմ 83.
 հանգամանք 31, 33.
 հանգոյն 120.
 հանդարտս 105.
 հանդերձեալ 51, 111.
 հանդէպ 13.
 հանդէս 6.
 հանեմ 34, 84, 90, 116.
 հաշիմ 84.
 հաշտեցուցանեմ 52.
 հապա 89.
 հասանեմ 31, —իմ 31.
 հաստատեմ 39.
 հաստատութիւն 123.
 հատ 35.
 հատանեմ 115.
 հատուած 30.
 հատուածեմ 120, —իմ 129.
 հատուցանեմ 113.
 հատուցումն 111.
 հարկ 37, 121.
 հարկանեմ 123.
 հարցանեմ 15, 36, 58, 114.
 հարցուած 15.
 հաւանեցուցանեմ 109 —
 110, 126.
 հաւանիմ 110.
 հաւանութիւն 48, 123.
 հաւասարութիւն 91.
 հաւաստեալ 114.
 հաւատամ 33.
 հաւատարիմ 33, 35, 36.
 հաւտ 88.
 հեղգամ 115.
 հեղձնում 35.
 հեղձուցանեմ 90—91.
 հե-տ-իմ 128.
 հետք 83.
 հզաւր 88.
 հզաւրացուցանեմ 51.
 հէն 88, 91.
 հի--իմ 51.
 հիւսն 39.
 հիւր 82.
 հի-ր 54.
 հմուտ 119.
 հնարագէտ 90.
 հնարիմ 83, 90, 109, 120.
 հնարք 83, 89, 90, 120.
 հնչեմ 29.
 հ-գ-ը--ի-ն 130, 131.
 հոգամ 108, 117.
 հոգեբարձու 83.
 հոգեղէն 31, 83.

Հոգեպէս 31, 114.
 Հոգեւոր 117.
 Հոգի 56.
 Հոգք 117.
 Հ-լ-ն-ն-մ 38.
 Հովանի 87.
 Հովիւ 87.
 Հովուեմ 36.
 Հպատակ 116.
 Հպարտանամ 48.
 Հպարտութիւն 85.
 Հ-լ-ի-ւ-ւ-ր 92.
 Հրաման 39, 89, 121.
 Հր-մ-ն-ք 75.
 Հրապուրեմ 116.
 Հրաւիրեմ 82.
 Հրդեհիմ 108.
 Հրէլ-ւ-ի-ւ-ն 23.
 Հրէական 35.
 Հրճուիմ 28.

 Ջախ 89, 91, 92.
 ձախողիմ 125.
 ձգեմ 91, 92.
 ձեռագիր 110.
 ձեռն 91.
 ձեռնամուխ 110.
 ձոխիմ? 125.
 չ-ր-մ-ր 90.
 ձորամուտ 90.
 ձուլածոյ 57.
 ձրի 87.

 Ղաւղիմ 37, 90.

 Ժակատ 119.
 ճահ 120.
 ճաշ 82.
 ճաշակիմ 82.
 ճաշակք 81.
 ճառ 35, 36, 40.
 ճառագայթք 84.
 ճառեմ 111, 125.
 ճարտարապետ 33, 34.
 ճեպեմ 88.

ճիւղ 35.
 ճմլեմ 35.
 ճշգրտեմ 13.
 ճշմարիտ 92.
 ճշմարտեմ 13, 58.
 ճոխանամ 30.
 ճոխացուցանեմ 90.
 ճրագ 116.

 Մագիլ 89.
 մախանք 86.
 մահիճ 39.
 մանկութիւն 6.
 մաշիմ 84.
 մասն 92.
 մատաղ 111.
 մատնեմ 89, — իմ 52.
 մատուցանեմ 13.
 մատչիմ 79.
 մարգարէութիւն 26.
 մարգարիտ 35.
 մարդասէր 37.
 մարդասիրութիւն 30.
 մարթ 118.
 մարմին 83, 84.
 մարմնաւոր 32.
 մարմնեղէն 83.
 մարտ 82, 86, — պատերազմի
 83, 88.
 մարտնչիմ 79, 88.
 մաւտ 108, 124, 136, ի- 13.
 մաւտաւոր 111.
 մաւտոյ (ի —) 125.
 Դ՛՛ 56.
 մեծամեծ 91.
 մեծամտեմ 38.
 մեծանամ 83.
 մեծացուցիչ 86.
 մեկնեմ 35, 37, -իմ 15.
 մեղադիր 113, 114.
 մեղադրութիւն 113.
 մեղմով 105, 127.
 մեռեալ 16.
 մեռուցիչ 40.
 Մեսրոպ 22.

- մեր 4, 7.
 մերակոյս 1 0.
 մերկանամ 53, 60.
 մերկացուցանեմ 60.
 մերկեմ 53, 87.
 Բրձի 114.
 մերձեցուցանեմ 114.
 մեքենայ 89.
 Մէջ 120.
 մի 88, 111, 115.
 միաբան 4.
 միաբանութիւն 91.
 միամիտ 90, 91.
 միաւորեմ 41.
 Գիւ 14.
 մին 84.
 միջնորդ 30, 86.
 միտ, ի — առնում 15, 85,
 116, 124 ի մտի դնեմ 7, 86.
 միտք 120.
 միսիթար 126, 132.
 մկրտութիւն 113.
 Բացուիւն 132.
 մոլար 86.
 մոռացուցանեմ 90.
 մորմոքեցուցանեմ 136.
 մուծանեմ 88, 111.
 մուտ 30, 31. մուտք 6, 110.
 մսուր 37, 39.
 մտանեմ 31, 32.
 մրրիկ 87.

Յ 47.
 յաղթեմ 84.
 յաղթող 83, 92.
 յաճախեմ 88, 92.
 յայնմ 52.
 յայսմ 52.
 յայտ 60, — առնեմ 37, 124.
 յայտնեմ 111.
 յայտնի 81, 82.
 յայտնիմ 33, 51.
 յանդգնագոյն 110.
 յանդգնիմ 87, 114.
 յանդգնութիւն 52.
 յանդիման 87.
 յանդիմանութիւն 52.
 յանկարծակի 89, 120.
 յանձանձեմ 35.
 յանջանեմ 52.
 Եւր-ը-դի 128—129.
 յարգեմ 118.
 յարդարեմ 125.
 յարձակիմ 90.
 յաւդեմ 126, 132.
 յաւդուած 118.
 յաւելում 85, 109.
 յաւժարագոյն 114.
 յաւժարիմ 51.
 յաւժարութիւն 81, 82,
 121.
 յաւրինեմ 81, 82, 106.
 յափշտակեմ 84.
 Եւ-ը-ը 84.
 յետոյ 31.
 յետս 105, — ընկենում 40,
 — — 92.
 յղանամ 31.
 Եւ-ը 102.
 յոյս 85, 86.
 յոռի 120.
 յորանչեմ 59.
 յորդորեմ 111, 112, -իմ 114.
 յորդորիչ 117.
 յուղարկ 54.
 յուղարկեմ 115, 137.
 յուղարկիչ 54.
 Եւ-ը-ը 51.
 յուսեմ 51.
 Եւ-ը-ը 58.

Ն 61.
 նախանձ 119, 121.
 նախանձախնդիր 128.
 նախանձից-ը-ը 118.
 նախ-ը-ը 128.
 նախատինք 92.
 նահատակ 75, 82, 83.
 նաւ 87.
 նեղութիւն 89.

- նեռն 111.
 նետ 91, 92.
 ներկանեմ 35.
 ներ- (ի —) 60.
 ներքին 416, 29, 40.
 ներքին-գիր 110.
 ներքս (ի —) 16, 60, 117.
 նզով 121, 124.
 նիզակ 91.
 նկ-ն 51.
 նկարեմ 90.
 նման 92.
 նմանող 83.
 նմանութիւն 6.
 նշան 111, 120.
 նոյն 57.
 նոր 32, 37.
 նորակերտ 32.
 նորանշան 32.
 նուագ 122.
 նուագարանք 29.
 նուագ 50.
 նուագիմ 39.
 նուագութիւն 109.
 նուագիմ 129.
 նպատակ 92.

 Շահ 35, 87, 114.
 շահեմ 118.
 շամարտացի 13.
 շառափնատ 48.
 շաւիղ 106.
 շինուած 108.
 շնորհեմ 53.
 շնորհեմ 33.
 շնորհք 32.
 շնչական 34.
 շնչեմ 87.
 շուն 90.
 շունչ 4, 6.
 շրջեմ 24.
 շրջեմ 34, — իմ 91, 120.

 Ո 55.
 ողորդեալ 132.

 ողորեմ 106, 136.
 ոհմակ 90.
 ողկոյղ 33, 88.
 ողջ 39.
 ողջամիտ 91.
 ոյժ 85.
 ու 25, 60.
 ուիհու 52.
 ոսկեհոռն 52.
 ոսկի 87, 89.
 ոստ 85.
 ու 7, 53.
 որդեակ 91.
 որոգայթ 89.
 որսորդ 90.
 ու = օ 77.
 ուղիղ 90.
 ուղղութիւն 115, 118.
 ուղտենի 71.
 ունիմ 86, 109, 121.
 ունկնդիր 16.
 ուշ, յ — առնեմ 106.
 ուսանիմ 31, 53.
 ուսումն 6, 86.
 ուսումն 102.
 ուսուցանեմ 6—7, 84.
 ուստեք 119.
 ուստր 84.
 ուր 53.
 ուրախ, — առնեմ 15, 81,
 — լինիմ 83.
 ուրանամ 15.
 ուրեք 105, 122, 123.
 ուրուկ 77.

 Չար 90.
 չարագործ 85.
 չարիք 84.
 չարչարանք 30, 124, 126.
 չարչարիմ 124.
 չարչարիչ 110.
 չափ 32.
 չոր 39.
 չքաւոր 39.
 չքնաղ 32, 37, 40.

Պակասեմ 82, 84.
 պակասեմ 129.
 պահ 53.
 պահեմ 7.
 պահար 48.
 պահէտ 48.
 պայծառագեղ 53.
 պայծառագգեստ 53.
 պայծառալոյս 24.
 պայման 32.
 պաշտաւն, — առնում 120,
 129.
 պաշտաւնեայ 89.
 պաշտեմ 82, 91, 124.
 պարահի 76.
 պատառեմ 62.
 պարասիւն 128.
 պատասխանի 86.
 պատարագ 51.
 պարգահ 51, 52.
 պատերազմ 86, 122.
 պատերազմող 37, 105.
 պատկանեմ 79, 80.
 պատկառեցուցանեմ 121,
 129.
 պատճառանք 90.
 պատճառք 40, 107, 112,
 116, 120.
 պատմութեան 34, 35, 62.
 պատշաճ 124.
 պատշաճք 33, 34.
 պատուեմ 32.
 պատրանք 86.
 պատրաստիմ 85.
 պարապեցուցանեմ 128.
 պարարտ 83.
 պարգեւ 113.
 պարզական 32.
 Պարթեւ 61.
 պարծանք 90.
 պարծիմ 87, 89.
 պարծոյ 50.
 պարծուկ 50.
 պարկեշտ 25, 31.
 պարկեշտագոյն 126.

պարկեշտական 25, 31.
 պարսի 50.
 պարտաւորեմ 83, — իմ 83,
 86, 88.
 պարտեմ 84, — իմ 32, 86.
 պարտութիւն 86.
 պէտք 91.
 պիտանի 117.
 պիտանի 37, 112, 116.
 պիտոյ 89.
 պիտոյք 33, 39, 117.
 պսակ 34, 126, — բանից,
 — տարւոյն 71.
 պսակիմ 82.
 պտղաբերեմ 35.
 պտղալից 35.

Զանամ 6, 90.
 ջեռնում 72.
 ջեռուցանեմ 87.
 ջնջեմ 91.

Սակ (յայն -ս) 33, 116, 121.
 սակ 128.
 սակաւ 113, — մի 85.
 սակաւանամ 85.
 սակաւիկ 124.
 սատ 105, 106.
 սաստեմ 92.
 սաստիկ 84, 89, 91, -ս 105.
 սաստկութիւն 57.
 սատակեմ 52.
 սեամք 57.
 սի 57.
 սերմանեմ 111.
 սերտիւ 108.
 սլանամ 90.
 սկուտղ 82.
 սնտի 85.
 սնուցանեմ 84.
 սովորութիւն 92.
 սուգ 90.
 սուսեր 47, 55.
 սուտ 92.
 սուր 47, 55.

սուրբ 120, 121.
 սուրբ 58.
 սպանող 84, 120.
 սպաս 115.
 սպեղանի 106.
 սպի 91.
 ստահակ 118.
 ստացուցածք 66.
 ստեղծեմ 34.
 ստեղծուած 34.
 ստոր 55.
 ստորինք (ի -ս) 29.
 ստուեր 126.
 ստուծիւն 89.
 սրահ 4, 5, 6.
 սրբասաց 29.
 սրտառուչ 120.
 սրտմտագին 87.
 սրտմտուծիւն 108.
 սփոփեմ 124.
 սքանչելապէս 4, 6.
 սքանչելի 29, 32, 86.
 սքանչելիք 31, 32, 120.

Վահան 91.
 վաղ (ի -ուց հետէ) 126.
 վաղիւ 54.
 վաճառական 87.
 վաճառք 87.
 վայ 84.
 վայելեմ 66, 81, 113, 120.
 վայրապատ 111.
 վայրեմ 61, — իմ 56.
 վայրք 91.
 վանք 112.
 վաճի 61.
 վառիմ 108.
 վասն այն 49.
 վաստակ 87.
 վաստակիմ 90, 92.
 վարդապետ 105.
 վարդապետուծիւն 7.
 վարի 117.
 վարժանի 93.
 վարժնականիչք 79.

վարիմ 37, 106, 107, 111.
 վարի 56.
 վարձկանք 85.
 վարձք 87.
 վարուժանակ 70—79, 89.
 վարումն 46.
 վարանի 78.
 վարք 6.
 վեր 91, ի — 30.
 վերագոյն 40.
 վերին 30, 31, 40, 41.
 վերստին 106.
 վիրայեմ 55.
 վիրաւորիմ 91.
 վկայ 87, — ածեմ 36, —
 առնեմ 16.
 վկայեմ 87, 112.
 վկայուծիւն 86.
 վճարեմ 123.
 վճիռ 40.
 վնաս 87, 90, 115.
 վնասեմ 87.
 վրանի 129.

Տագնապիմ 85.
 տախտակ 35, 87.
 տակաւին 126, 127.
 տամ 113.
 տանիմ 39.
 տանի 57.
 տաշտ 35.
 տապ 87.
 տապար 85.
 տարի 127.
 տարածեմ 85.
 տարակոյս 111.
 տարեկան 40.
 տարի 24.
 տաւն 29, 40.
 տաննի 24.
 տգէտ 37.
 տեղեակ 88.
 տեղի 30, 127.
 տեղի 28, 29.
 տեսիլ 33, 56.

տեսող 16.
 տեսչութիւն 29, 40.
 տէգ 87.
 տէր 123.
 տէրութիւն 116.
 տէրունական 32.
 տիրական 35.
 տն-տն 28—29.
 տնտես 86.
 տոհմ 66.
 տուրք 122, 123.
 տրտնջեմ 84.
 տրտունջ 129.

Յամաքեցուցունեմ 87.
 ցանեմ 35.
 ցանկ 88.
 ցասումն 105.
 ցաւ 91, 120.
 ց--տց--ց--նէմ 129.
 ցեց 72.
 ցորեան 35.
 ցուցանեմ 6, — իմ 32.
 ցրեմ 72.
 ցրուեմ 87.

Փախուտ 40.
 փակեմ 110.
 փայլակնաբորբորք 24.
 փայլ--ն 23.
 փ--բ--բ--նէլ 30.
 փ--բ--բ--ն--նէլ 28.
 փառաւորեմ 29, — իմ 82.
 փարատիմ 127.
 փ--բ--ն 102.
 փ--բ 23.
 փթթեմ 127, 130.

փշրիմ 85.
 փոխարէն 38.
 փոխեմ 33.
 փողոց 4, 5, 6.
 փոյթ 111, 115, 117, 122,
 123. փոյթ (-ն.) 83.
 փորեմ 89.
 փորձ 6, 33.
 փութամ 109, 123.
 փուշ 34, 35.
 փոքր 113, -ի շատէ 82.
 փոքրեմ 55.

Ք 55.
 քակեմ 87.
 քակտեմ 33.
 քահանայապետ 124.
 քաղցեալ 37.
 քաղցր 84.
 ք--լ--ն--ն 23.
 ք--ն 59, 76—77.
 քաջ 90, 120.
 քաջ (ն.) 19, 123, 126, 131.
 քաջալեր 83.
 քարոզեմ 36.
 ք--ն 61.
 քնած 136.
 քննեմ 83, 119.
 քննութիւն 31, 33.
 ք--ն 58.
 քրիստոս 111.
 քրքրիմ 114.

Օ տես ու
 օրկանոց 77.
 օրուկ 77.
 օրհնեմ--ն 23.

Ո Ւ Ղ Ղ Ե Լ Ի Ի Ք

		<i>Սխալ</i>			<i>Ուղիղ</i>
Էջ	3	առջ	29	M* lean	M* Loan
"	13	"	3	1813	13
"	16	"	3	զիաւ արարգելեալն	զիաւ արարգեալն
"	12	"	1—2	Այսու . . . նաեւ	Նաեւ այսու
"	21	"	29	Ewer	Ever
"	31	"	16	խնդրոցայ	(ի) խնդրոցայ
"	44	"	14	Իբրամեմու	Իբրամեմու
"	45	"	26	մեկնու թիւնը	մեկնու թիւնները
"	47	"	33	զԴամբրէսվինն	զԴարբէսվինն
"	58	"	32	յիւնիւք	յիւնիւք
"	63	"	21	Библия	Библия
"	72	"	10	ալեկոծեաց	ալեկոծեալ
"	98	"	22	dell	dell'
"	106	"	30	ἐπιτιθεῖς	ἐπιτιθεῖς
"	106	"	32	Γαλαταίς	Γαλάταις
"	106	"	37	τούτό ἐστι'	τοῦτό ἐστι
"	108	"	24	Ἐφροῖοις	Ἐφροῖοις
"	110	"	38	ὑπογραφῆς	ὑπογραφῆς
"	119	"	26	վերը	վարը
"	125	"	30	վերը, էջ 44	վարը, էջ 131

ԱՂԳԱՅԻՆ ՄԱՏԵՆԱԳԱՐԱՆ

- Ա. Գալեմքեաբեաւն զ. Գր. վ., Ուսումնասիրութիւնք Հեհայոց դատաստանագրոյն: 1. Պիշոֆ, Հեհայոց հին իրաւունքը: 2. Գոլեքը, իրաւունք չայոց: 1890: էջ 85+59: Ֆր. 1.25
- Բ. Մեմեկիշեաւն զ. Գ., Ազգաբանութիւն ազն. զարմին Տիւզեանց: 1880: էջ 50: Ֆր. 1.—
- Գ. Տաշեաւն զ. Յ., Ազաթանգեղոս առ Գէորգայ ասորի եպիսկոպոսին եւ ուսումնասիրութիւն Ազաթանգեղեայ գրոց: 1891: էջ ԺԱ+159: Ֆր. 1.25
- Դ. Տաւր., Արեւելեան չայք ի Պուրովինա: Թրգմ. զ. Գ. վ. Գալեմքեաբեան: 1891: էջ 79: Ֆր. —.85
- Ե. Տաշեաւն զ. Յ. վ., Ուսումնասիրութիւնք Ստոյսկալիստենեայ վարուց Աղեքսանդրի: 1892: էջ Դ+272: Ֆր. 3.—
- Զ. Տըվլեկ Ա. եւ Գ. Փիւնն, Ուղեւորութիւն ի Փոքր Ասիա: Թրգմ. զ. Յ. վ. Տաշեան: 1892: էջ 82: Ֆր. 1.—
- Է. Մառն., Ամառնային ուղեւորութիւնից դէպ ի չայս: Թրգմ. Ո. Անոփեան: 1892: էջ 89: Ֆր. 1.25
- Ը. Կարրիէք Ա., Նորագոյն աղբերք Մովսիսի Խորենացոյ: Հտ. Ա.: Թրգմ. զ. Յ. վ. Տաշեան: 1893: էջ Ժ+51: Ֆր. 1.—
- Թ. Գալեմքեաբեաւն զ. Գ. վ., Պատմութիւն հայ լրագրութեան: Հտր. Ա. 1794—1860: (1 լուսանկարով:) 1893: էջ 232: Ֆր. 2.50
- Ժ. Կոնիքիք Փր. Կ., Խննութիւնք գրոց Դաւթի Անյաղթի: Թրգմ. եւ յաւ. զ. Յ. վ. Տաշեան: 1893: էջ Է+92: Ֆր. 1.25

- ԺԱ. Գովրիկեան Հ. Գ. Վ., Հայք յԵդիսաքեթու-
պոլիս Դրանսիլուանիոյ 1680—1779: (1 զըն-
կատիւ.) 1893: էջ Ժ + 533: Ֆր. 4.50
- ԺԲ. Խաչաթեան Գր., Զենոք Գլակ, համեմատական
ուսումնասիրութիւն: 1893: էջ Զ + 78: Ֆր. 1.—
- ԺԳ. Տէր-Մովսիսեան Փ., Հայ գիւղական տունը:
Թրգմ. Հ. Բ. Վ. Պիլէգիկճեան: (6 տխտկ. 55
պտկ.): 1894: էջ Ը + 103: Ֆր. 2.—
- ԺԴ. Կարրիէր Ա., Նորագոյն աղբերք Մովսիսի Խորե-
նացոյ. Հտր. Բ. կամ Եաւելուած: Թրգմ. Հ. Ե.
Վ. Տաշեան: 1894: 8° էջ ԺԱ + 43: Ֆր. 1.—
- ԺԵ. Տաշեան Հ. Ե. Վ., Ուսումնասիրութիւնք հայերէն
փոխառեալ բառից: Ա.՝ Հ. Հիւպշման, Սեմսական
փոխառեալ բառեր հին հայերէնի մէջ: Բ.՝ Փրորէլ-
ման Կ., Եունական փոխառեալ բառեր հայերէնի
մէջ: Գ.՝ Հ. Հիւպշման, Հայկական Եատուկ անուանք:
1894: էջ Թ + 145: Ֆր. 2.—
- ԺԶ. Տաշեան Հ. Ե. Վ., Մատենագրական Մանր
Ուսումնասիրութիւնք. Մասն Ա: Ա-Զ. Նեմեսիոս,
Պրոկղ Դիաղոխոս, Խոսրովիկ, Գիրք Հեթճուածոց,
Պրոկղ եւ Սեկունդոս: 1895: էջ ԺԲ + 296:
Ֆր. 3.60
- ԺԷ. Տաշեան Հ. Ե. Վ., Հայկական աշխատսիրութիւնք
հայագէտ Պ. Փէթթէրի, ամփոփուած եւ թարգմ.
ճանօթութեամբք: 1895: էջ Թ + 202: Ֆր. 2.50
- ԺԸ. Տիւրեան Կ., Սեւ ծովու ոռւսական եզերքը:
1895: էջ 92: Ֆր. 2.—
- ԺԹ. Գովրիկեան Հ. Գ. Վ., Դրանսիլուանիոյ Հայոց
Մետրապոլիսը կամ Նկարագիր Կերլա Հայաքա-
ղաքի ի գիր եւ ի պատկերս: 1896: էջ Թ + 352:
Ֆր. 3.60
- Ի. Տաշեան Հ. Ե. Վ., «Վարդապետութիւն առա-
քելոց» անվաւերական կանոնաց մատեանը. Թուղթ
Եակոբայ առ Կողրատոս եւ Կանոնք Թադդէի:
1896: էջ Թ + 442: Ֆր. 6.—
- ԻԱ. Տոմաշեկ Վ., Սասուն եւ Տիգրիսի աղբերաց
սահմանները: Պատմական եւ տեղագրական հե-

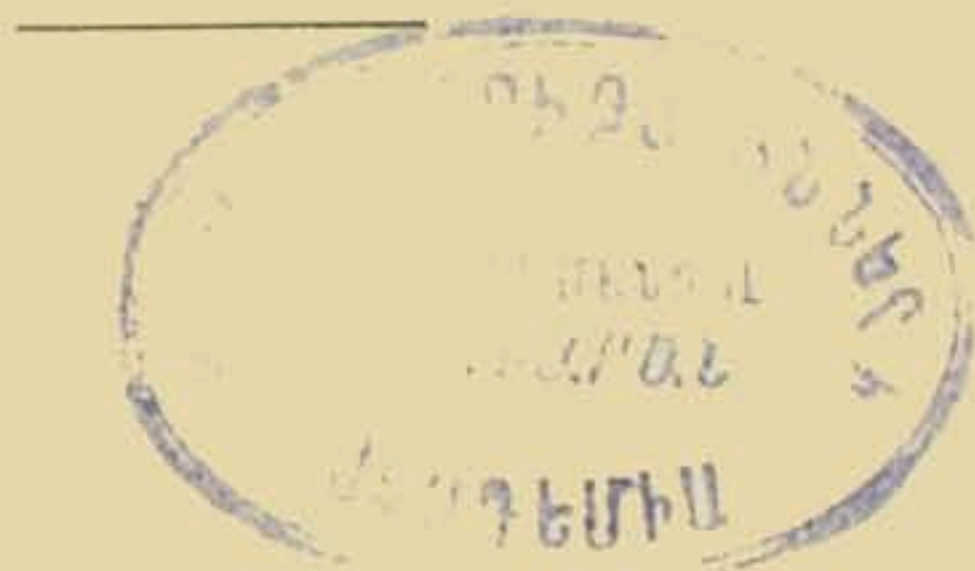
- տազօտութիւն: Թրգմ. Հ. Բ. Պիլէգիկճեան: 1896:
Էջ Է+62: ֆր. 1.—
- ԻԲ. Կարրիէր Ա., Արգարու գրոյցը Մովսէս Խորե-
նացոյ Պատմութեան մէջ: Թրգմ. Հ. Գ. Վ. Մէնէվիշեան:
1897: Էջ ԺԵ+107: ֆր. 1.50
- ԻԳ. Յովնանեան Հ. Ղ. Վ., Հետազօտութիւնք նախ-
նեաց ուսման տեսչի վրայ: Ուսումնասիրութիւնք եւ
քաղաքացիական, Մասն Ա. Ռամկօրէն մատենագրու-
թիւնք: Տետր Ա: 1897: Էջ Ը+272: ֆր. 4.—
- ԻԴ. Յովնանեան Հ. Ղ. Վ., Հետազօտութիւնք նախ-
նեաց ուսման տեսչի եւն: Տետր Բ: 1897: Էջ Ա—Ը:
273—522: ֆր. 3.—
- ԻԵ. Գեղեցիկ Հ., Համառօտ պատմութիւն Հայոց: Թրգմ.
Հ. Գր. Վ. Գալէմքեարեան: Յաւելուածք 1. Ցանկ
Հայոց կոտորածներու առթիւ լոյս տեսած գրքերու:
2. Գաւազանագիրք Կաթողիկոսաց եւ Պատրիար-
քաց Հայոց: 1897: Էջ Ը+130: ֆր. 1.50
- ԻԶ. Մեհակիշեան Հ. Գ. Վ., Գիրք (կամ յօդուած)
գրելու արուեստը: Յաւելուած՝ Գիրք կարգալու
արուեստը: 1898: Էջ Է+118: ֆր. 1.25
- ԻԷ. Խաչատրեան Գր., Մ. Խորենացու նորագոյն
աղբիւրների մասին քննադատական ուսումնա-
սիրութիւնք: 1898: Էջ Է+53: ֆր. 1.—
- ԻԸ. Տաշեան Հ. Յ. Վ., Ակնարկ մը հայ հնագրու-
թեան վրայ: Ուսումնասիրութիւն Հայոց գրչու-
թեան արուեստին: (10 զննարկ պատկերով):
1898: Էջ ԺԱ+202: ֆր. 2.50
- ԻԹ. Դադեանեան Յ., Փ. Բիւզանդացի եւ իւր պատ-
մութեան խարդախողը: Ըննութիւնն Մ. Խորե-
նացու աղբիւրների մասին: 1898: Էջ Թ+175:
ֆր. 2.50
- Լ. Մանեանեան Լ., Հայերէն քարքանախօսութիւն.
Թրգմ. ի ուսերէնէ Հ. Գ. Վ. Մէնէվիշեան: 1899:
Էջ Է+26: ֆր. —.50
- ԼԱ. Լօսեանեան Հ. Յ. Վ., Հայք ի Զմիւռնիա եւ ի շրջա-
կայս: Հատոր Ա. Զմիւռնիա եւ Հայք. (պատկե-
րագարդ:) 1899: Էջ ԺԲ+369: ֆր. 5.—

- ԼԲ. Լօսիւսն Ն. Յ. Վ., Հայք ի Զմիւռնիա եւ ի շրջա-
 կայս: Հատոր Բ. Զմիւռնիոյ վիճակին գլխաւոր
 քաղաքներն եւ Հայք. (պատկերագարն:) 1899:
 Էջ Ժ+161: Ֆր. 2.50
- ԼԳ. Գոմիւրիկեան Ն. Գ. Վ., Հայք յԵղիսաքեթուպոլիս
 Դրանսիոյ շրջանի, Բ. Հտր. 1780—1825: 1899:
 Էջ Է+554: Ֆր. 5.—
- ԼԴ. Գազանձեան Յ., Եւզոկիոյ Հայոց գաւառաբար-
 քաւոր: 1899: Էջ Է+120: Ֆր. 1.—
- ԼԵ. Կարրիէր Ա., Հեթանոս Հայաստանի ութ մեհեան-
 ներն Ազատագեղոսի եւ Մ. Խորենացոյ համե-
 լատ: Թրգմ. Ն. Յ. Վ. Տաշեան (1 քարտէզով):
 1899: Էջ 43: Ֆր. —.70
- ԼԶ. Տաշեան Ն. Յ. Վ., Ժողովածոյք առակաց վար-
 դանայ, ըստ Ն. Մանի, տեղեկատուութիւն եւ
 քաղաւածքներ: 1900: Էջ ԺԱ+193: Ֆր. 2.50
- ԼԷ. Տաշեան Ն. Յ. Վ., Մատենագրական Մանր Ու-
 սումնասիրութիւնք. (տես ԺԶ:) Մասն Բ: Է-Ժ.
 Խիկար եւ իւր իմաստութիւնն, Ազապետոս եւ իւր
 Յորդորականք առ Յուստինիանոս, Թղթակցութիւն
 Արգարու եւ Զրիստոսի ըստ նորագիւտ արձանա-
 գրութեան Եփեսոսի, եւ Գէորգայ Պիսիդեայ վեց-
 օրեայք: 1901: Էջ ԺԲ+384: Ֆր. 4.50
- ԼԸ. Տէր-Պօղոսեան Գր., Նկատողութիւններ Փաւս-
 տոսի Պատմութեան վերաբերեալ: 1901: Էջ
 Ը+110: Ֆր. 1.50
- ԼԹ. Վեքէր Ս., Արարատը Ս. Գրոց մէջ: Թրգմ.
 Ն. Բ. Պիլէգիկեան: 1901: Էջ Ե+77: Ֆր. 1.—
- Խ. Սանտաչճեան Յովնէֆ Վ., Ասորեստանեայ
 եւ Պարսիկ սեպագիր արձանագրութիւնք կամ
 որոնք նաիրի-Ուրարտու աշխարհին պատմութեան
 կը վերաբերին: 1901: Էջ 262: Ֆր. 4.50
- ԽԱ. Խաչաթեան Բագրատ, Հայ ժողովրդական
 դիւցազնական վէպը: 1903: Էջ Ը+72 Ֆր. 1.—
- ԽԲ. Մեհակիշեան Ն. Գ. Վ., Արդի լեզուագիտու-
 թիւնը: Հտր Ա.: 1903: Էջ Ը+204: Ֆր. 3.—

- ԽԳ. Մարկոսյան Բ., Հայ Բնագրագրություն: Թրգմ. Հ. Թ. Կենտրոնական: 1903: էջ 39: Փր. — 75
- ԽԴ. Գեղեցիկ Ն., Սկզբնապատկերներ Բնագրագրության մասին (1 քարտեզով) Թրգմ. Հ. Գ. Գարսնաֆիլիան: 1903: էջ Է+83: Փր. 2.—
- ԽԵ. Կիլիկյան Բ. Վ., Ժողովրդ. Ժողովրդ-Տնտեսական-Վարչական, պատմական եւ տեղագրական ուսումնասիրություն: 1904: էջ Ը+117: Փր. 1.50
- ԽԶ. Կիլիկյան Բ. Վ., Կոլտո Յովհաննէս Պատրիարք. պատմագրական եւ քանասիրական ուսումնասիրություն: 1904: էջ ԺԴ+227: Փր. 3.50
- ԽԷ. Պեղեկյան Ն., Նպաստ մը հայ. լեզուի պատմության: Թրգմ. Հ. Գ. Գարսնաֆիլիան: 1904: էջ Ը+87: Փր. 1.25
- ԽԸ. Տեր-Մկրտչյան Գ. և Կ. Արամյան Ն. Բ. Հանություն եւ համեմատություն Եզնկայ նորագիտ զեռագրի: 1904: էջ Է+105: Փր. 1.50
- ԽԹ. Գովհարյան Ն. Գ. Վ., Հայր յԵղիսաբեթուպոլիս. Գ. Հոր. 1825—1904: էջ Ժ+658: Փր. 7.—
- Ժ. Շիրազի Մ., Հայաստան, Զրդաստան եւ արեւմտեան Պարսկաստան քարտեզական-աստղագիտական սեպագրերու համաձայն: Թրգմ. Հ. Բ. Պիլլեգրիմյան: 1904: էջ Է+222: Փր. 3.—
- ԺԱ. Խաչատրյան Գ. Մ., Հայ Արշակունիք ըստ Մովս. Խորենացու, կամ նոր ուսումնասիրություններ Մովս. Խորենացու մասին: Թրգմ. Արսէն, Ս. Սիմոնյան: 1906: էջ Ը+124: Փր. 1.50
- ԺԲ. Պեղեկյան Ն., Հայերէն եւ դրացի լեզուները: Թրգմ. Հ. Թ. Կենտրոնական: 1907: էջ ԺԱ+257: Փր. 5.—
- ԺԳ. Հիւրջումյան Ն., Հին Հայոց տեղւոյ անունները: Թրգմ. Հ. Բ. Պիլլեգրիմյան: 1907: էջ ԺԶ+443: Փր. 7.—
- ԺԴ. Պեղեկյան Ն., Հին հայերէնի ցուցական դերանունները: Թրգմ. Հ. Բ. Տաշիան: 1907: էջ Է+90: Փր. 2.—

- ժԾ. Գալիկոսիանացի զ. Գ. Վ., Կենսագրութիւն Սարգիս Արքեպիսկոպոսի Սարաֆեան եւ ժամանակին հայ կթողիակեայք: 1908: էջ ԺԳ+433: Քր. 5.--
- ժԶ. Ամսոնեան զ., Հայերէն նոր բառեր նորագիւտ Մասցորդաց գրոց մէջ: 1908: էջ 38: Քր. —.60
- ժԷ. Կիւրիակոսիանացի Բ. Ժ. Վ., Եղիշէ, քննական ուսումնասիրութիւն: 1909: էջ ԻԸ+458: Քր. 7.—
- ժԸ¹. Ակիւնեան զ. Ն., Տիմոթէոս Կուզ հայ մատենագրութեան մէջ: էջ 1—60:
- ժԸ². Ամսոնեան զր., Հայերէն նոր բառեր Տիմոթէոս Կուզի Հակածատութեան մէջ: 1909: էջ 61—106: Քր. 1.50
- ժԹ. Ակիւնեան զ. Ն., Զարարիա Եւ. Գնունեաց եւ իւր տաղերը: 1909: էջ ԺԲ+87: Քր. 1.—
- Կ. Ակիւնեան զ. Ն., Կիւրիոն Կաթողիկոս Վրաց: 1910: էջ ԻԷ+315: Քր. 5.—
- ԿԱ. Մեկնիչեան զ. Գ. Ժ. Վ., Հայերէն լիզուի ուղղագրութեան խնդիրը: 1910: էջ 73: Քր. 1.—
- ԿԲ. Գիւրեմիքոս Կ., Բիւզանդիոն եւ Պարսկաստան եւ անոնց դիւանագիտական եւ ազգային-իրաւական յարաբերութիւնները Յուստինիանու ժամանակ: Թրգմ. զ. զ. Համբարեան: 1911: էջ Ը+162: Քր. 2.50
- ԿԳ. Սամոսկիեան Խ., Մխիթար Գօշի Դատաստանագիրքն ու հին Հայոց քաղաքացիական իրաւունքը: 1911: էջ ԺԲ+344: Քր. 5.—
- ԿԴ. Առաքելեան զ., Պարսկաստանի Հայերը, նրանց անցեալը, ներկան եւ ապագան: Ա. 1911: էջ Ը+97: Քր. 1.50
- ԿԵ¹. Յովնանեան զ. Ղ. Վ., Միջնադարեան ազգային տաղաշափութիւն ուսմակասոն. էջ 1—48:
- ԿԵ². Ակիւնեան զ. Ն., Յովնաթան Նաղաշ եւ Նաղաշ Յովնաթանեանք եւ իրենց բանաստեղծական եւ նկարչական աշխատութիւնք: 1911. էջ 49—117: Քր. 1.50

- ԿԶ. Մեզեզիզեաձ. Գ. Ժ. Վ., Գրիգոր Մա-
 գիստրոսի «Գամագտականի», ամբողջական լու-
 ծոււղը: 1912: Էջ ԺԱ+162: Ֆր. 150
- ԿԷ. Գաբրիէլեան Դկտ. Մ. Ս., Ակնայ Գա-
 ւառաբարբառը եւ Արդի Հայերէն լեզուն: 1912:
 Էջ Է+416: Ֆր. 6.—
- ԿԸ Մարկոսարտ Պրոֆ. Դկտ. Յ., Պատմութիւն
 հայերէն նշանագրերու եւ վարուց Ս. Մաշթոցի:
 Թրգժ. Հ. Ա. Վարդանեան: 1913: Էջ Է+59:
 Ֆր. 150
- ԿԹ. Աճառեաձ. Հայոց գրերը, ընդ մամլով:
- Հ. Մառիկեաձ. Ա., Ընանունը կամ Կեղծ-
 Սերէս, քննական ուսումնասիրութիւն: 1913: Էջ
 Է+91: Ֆր. 150
- ՀԱ. Թորգոմեաձ Տ. Վ. Յ., Երեմիա Չէլէպիի Բէօ-
 միւրժեան Ստամբուլոյ Պատմութիւն: 1913: Էջ
 ԷԾ+412: Ֆր. 5.—
- ՀԲ Վարդեանեաձ. Ա., Դասական մանր քնա-
 գիրներ եւ Օեռագրական համեմատութիւններ, Ա.:
 1913: Էջ Ը+155: Ֆր. 1.75

9η αα κ φρ. 1.75:

